

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΝΙΚΑ
A.M. 1012201603014

Θέμα: «Μεσσηνία: Από τα χρόνια της τουρκοκρατίας
στο ελεύθερο Ελληνικό Κράτος»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ευγενία Γιαννούλη

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2020

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	2
Εισαγωγή.....	4

Α΄ Κεφάλαιο

Από τα Ορλωφικά ως την εκδήλωση της Επανάστασης του 1821

1.1. Τα Ορλωφικά.....	8
1.2. Οι συνέπειες των Ορλωφικών	14

Β΄ Κεφάλαιο

Η Μεσσηνία στην πρωτοπορία του Αγώνα της Ανεξαρτησίας

2.1. Η πορεία προς τον μεγάλο ξεσηκωμό του 1821.....	18
2.2. Η έκρηξη της Επανάστασης	22
2.3. Η Μεσσηνία στον πρώτο χρόνο της Επανάστασης	30
2.4. Μεσσήνιοι οπλαρχηγοί και η συμβολή τους στον Αγώνα	35
2.5. Η Μεσσηνία στην εθνική κορύφωση του Αγώνα (Μανιάκι).....	42
2.6. Η ναυμαχία του Ναβαρίνου.....	52

Γ΄ Κεφάλαιο

Η Μεσσηνία στα χρόνια του ελεύθερου πολιτικού βίου

3.1. Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους.....	59
3.2. Η εκλογή του βασιλιά Όθωνα	67
3.3. Το έργο του βασιλιά Όθωνα και της Αντιβασιλείας	68
3.4. Η Μεσσηνία στα χρόνια του Καποδίστρια και του Όθωνα	75

Επίλογος.....	107
Πηγές και βιβλιογραφία.....	108
Παράρτημα.....	114
Περίληψη	116

Πρόλογος

Η Διατριβή Μεταπτυχιακής Ειδίκευσης που θα εκπονήσω έχει ως θέμα την μετάβαση της Μεσσηνίας από την Τουρκοκρατία, στην ελευθερία και το νεοσύστατο ελεύθερο ελληνικό κράτος. Η Καλαμάτα καταλήφθηκε από τους Οθωμανούς Τούρκους το 1459 και ύστερα από πολλές αψιμαχίες με τους Φράγκους έπεσε οριστικά το 1715. Ολόκληρη η περιοχή της Μεσσηνίας καταλήφθηκε το 1498 και όλος ο Μοριάς το 1460.

Ύστερα από ορισμένα αποτυχημένα επαναστατικά κινήματα στην Πελοπόννησο με σκοπό την απελευθέρωσή της από τους Τούρκους, ήρθε η ώρα να ξεσπάσουν τα Ορλωφικά του 1770, κίνημα που πήρε το όνομά του από τους αξιωματικούς του ρωσικού στόλου, Αλέξιο και Θεόδωρο Ορλώφ. Μεσσήνιοι και Μανιάτες συμμετέχουν στο αποτυχημένο κίνημα και επακολουθεί φοβερή επιδρομή Τουρκαλβανών, οι οποίοι καταστρέφουν τη Μεσσηνία και σφάζουν μεγάλο μέρος του πληθυσμού της.

Ακολουθεί η προετοιμασία της Φιλικής Εταιρείας για τον μεγάλο ξεσηκωμό του 1821. Στις 23 Μαρτίου 1821 ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ο Κολοκοτρώνης και ο Παπαφλέσσας μαζί με άλλους Μεσσήνιους επαναστάτες, κηρύσσουν στην Καλαμάτα την έναρξη της Επανάστασης, με την Προκήρυξη προς τις ευρωπαϊκές αυλές ότι οι Έλληνες αποτελούν πια ένα αυτόνομο έθνος. Σύντομα απελευθερώνεται ολόκληρη η Μεσσηνία.

Η Μεσσηνία θα παραμείνει ελεύθερη ως το 1825, οπότε και δέχεται την πρώτη επιδρομή του Ιμπραήμ πασά. Παρά την ηρωική αντίσταση του Παπαφλέσσα στο Μανιάκι τον Μάιο του 1825 και την πανωλεθρία του τουρκικού στρατού από τους Μανιάτες στη Βέργα του Αλμυρού, ο Ιμπραήμ κατέστρεψε ολόκληρη την Πελοπόννησο, την πυρπόλησε, κατέστρεψε τις καλλιέργειές της και προχώρησε σε συστηματικές σφαγές του πληθυσμού της.

Στις 20 Οκτωβρίου 1827 ο συμμαχικός στόλος των Μεγάλων Δυνάμεων, Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας, συντρίβει τον τουρκοαιγυπτιακό στόλο στον κόλπο του Ναβαρίνου. Στη μεσσηνιακή γη διαδραματίζεται και η αρχή του αίσιου τέλους για την ελληνική Επανάσταση, σε συνδυασμό με έναν αγώνα δρόμου από την πλευρά των Μεγάλων Δυνάμεων.

Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας και την αποκατάσταση του κράτους, η Μεσσηνία θα ακολουθήσει τις τύχες των υπολοίπων επαρχιών της Πελοποννήσου.

Η έλευση του πρώτου Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια σηματοδοτεί μια πρόιμη προσπάθεια εκσυγχρονισμού του νέου ελληνικού κράτους. Ακολουθεί η δολοφονία του Ιωάννη Καποδίστρια, απότοκο του φατριασμού και των οξυμένων παθών της εποχής. Οι Μεγάλες Δυνάμεις προσφέρουν τον ελληνικό θρόνο στον Βαυαρό Όθωνα, ο οποίος είναι πρώτος βασιλέας στην ιστορία της Ελλάδος.

Με τον Όθωνα και την Αντιβασιλεία ξεκινά ο εκσυγχρονισμός του ελληνικού κράτους στα ευρωπαϊκά και βαυαρικά πρότυπα. Όλες οι υποδομές, οι θεσμοί και οι νόμοι του νέου κράτους, συστάθηκαν από την αρχή. Το νέο κράτος οργανώθηκε διοικητικά, οικονομικά, στρατιωτικά, στον τομέα απονομής Δικαιοσύνης, στον τομέα της Εκπαίδευσης.

Η Μεσσηνία ακολούθησε την οργάνωση όλων των νομών του ελληνικού βασιλείου. Η πόλη της Καλαμάτας εξελίχθηκε βαθμιαία σε ένα από τα σημαντικότερα αστικά κέντρα της Πελοποννήσου, με το λιμάνι της να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην οικονομία της πόλης και της γύρω περιοχής. Η μεσσηνιακή πρωτεύουσα έθεσε επίσης γερά θεμέλια στον τομέα της Εκπαίδευσης, της Δικαιοσύνης και αποτελεί γενέτειρα οπλαρχηγών, καπεταναίων, πολιτικών και στρατιωτικών προσωπικοτήτων.

Θα ήθελα στο σημείο αυτό να ευχαριστήσω τον κύριο Θανάση Χρήστου, Αναπληρωτή Καθηγητή Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, για την υποστήριξή του στα πλαίσια της φοίτησής μου στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Θερμές ευχαριστίες και στην Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας, κυρία Γιαννούλη Ευγενία για την επίβλεψη της μεταπτυχιακής διατριβής μου.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για την στήριξή της στο εγχείρημα των σπουδών μου σε μεταπτυχιακό επίπεδο. Κλείνοντας, θα ήθελα να πω ένα μεγάλο ευχαριστώ στους συμφοιτητές μου για την εποικοδομητική μας συνεργασία στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας.

Εισαγωγή

Η Διατριβή Μεταπτυχιακής Ειδίκευσης «*Μεσσηνία: Από τα χρόνια της τουρκοκρατίας στο ελεύθερο Ελληνικό Κράτος*», εκπονείται στα πλαίσια ολοκλήρωσης του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «*Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία*»: *Νέες θεωρήσεις και Προοπτικές*», της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Η μετάβαση της Μεσσηνίας από την τουρκοκρατία στον ελεύθερο πολιτικό βίο έγινε κατόπιν πολλών αιώνων και επίπονων διαδικασιών και θυσιών από μέρους του απλού λαού, ο οποίος μαζί με τους αρχηγούς του αφοσιώθηκαν στον σκοπό τους, που ήταν έπειτα από 400 χρόνια σκλαβιάς η ελευθερία ή ο θάνατος όπως διαμήνυαν. Στόχος της εργασίας είναι η παρουσίαση των γεγονότων που οδήγησαν στην απελευθέρωση του ελληνικού κράτους από τον ζυγό των Τούρκων.

Η επιστημονική σκοπιμότητα επιλογής του θέματος της εν λόγω εργασίας είναι η παρουσίαση των γεγονότων που έφεραν την Μεσσηνία, όπως και την υπόλοιπη Πελοπόννησο, στην ελευθερία και τον σταδιακό εκσυγχρονισμό, στα πλαίσια ενός οργανωμένου και ευρωπαϊκών προδιαγραφών κράτους.

Ο προβληματισμός που με οδήγησε στην επιλογή του συγκεκριμένου θέματος, ήταν το πώς μια σκλαβωμένη χώρα μπορεί να μεταβεί σε μια εκ βάθρων θεσμική οργάνωση. Ο νομός Μεσσηνίας κατέχει από τις υψηλότερες θέσεις στην αξιολογη προσπάθεια εκσυγχρονισμού, ανάμεσα στα αστικά κέντρα της Πελοποννήσου και σε αυτό βοήθησαν η ιστορική της παράδοση και τα πρόσωπα που ανέδειξαν την Καλαμάτα σε κορυφαίο κέντρο του επαναστατημένου ελληνισμού και της μετεπαναστατικής Ελλάδας.

Το υλικό που χρησιμοποιήθηκε για την εκπόνηση της εργασίας μου είναι κατά κύριο λόγο βιβλιογραφία, προερχόμενη από την Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου της πόλης της Καλαμάτας, καθώς και από την Λαϊκή Βιβλιοθήκη Καλαμάτας, αλλά και από προσωπική βιβλιογραφία. Πολύ σημαντικές πληροφορίες αντλήθηκαν και από τα ΓΑΚ του νομού Μεσσηνίας.

Η εργασία μου αποτελείται από τρία κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύονται τα Ορλωφικά, η αποτυχημένη επαναστατική κίνηση των Πελοποννήσιων, με την υποστήριξη της Ρωσίας της Μεγάλης Αικατερίνης και οι οδυνηρές συνέπειες τους για την Πελοπόννησο και τους κατοίκους της.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η πορεία προς τον μεγάλο ξεσηκωμό του 1821, με την Μεσσηνία να κατέχει πρωταγωνιστικό ρόλο στην προετοιμασία και την έκρηξη της Επανάστασης, με την Φιλική Εταιρεία να πιστεύει στην μεγάλη δυναμική των Μεσσηνίων καπεταναίων, στους οπλαρχηγούς και τον απλό λαό. Η Επανάσταση ξεκινάει από την Καλαμάτα στις 23 Μαρτίου 1821 και με δόλο των επαναστατών πέφτει στα χέρια τους.

Μεσσηνιοί οπλαρχηγοί κυριαρχούν στις μάχες, στις Πολιτικές Προκηρύξεις προς τις αυλές των ευρωπαϊκών χωρών, με σκοπό την διεθνή αναγνώριση της Επανάστασης, σε πολιτικά και στρατιωτικά αξιώματα. Ο Παπαφλέσσας από την Πολιανή της Μεσσηνίας, γράφει στο Μανιάκι μια από τις τραγικότερες αλλά λαμπρότερες σελίδες στην ιστορία της ελληνικής Επανάστασης, με τη θυσία του απέναντι στις ορδές του Ιμπραήμ, σε μια προσπάθεια να σταματήσουν οι εμφύλιοι σπαραγμοί και να οδηγηθεί η Ελλάδα στον δρόμο της ελευθερίας.

Η ναυμαχία του Ναβαρίνου τον Οκτώβρη του 1827 στον κόλπο της Πύλου, με τους συμμαχικούς στόλους των Μεγάλων Δυνάμεων απέναντι στον τουρκοαιγυπτιακό, αποτελεί το τέλος της Επανάστασης σε στρατιωτικό επίπεδο, έπειτα από έξι χρόνια μαχών. Έπειτα αρχίζουν οι διαβουλεύσεις των Μεγάλων Δυνάμεων για την οριστική απελευθέρωση και τη δημιουργία του νέου ελληνικού κράτους.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται η Μεσσηνία στα χρόνια του ελεύθερου πολιτικού βίου της, στα χρόνια της διακυβέρνησης του Καποδίστρια και του Όθωνα. Η Μεσσηνία αναπτύσσεται σχετικά γρήγορα και ομαλά σε σχέση με άλλα αστικά κέντρα και σε αυτό έπαιξαν ρόλο οι δημοτικές αρχές και όλες οι προσωπικότητες της Μεσσηνίας που βοήθησαν στην ανάδειξή της ως σπουδαίο αστικό κέντρο από την απελευθέρωσή της έως και σήμερα.

Η Καλαμάτα επέδειξε σπουδαία οικονομική ανάπτυξη, με εισαγωγές και εξαγωγές προϊόντων και το λιμάνι της να αναδεικνύει την πόλη ως την Μασσαλία της Πελοποννήσου. Στον εκπαιδευτικό τομέα, η Καλαμάτα ανέπτυξε ένα σπουδαίο σχολικό δίκτυο με αξιόλογους διδασκάλους, δίνοντας στην πόλη ένα μεγάλο κύρος.

Από πηγές αντλείται η πληροφορία πως και ο Κυβερνήτης Καποδίστριας και το βασιλικό ζεύγος Όθωνας και Αμαλία, επισκέφθηκαν κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησής τους την Καλαμάτα, δείχνοντας ενδιαφέρον για την ανάπτυξή της και

δηλώνοντας ενθουσιασμένοι από την ομορφιά της, αποδεικνύοντας την σπουδαιότητα της πόλης της Νότιας Πελοποννήσου¹.

Η Μεσσηνία κατέχει μια λαμπρή ιστορία 4.500 χρόνων, καθώς κατοικείται από την προϊστορική περίοδο (7000-1000 π.Χ.), όπως βεβαιώνουν οι πολλές προϊστορικές θέσεις που έχει φέρει στο φως η αρχαιολογική σκαπάνη κυρίως στα δυτικά του νομού, στις περιοχές της Πυλίας και της Τριφυλίας. Στα Μυκηναϊκά χρόνια η Μεσσηνία θεωρείται η πιο πυκνοκατοικημένη περιοχή της Πελοποννήσου².

Με την κάθοδο των Δωριέων στην Μεσσηνία δημιουργήθηκε ένα νέο καθεστώς και ακολουθεί τον 8^ο αιώνα π.Χ. ο αιματηρός πόλεμος μεταξύ Σπάρτης και Μεσσηνίας που είχε ως επακόλουθο την υποδούλωση της Μεσσηνίας ως το 369 π. Χ³.

Οι εν συνεχεία πόλεμοι και οι διενέξεις μεταξύ των ελληνικών πόλεων επέφεραν τελικώς την επικράτηση των Ρωμαίων και την εξ ολοκλήρου υποταγή της Ελλάδας σε αυτούς (146 π.Χ.). Τότε και η Μεσσηνία ακολουθεί την τύχη της υπόλοιπης Ελλάδας, τόσο στην περίοδο της Ρωμαϊοκρατίας όσο και κατά τους βυζαντινούς χρόνους⁴.

Η Μεσαιωνική και Βυζαντινή περίοδος (4^{ος}-15^{ος} αιώνας) έχει για την Πελοπόννησο και την Μεσσηνία φυσικά, επιδρομές Γότθων, Αβάρων και Σλάβων. Τότε οι κάτοικοί της από το φόβο αυτών των επιδρομών τρέπονται προς τη θάλασσα και από τότε χρονολογείται η ίδρυση των πόλεων της Καλαμάτας, της Κορώνης και της Μεθώνης⁵.

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους, η Μεσσηνία συμπεριλήφθηκε στο Πριγκιπάτο της Αχαΐας (1205) υπό την ηγεμονία του Φράγκου Γοδεφρείδου Βιλλεαρδουίνου, με κέντρο την Καλαμάτα και το κάστρο της (με εξαίρεση τα κάστρα της Μεθώνης και της Κορώνης τα οποία έγιναν βενετικές κτήσεις). Η Φραγκοκρατία στην Πελοπόννησο διήρκεσε 200 και πλέον έτη, ενώ από τα τέλη του 14ου αιώνα άρχισε η βαθμιαία κατάκτηση περιοχών και πόλεων της Μεσσηνίας από τους Τούρκους, η οποία ολοκληρώθηκε το 1498⁶.

¹ Π. Κουμάντος, *Οι Δήμαρχοι της Καλαμάτας (1834-1978)*, Καλαμάτα 2017, σ. 34

² Ίδρυμα Καπετάν Βασίλη και Κάρμεν Κωνσταντακόπουλου, *Η ιστορία της Μεσσηνίας*, www.cvf.gr/history-messinia, πρόσβαση στις 14/1/2020

³ Ίδρυμα Καπετάν Βασίλη και Κάρμεν Κωνσταντακόπουλου, *ό.π.*

⁴ Ίδρυμα Καπετάν Βασίλη και Κάρμεν Κωνσταντακόπουλου, *ό.π.*

⁵ Ίδρυμα Καπετάν Βασίλη και Κάρμεν Κωνσταντακόπουλου, *ό.π.*

⁶ Ίδρυμα Καπετάν Βασίλη και Κάρμεν Κωνσταντακόπουλου, *ό.π.*

Ακολουθούν τα Ορλωφικά και η μεγάλη Επανάσταση του 1821, που έμεινε στην ιστορία ως ο ξεσηκωμός του ελληνικού γένους έπειτα από τέσσερις αιώνες τουρκικής σκλαβιάς. Η Καλαμάτα αποτελεί την πρώτη ελληνική απελευθερωμένη πόλη. Και όπως έγραψε και ο σπουδαίος Καλαματιανός λαογράφος Νικόλαος Πολίτης, το όνομα της πρωτεύουσας της Μεσσηνίας μόνο τυχαίο δεν είναι και προέρχεται από την Παναγία την Καλομάτα, που ίσχυε από τα χρόνια της φραγκοκρατίας⁷.

---

⁷ Εφημερίδα *Ελευθεροτυπία-Ε Ιστορικά*, Καλαμάτα, ο αστικός μετασχηματισμός, 6/9/2004, σ. 5

Α΄ Κεφάλαιο

Από τα Ορλωφικά ως την εκδήλωση της Επανάστασης του 1821

1.1. Τα Ορλωφικά

Η Πελοπόννησος κατακτήθηκε από τους Οθωμανούς Τούρκους το 1460. Οι Τούρκοι, μετά την κατάλυση του βυζαντινού κράτους, του δεσποτάτου του Μορέως και της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας, συνέχισαν την κατάληψη των υπόλοιπων ελληνικών χωρών, οι οποίες είτε κατέχονταν από τους Βενετούς είτε από άλλους Φράγκους δυνάστες⁸.

Το 1462 οι Τούρκοι κατακτούν τη Μυτιλήνη, το τελευταίο κομμάτι της κυριαρχίας των Φράγκων στο Βορειοανατολικό Αιγαίο. Οι Φράγκοι, οι οποίοι είχαν καταλάβει τον ελλαδικό χώρο ύστερα από την Δ΄ Σταυροφορία του 1204, μάταια προσπαθούν να αναστείλουν την επεκτασιμότητα των Τούρκων⁹.

Ο ελλαδικός χώρος δεν αποτέλεσε χώρο μόνο θρησκευτικών συγκρούσεων, αλλά και πολεμικών, κυρίως μεταξύ Τούρκων και Βενετών. Οι Βενετοί πάντα είχαν την υποστήριξη των Ελλήνων, που επεδίωκαν να κερδίσουν τη χαμένη ελευθερία τους. Οι Έλληνες κάτοικοι (της Πελοποννήσου κυρίως) σχημάτιζαν στρατιωτικά σώματα που πολεμούσαν στο πλευρό των Βενετών και διακρίνονταν για την μαχητικότητά τους¹⁰.

Ωστόσο η Σταυροφορία που διοργανώθηκε με πρωτοβουλία του Πάπα Πίου Β΄, με σκοπό να εμποδίσει την αυξημένη επεκτατική διάθεση των Τούρκων, δεν έγινε ποτέ γιατί ο ξαφνικός θάνατος του Πάπα το 1464 διέλυσε τη Σταυροφορία¹¹. Οι πολεμικές συγκρούσεις μεταξύ Βενετών και Οθωμανών Τούρκων καλύπτουν ένα ευρύ χρονικό φάσμα: 1463-1479, 1499-1503, 1537-1540 και 1645-1669.

Γύρω στο 1472 σημειώθηκε ένα γεγονός, το οποίο είχε ως αποτέλεσμα την μετατόπιση του ενδιαφέροντος για τον έλεγχο των περιοχών που είχαν στην κατοχή τους οι Τούρκοι: η ανιχνία του τελευταίου βυζαντινού αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, Ζωή, παντρεύτηκε τον μεγάλο δούκα της Μόσχας, Ιβάν Γ΄ Βασιλίεβιτς¹².

⁸ Α. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 113

⁹ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 113

¹⁰ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 116

¹¹ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 113

¹² Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 114

Η επιρροή της ανιψιάς του τελευταίου βυζαντινού μονάρχη και ο κύκλος των λογίων που μετανάστευσαν μαζί της στη Ρωσία, επηρέασαν τους πολιτικούς και πνευματικούς προσανατολισμούς της Ρωσίας και κυρίως την εξωτερική της πολιτική. Έκτοτε, οι Ρώσοι μονάρχες παρουσιάζονταν ως κληρονόμοι της πρώην Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, υιοθετώντας ακόμη και τον δικέφαλο αετό του Βυζαντίου στον ρωσικό θυρεό¹³.

Οι Βενετοί εκτοπίζονται εντελώς από τον ηπειρωτικό ελληνικό χώρο με τον πόλεμο του 1499-1503, με εξαίρεση το Ναύπλιο και τη Μονεμβασιά που καταλήφθηκαν αργότερα από τους Τούρκους. Οι Οθωμανοί γίνονται απόλυτοι κυρίαρχοι του αλβανικού και ελληνικού χώρου, καθώς και του Αιγαίου Πελάγους και της Ανατολικής Μεσογείου¹⁴.

Οι Έλληνες εξακολουθούν να μάχονται στο πλευρό των Βενετών εναντίον των Τούρκων, όπως στη Ρόδο (1521-1522) και στην Κύπρο (1571), ξεκινούν ωστόσο και οι ίδιοι στασιαστικές κινήσεις εναντίον των Τούρκων. Γύρω στο 1600 εξεγέρθηκαν οι Θεσσαλοί με επικεφαλής τον μητροπολίτη Λαρίσης Διονύσιο Β΄¹⁵. Ακολουθεί νέα εξέγερση στην Ήπειρο το 1611 με υποκίνηση των Ισπανών, η οποία όμως απέτυχε.

Οι Πελοποννήσιοι, βασιζόμενοι άλλοτε στις δικές τους δυνάμεις και άλλοτε υποκινούμενοι από τους Ευρωπαίους, διεκδίκησαν την ανεξαρτησία τους αρκετές φορές. Όσον αφορά τις επαναστατικές εξεγέρσεις στην Πελοπόννησο πριν το 1770, ενδεικτικά είναι τα κινήματα του Κροκόδειλου Κλαδά στη Μάνη (1479-1481, 1490), η εξέγερση στη Μάνη το 1571, η επανάσταση των αδελφών Μελισσηνών το 1571-1572 και το επαναστατικό κίνημα του Νεόφυτου Μάνης το 1612¹⁶.

Για πολλά χρόνια μετά από αυτές τις αποτυχημένες εξεγέρσεις, οι οποίες καταπνίγηκαν από τους Τούρκους, η κατάσταση για τους Έλληνες ραγιάδες έγινε ανυπόφορη: καταπιέσεις, ληστείες και εκβιασμοί σε βάρος των Ελλήνων δημιουργούν μια ανυπόφορη κατάσταση ιδίως στην Ήπειρο και τη Μακεδονία.

¹³ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 114

¹⁴ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 115

¹⁵ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 118

¹⁶ Ν. Φ. Τόμπρος, «Η Μεσσηνία σε επαναστατική τροχιά (1766-1828)», στο: *Μεσσηνία: Συμβολές στην ιστορία και στον πολιτισμό* της, (Επιμ. Αριστείδης Ν. Δουλαβέρας, Ιωάννα Κ. Σπηλιοπούλου), Αθήνα 2012, σ. 439

Η κατάσταση αυτή απογοητεύει πολλούς χριστιανούς και τους σπρώχνει στον εξισλαμισμό ή προς τα ορεινά μέρη, όπου συσπειρώνονται σε κλέφτικες ομάδες και προβαίνουν σε αντεκδικήσεις σε βάρος των τουρκικών πληθυσμών¹⁷.

Επιπλέον, παρατηρείται έξαρση της πειρατείας στο Αιγαίο πέλαγος με επιδρομές κυρίως των δυτικών καθολικών σε βάρος των ορθόδοξων κατοίκων των νησιών. Οι επιθέσεις αυτές ήταν και η αιτία της κατάληψης της Κρήτης από τους Τούρκους το 1669.

Με τον τερματισμό του βενετο-τουρκικού πολέμου το 1669, με τον οποίο λήγει και ο 17^{ος} αιώνας, παύει και η πολιτική και στρατιωτική παρουσία της Βενετίας στην Ελλάδα και γενικότερα στην Ανατολή. Το κενό της είχε αρχίσει να καλύπτεται ήδη από τη Ρωσία, η οποία βρισκόταν σε ανάπτυξη και με το βλέμμα της στραμμένο στους Έλληνες και τους λαούς της Βαλκανικής γενικότερα.

Στο θρόνο της Ρωσίας είχε ανέβει ο Πέτρος Α΄ (1689-1725), ο οποίος με το επιβλητικό του παράστημα και τις ριζοσπαστικές του ιδέες είχε αρχίσει να συγκινεί τους Έλληνες. Σε αυτό συντέλεσαν και οι θρύλοι γύρω από το άτομό του, που είχαν εξαπλωθεί σε όλα τα στρώματα του ελληνικού λαού, πως με τις πολεμικές του δυνατότητες θα πετύχαινε την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης.

Σε αυτούς τους θρύλους έπαιξε ρόλο ένα βιβλίο, η «*Οπτασία*» του Αγαθαγγέλου, που κυκλοφορούσε ευρύτατα τον 18^ο αιώνα. Το βιβλίο αυτό είχε μεγάλη επίδραση στο φρόνημα των σκλαβωμένων Ελλήνων και αναπτέρωσε τις ελπίδες τους για απελευθέρωση και ανάσταση της εθνικής τους κληρονομιάς διότι μιλούσε για την απελευθέρωσή τους από ένα «*χρυσό γένος*». Με τη φράση αυτή εννοούσαν τους Ρώσους¹⁸.

Η Ρωσία είχε αρχίσει να σκέφτεται την επέκτασή της προς το Νότο και οι Έλληνες έστρεψαν αμέσως το βλέμμα τους προς την ορθόδοξη και ανερχόμενη δύναμη του Βορρά. Σε διάφορες πολεμικές επιχειρήσεις της Ρωσίας παίρνουν μέρος Έλληνες εθελοντές στρατιώτες. Από το 1700 η Ρωσία αποκτά διπλωματικό ακόλουθο στην Κωνσταντινούπολη, όπως και τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη και έτσι αποκτά την δυνατότητα να έρθει σε επαφή με τους σκλαβωμένους ορθόδοξους λαούς.

Το 1762 ανήλθε στον θρόνο της Ρωσίας η Αικατερίνη Β΄, σύζυγος του Πέτρου, η οποία βασίλευσε ως το 1796. Η Αικατερίνη πήρε τα ηνία της Ρωσίας με την υποστήριξη του στρατού και της κοινής γνώμης, ύστερα από πραξικόπημα

¹⁷ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 119

¹⁸ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 129

εναντίον του συζύγου της. Η γερμανικής καταγωγής τσαρίνα είχε το όραμα να αναδείξει τη Ρωσία ως υπερδύναμη, αυξάνοντας τα όρια της ρωσικής επικράτειας και επίσης προχώρησε στην αναδιοργάνωση της διοίκησης και της νομοθεσίας¹⁹.

Το ενδιαφέρον της Μεγάλης Αικατερίνης για την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης και την αναγέννηση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, με την ίδια επικεφαλής, την οδήγησε στο να αναθέσει αρχικά στον Γεώργιο Παπαζώλη, αξιωματικό του ρωσικού στρατού από τη Σιάτιστα, γνωστό και επίσημο πράκτορα της Ρωσίας, να πάει στην Ελλάδα το 1766 και να ξεσηκώσει τους Έλληνες²⁰.

Από το 1768 έως το 1774, η Ρωσία και η Τουρκία βρέθηκαν σε πόλεμο. Αυτή ήταν μία από τις πολλές συρράξεις ανάμεσά τους κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα, σε έναν ανταγωνισμό με μεγάλη προϊστορία, για την εδαφική επέκταση της Ρωσίας και την τήρηση των κεκτημένων της από την πλευρά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας²¹.

Οι ρωσικές δυνάμεις κινήθηκαν σε τρία μέτωπα εναντίον των οθωμανικών εδαφών γύρω από τη Μαύρη Θάλασσα: προς τον Καύκασο στα ανατολικά, προς την Κριμαία στο κέντρο και προς τη νότια Ουκρανία στα δυτικά²². Τα πρώτα χρόνια του πολέμου οι Ρώσοι σημειώνουν μεγάλες επιτυχίες και ο ρωσικός στόλος ξεκινώντας από τη Βαλτική περνά τα στενά της Μάγχης και μπαίνει στη Μεσόγειο²³.

Τον Φεβρουάριο του 1770 οι ρωσικές δυνάμεις υπό τον Θεόδωρο Ορλόφ αποβιβάστηκαν στις ακτές της Μάνης προκαλώντας ενθουσιασμό στους κατοίκους της. Οι αδερφοί Θεόδωρος και Αλέξιος Ορλόφ, ήταν αξιωματικοί του ρωσικού στρατού που τέθηκαν στην υπηρεσία και τις βλέψεις της νέας αυτοκράτειρας Αικατερίνης. Είχαν επίσης βοηθήσει στην ανάρρησή της στο θρόνο.

Ο Θεόδωρος Ορλόφ αποβιβάστηκε στο λιμάνι του Οιτύλου και από εκεί έκανε τον γύρο της Πελοποννήσου μεταμφιεσμένος σε Τούρκο²⁴, ώστε να μην γίνει αντιληπτός από τις τουρκικές αρχές. Ο Ορλόφ υποσχόταν στους Έλληνες πως θα τους απελευθέρωνε από τους Τούρκους και στους Ρώσους ανωτέρους του έδινε διαβεβαιώσεις πως οι κάτοικοι της Πελοποννήσου θα συγκέντρωναν 100.000 στρατιώτες.

¹⁹ Β. Μουτσόγλου, *Η ελληνική μεταβολή του 1821*, Αθήνα 2018, σ. 137

²⁰ Β. Μουτσόγλου, *ό.π.*, σ. 138

²¹ D. Brewer, *Ελλάδα 1453-1821: Οι άγνωστοι αιώνες*, Αθήνα 2019, σ. 274

²² Β. Μουτσόγλου, *ό.π.*, σ. 274

²³ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 133

²⁴ D. Brewer, *ό.π.*, σ. 275

Επιπλέον, οι αδερφοί Μαυρομιχάλη, από τη μεγάλη μανιάτικη οικογένεια, οι οποίοι προορίζονταν για αρχηγοί της εξέγερσης στην περιοχή της Μάνης, τόνιζαν στον Ορλόφ για το αδύνατο του αριθμού στρατιωτών που ζητούσε. Επίσης τον ενημέρωσαν και για τις διχόνειες που μάστιζαν τις μανιάτικες οικογένειες για να καταλάβει πως οι Μανιάτες ήταν ανέτοιμοι για επιθετικό πόλεμο²⁵.

Τα δυο επαναστατικά σώματα που συγκροτήθηκαν μαζί με ελάχιστους Ρώσους, είχαν αρχικά επιτυχίες κατορθώνοντας να εκδιώξουν τους μουσουλμάνους υπηκόους του Σουλτάνου από την Καλαμάτα, τον Μυστρά και τις γύρω περιοχές. Οι αρχικές επιτυχίες των Ρώσων και των Ελλήνων είχαν οδηγήσει σε εξέγερση και άλλες περιοχές της Ελλάδας, όπως την Ήπειρο, την Κρήτη και άλλες περιοχές της Πελοποννήσου²⁶.

Ωστόσο οι μεταξύ τους διαφορές και η απογοήτευση για το μέγεθος της ρωσικής βοήθειας, παρά τις διαβεβαιώσεις του Θεόδωρου Ορλόφ πως θα καταφτάσει σε βοήθεια ο αδερφός του Αλέξιος με 60 πολεμικά πλοία και πολεμοφόδια, οδήγησαν σε αποτυχία του εγχειρήματος και αναζωπύρωση του φανατισμού των Τούρκων.

Οι Τούρκοι άρχισαν την αντεπίθεση όταν οι επαναστάτες πλησίασαν την Τριπολιτσά, με αποτέλεσμα τη φυγή των Ρώσων από το Ναβαρίνο και την εγκατάλειψη των Ελλήνων στο έλεος των εξαγριωμένων Τούρκων, οι οποίοι επιδόθηκαν σε σφαγές των κατοίκων της Πελοποννήσου και λεηλασίες των απροστάτευτων χωριών. Μόνο στην Τριπολιτσά σφαγιάστηκαν 3.000 κάτοικοι, μεταξύ τους και ο αρχιεπίσκοπος Άνθιμος και αρκετοί κληρικοί²⁷.

Τρεις μέρες μετά την ολέθρια ήττα, οι τελευταίοι Ρώσοι που είχαν απομείνει στην Πελοπόννησο εγκαταλείπουν την Ελλάδα, επιβεβαιώνοντας τις αρχικές σκέψεις των Ελλήνων πως η συμβολή της Ρωσίας στην εξέγερση αυτή δεν ήταν τίποτε άλλο παρά μια κίνηση αντιπερισπασμού προς τα οθωμανικά στρατεύματα, η οποία μάλιστα είχε σχεδιαστεί ανεπαρκώς.

Στις σκέψεις αυτές συνέβαλε και το γεγονός ότι δεν είχε επιτευχθεί η αποστολή ικανοποιητικού αριθμού ρωσικών δυνάμεων, ούτε υπήρχε συντονισμός για τις επαναστατικές κινήσεις με τους υπολοίπους ορθοδόξους χριστιανικούς πληθυσμούς των Βαλκανίων²⁸.

²⁵ D. Brewer, *ό.π.*, σ. 276

²⁶ *Σαν Σήμερα, Τα Ορλωφικά*, www.sansimera.gr, πρόσβαση στις 12/10/2019

²⁷ *Σαν Σήμερα, Τα Ορλωφικά*, *ό.π.*

²⁸ Ν. Τόμπρος, *ό.π.*, σ. 443

Τα «*Ορλωφικά*», όπως ονομάστηκε η ατυχής εξέγερση των υπόδουλων Ελλήνων στην Πελοπόννησο το 1770, ήταν και η τελευταία πριν τον μεγάλο ξεσηκωμό του 1821. Έμεινε στην ιστορία με αυτή την ονομασία λόγω του ότι το σχέδιο της ρωσικής επέμβασης στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε από τους αδερφούς Αλέξιο και Θεόδωρο Ορλόφ, στα πλαίσια του ρωσο-τουρκικού πολέμου του 1768-1774²⁹.

Ο Αλέξιος Ορλόφ με το ρωσικό στόλο ανοίχτηκε στο Αιγαίο πέλαγος και για να απαλύνει κάπως την ντροπή της ρωσικής αποτυχίας στην Πελοπόννησο, κατέστρεψε τον οθωμανικό στόλο στη ναυμαχία του Τσεσμέ, στις 7 Ιουλίου 1770. Ο τουρκικός στόλος υπέστη πανωλεθρία και ο ρωσικός παρέμεινε κυρίαρχος στο Αιγαίο ως τα τέλη του πολέμου το 1774.

Η ήττα των επαναστατικών δυνάμεων στην Πελοπόννησο έθεσε πρόωρο τέλος στις προσδοκίες των Ελλήνων για απελευθέρωση. Τα βαθύτερα αίτια της αποτυχίας ήταν η κακή οργάνωση, σε συνδυασμό με τον χρόνο που ξοδεύτηκε σε δευτερεύουσας σημασίας επιχειρήσεις και η ελάχιστη υλική βοήθεια που δόθηκε από τη Ρωσία³⁰. Όλα αυτά οδήγησαν στο να κατασταλεί η εξέγερση σε σύντομο χρονικό διάστημα (Φεβρουάριος-Μάιος 1770)³¹.

Η εξέγερση του 1770 στηρίχτηκε σε μια παρεξήγηση: Οι Ρώσοι θεωρούσαν ότι θα νικούσαν βασιζόμενοι στις ελληνικές δυνάμεις, ενώ οι Έλληνες χάρη στις ρωσικές. Η Ρωσία θεώρησε υπεύθυνους για την αποτυχία της εξέγερσης τους Πελοποννήσιους, οι οποίοι αναλώθηκαν σε μεταξύ τους έριδες, διότι οποιαδήποτε άλλη δικαιολογία θα έθιγε το γόητρο του ρωσικού στρατού³².

---

²⁹ Σαν Σήμερα, *Τα Ορλωφικά*, ό.π.

³⁰ Ν. Τόμπρος, ό.π., σ. 448

³¹ Ν. Τόμπρος, ό.π., σ. 448

³² Ν. Τόμπρος, ό.π., σ. 443

1.2. Οι συνέπειες των Ορλωφικών

Ακολούθησαν ολέθριες συνέπειες για τους εξεγερμένους με σφαγές, διώξεις, αντίποινα και ένα διάσπαρτο φόβο για πολλά χρόνια. Η απογοήτευση των Ελλήνων, που ήταν πεπεισμένοι πως θα τους απελευθέρωνε η Ρωσία, ήταν μεγάλη και οι ελπίδες τους για αποτίναξη του τουρκικού ζυγού έσβησαν.

Ακολούθησαν σφαγές αμάχων σε όλη την ηπειρωτική Ελλάδα, κυρίως στη Μακεδονία, Θεσσαλία και Στερεά Ελλάδα. Φοβερές καταστροφές υπέστησαν ο Βόλος, η Λάρισα και τα Τρίκαλα³³. Οι σφαγές σε συνδυασμό με την άγονη γη οδήγησαν τους ανυπεράσπιστους ραγιάδες στον εξισλαμισμό. Σε περιοχές όπως Σμύρνη, Κωνσταντινούπολη, Μυτιλήνη, Λήμνο, σημειώθηκαν λεηλασίες, φόνοι και εμπρησμοί³⁴.

Μεγάλες καταστροφές υπέστη η Πελοπόννησος που ήταν και το κέντρο της εξέγερσης. Ολόκληρα χωριά, πόλεις και μοναστήρια λεηλατήθηκαν και πυρπολήθηκαν, ενώ όσοι κάτοικοι γλίτωσαν τη σφαγή κατέφυγαν στα ορεινά για να σωθούν. Τα ίχνη της καταστροφής στην Πελοπόννησο διατηρήθηκαν έντονα έως και την Επανάσταση του 1821³⁵.

Μάλιστα λέγεται πως είχε αποφασιστεί από την Πύλη η γενική σφαγή των κατοίκων της Πελοποννήσου, όμως η διαταγή δεν εκτελέστηκε διότι οι πασάδες αναρωτήθηκαν πως σε μια τέτοια περίπτωση δεν θα πλήρωνε κανείς τους φόρους, πάνω στους οποίους βασιζόταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία³⁶.

Μια εξίσου οδυνηρή συνέπεια ήταν ο εξανδραποδισμός των κατοίκων από τις περιοχές τους. Παρατηρήθηκαν μαζικές μετακινήσεις προς ασφαλέστερες περιοχές του ελλαδικού χώρου, ακόμη και στο εξωτερικό. Όσοι εγκατέλειψαν την Πελοπόννησο εγκαταστάθηκαν στα νησιά του Αιγαίου και στα Επτάνησα ή σε άλλες μεγάλες πόλεις του εσωτερικού.

Ακολούθησαν μετακινήσεις προς τη Μικρά Ασία, Κωνσταντινούπολη, καθώς και στην Αυστρία, Ουγγαρία και Ρωσία. Στη Ρωσία μάλιστα η εγκατάσταση των Ελλήνων έγινε με φροντίδα των ρωσικών αρχών και την αιγίδα της Μεγάλης Αικατερίνης.

³³ Στέφανος Παπαδόπουλος, «Η ελληνική επανάσταση του 1770 και ο αντίκτυπός της στις ελληνικές χώρες», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 25 (2015), σ. 87

³⁴ Στέφανος Παπαδόπουλος, «Η ελληνική επανάσταση του 1770 και ο αντίκτυπός της στις ελληνικές χώρες», *ό.π.*, σ. 88

³⁵ Στέφανος Παπαδόπουλος, «Η ελληνική επανάσταση του 1770 και ο αντίκτυπός της στις ελληνικές χώρες», *ό.π.*, σ. 88

³⁶ D. Brewer, *Ελλάδα 1453-1821: Οι άγνωστοι αιώνες*, Αθήνα 2019, σ. 140

Από την εκδικητική μανία των Τούρκων δεν γλίτωσαν ούτε οι ηρωικοί Σουλιώτες, οι οποίοι είχαν συμμετάσχει στην εξέγερση στο πλευρό των Ρώσων. Εναντίον τους στράφηκε ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων τον Ιούλιο του 1792, ωστόσο τα στρατεύματά του υπέστησαν απώλειες και επέστρεψαν στα Γιάννενα.

Η Κρήτη και συγκεκριμένα τα Σφακιά με αρχηγό τον ονομαστό και μορφωμένο πρόκριτο Ιωάννη Δασκαλογιάννη, ύψωσαν επαναστατική σημαία εναντίον των Τούρκων τον Απρίλη του 1770. Αρνήθηκαν να πληρώσουν τους φόρους και έπειτα ξεκίνησαν την επαναστατική τους δράση, αναγκάζοντας τους Τούρκους του νησιού να κλειστούν στα φρούρια, ενώ παράλληλα προξένησαν απώλειες στα τουρκικά στρατεύματα³⁷.

Ύστερα από σκληρές και αιματηρές συμπλοκές στο νησί έφτασαν περίπου 15.000 άνδρες προς ενίσχυση των τουρκικών στρατευμάτων, με αποτέλεσμα να πνιγεί στο αίμα η εξέγερση. Ο Δασκαλογιάννης και οι σύντροφοί του συνελήφθησαν και είχαν οικτρό τέλος. Ακολούθησαν φοβερές σφαγές αμάχων, δυσβάστακτη φορολογία και μια αφόρητη κατάσταση με αποτέλεσμα να λιγοστέψει επικίνδυνα το ελληνικό στοιχείο στο νησί³⁸.

Τα νησιά του Αιγαίου υπέστησαν τις λιγότερες συνέπειες χάρη στη σύνεση του αρχηγού στου τουρκικού στόλου (Καπουδάν πασά) Χασάν μπέη και τις εισηγήσεις του διερμηνέα του στόλου Νικολάου Μαυρογένη. Ακόμα και τα Ψαρά που προξένησαν απώλειες στους Τούρκους, κατάφεραν να αμνηστευτούν και να αποφύγουν τις οδυνηρές συνέπειες³⁹.

Εκτός από την εκδικητική μανία των Τούρκων, οι Έλληνες (κυρίως της Μακεδονίας και Θεσσαλίας), είχαν να αντιμετωπίσουν και τις ωμότητες των Αλβανών, οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν ως μισθοφόροι των Τούρκων. Τα στίφη των Αλβανών μισθοφόρων σκόρπισαν τον τρόμο σε σημεία που άρχισαν να καταπιέζουν και τους Τούρκους και τους Έλληνες της Πελοποννήσου.

Κοινές ήταν οι εκκλήσεις Ελλήνων και Τούρκων για απαλλαγή από αυτή τη φοβερή μάστιγα, με αποτέλεσμα το 1779 ο σουλτάνος να διατάξει τον Καπουδάν

³⁷ Στέφανος Παπαδόπουλος, «Η ελληνική επανάσταση του 1770 και ο αντίκτυπός της στις ελληνικές χώρες», *ό.π.*, σ. 82

³⁸ Στέφανος Παπαδόπουλος, «Η ελληνική επανάσταση του 1770 και ο αντίκτυπός της στις ελληνικές χώρες», *ό.π.*, σ. 82

³⁹ Στέφανος Παπαδόπουλος, «Η ελληνική επανάσταση του 1770 και ο αντίκτυπός της στις ελληνικές χώρες», *ό.π.*, σ. 87

πασά να εκδιώξει τους Αλβανούς από την ελληνική επικράτεια, το οποίο και πέτυχε σε σύντομο χρονικό διάστημα⁴⁰.

Για τους Μανιάτες, οι οποίοι πρωτοστάτησαν στην εξέγερση των Ορλωφικών, η οθωμανική διοίκηση θέσπισε το αξίωμα του μπέη της Μάνης. Με το μέτρο αυτό η Πύλη θέλησε να «δέσει» τα χέρια των ανυπότακτων Μανιατών ώστε να μην μπορούν να εξεγερθούν ξανά εναντίον της.

Το αξίωμα του μπέη ήταν ο ανώτερος διοικητικός τίτλος στην οθωμανική αυτοκρατορία και τον διεκδικούσαν στην Μάνη δυο επιφανείς οικογένειες, η οικογένεια Τζανετάκη, η οποία κατείχε το αξίωμα τρεις φορές και η οικογένεια Μαυρομιχάλη. Ο Πέτρος Μαυρομιχάλης ανέλαβε το αξίωμα τον Ιούνιο του 1816 και έμεινε στην ιστορία με το προσωνύμιο Πετρόμπεης, ο οποίος ήταν και ο τελευταίος μπέης της Μάνης ως το ξέσπασμα της Επανάστασης του 1821⁴¹.

Μπορεί οι συνέπειες των Ορλωφικών να ήταν ολέθριες για τους Έλληνες, ωστόσο μετά την ναυμαχία του Τσεσμέ ακολούθησε η υπογραφή της Συνθήκης του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (10/21 Ιουλίου 1774). Με τη συνθήκη αυτή τερματίστηκε ο ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1768-1774.

Η συνθήκη αυτή θεωρείται ένα κατόρθωμα της ρωσικής διπλωματίας. Επιτεύχθηκε η αμνηστία όσων έλαβαν μέρος στον πόλεμο, κατάληψη από τα ρωσικά στρατεύματα χωριών και οχυρών στα σύνορα⁴². Επιπλέον, οι Ρώσοι πέτυχαν την ελεύθερη ναυσιπλοΐα στις τουρκικές θάλασσες, με ρώσικη σημαία στα ελληνικά πλοία, κάτι που οδήγησε σε άνθηση την ελληνική ναυτιλία έως και τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821.

Η ελεύθερη ναυσιπλοΐα έφερε εμπορικά προνόμια για τους χριστιανούς ραγιάδες αλλά και την ίδια τη Ρωσία. Επίσης, η Ρωσία πέτυχε την ανεξαρτησία των Τατάρων της Κριμαίας και την προστασία της χριστιανικής θρησκείας εν γένει. Οι όροι αυτοί που ευνόησαν τους χριστιανούς της οθωμανικής αυτοκρατορίας, οφείλονται στην ευφυΐα των Ρώσων διπλωματών της Μεγάλης Αικατερίνης και έδωσε στη Ρωσία το δικαίωμα να παρεμβαίνει στα εσωτερικά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας⁴³.

Η Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή έδωσε το δικαίωμα στους υπηκόους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας να συναλλάσσονται με την κυβέρνηση, έχοντας την

⁴⁰ Α. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 134

⁴¹ *Σαν Σήμερα, Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης (1773-1848)*, www.sansimera.gr, πρόσβαση στις 20/10/2019

⁴² Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 134

⁴³ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 134

υποστήριξη των ξένων κρατών⁴⁴. Για αυτό ειδικά οι Έλληνες υπήκοοί της, σε συνδυασμό με την ευφυΐα των Φαναριωτών συμβούλων της Πύλης, ωφελήθηκαν σε τέτοιο βαθμό, που η οικονομική πρόοδος τους δημιούργησε την αστική τάξη των Ελλήνων της διασποράς.

Τα οικονομικά προνόμια της τάξης αυτής, σε συνδυασμό με την πνευματική αναγέννηση που θα άρχιζε εντός ολίγου στην Ευρώπη, είχαν ως αποτέλεσμα την εθνική αφύπνιση των Ελλήνων.

Αποδείχθηκε περίτρανα για τους Έλληνες πως παρά την αποτυχία τους, τα Ορλωφικά δεν ήταν παρά ο προάγγελος της μεγάλης επανάστασης του '21 και η αρχή της εθνικής τους αφύπνισης στο δρόμο για την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού.

---

⁴⁴ Κ. Βαρφής, *Βενετοτουρκικοί και ρωσοτουρκικοί πόλεμοι στις ελληνικές θάλασσες (1453-1821)*, Αθήνα 1995, σ. 111

Β' Κεφάλαιο

Η Μεσσηνία στην πρωτοπορία του Αγώνα της Ανεξαρτησίας

2.1. Η πορεία προς τον μεγάλο ξεσηκωμό του 1821

Πριν το τέλος του 18^{ου} αιώνα τα σημάδια μιας ελληνικής αναγέννησης ήταν φανερά και η πιθανότητα μιας επιτυχημένης επανάστασης που θα οδηγούσε στην εθνική ανεξαρτησία δεν μπορούσε να αποκλειστεί. Όλοι προέβλεπαν μια αλλαγή στο ελληνικό ζήτημα, αλλά κανείς δεν μπορούσε με βεβαιότητα να πει ποιά ακριβώς θα ήταν αυτή η αλλαγή⁴⁵.

Οι περιηγητές από τη Δύση που ήταν κυρίως Βρετανοί αριστοκράτες που αναγκάζονταν να κάνουν το γύρο της Ευρώπης, παρακάμπτοντας την Ιταλία και τη Γαλλία εξαιτίας των Ναπολεόντειων πολέμων, ήταν θρεμμένοι με το ιδεώδες της ελληνικής κλασικής παιδείας και πίστευαν πως οι Έλληνες θα κατάφερναν να ανακτήσουν την εθνική τους υπερηφάνεια⁴⁶.

Την εθνική αφύπνιση των Ελλήνων την ενίσχυσε αρκετά η ολοένα αυξανόμενη οικονομική άνθηση που είχε ξεκινήσει με τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή. Τα υπό ρωσική σημαία ελληνικά πλοία βοήθησαν στο να διευρύνουν τις εμπορικές τους δραστηριότητες τα ναυτικά νησιά Ύδρα, Σπέτσες και Ψαρά.

Με την έκρηξη της Γαλλικής Επανάστασης το 1789, κορυφώθηκε η οικονομική άνοδος των Ελλήνων, σε συνδυασμό με τη μείωση της εμπορικής δραστηριότητας του γαλλικού ναυτικού στην Εγγύς Ανατολή και την παντελή ανυπαρξία του τουρκικού εμπορικού ναυτικού⁴⁷.

Η οικονομική άνθηση δημιούργησε μια αστική τάξη κυρίως στα ναυτικά νησιά, καθώς και εκτός ελλαδικού χώρου με τους Έλληνες της διασποράς. Διάσπαρτες ήταν οι ελληνικές παροικίες στον ευρωπαϊκό χώρο, με ακμαιότερες αυτές της Βιέννης και της Τεργέστης, σπουδαία κέντρα του απόδημου ελληνισμού.

Ακολουθούν οι Παραδουνάβιες Ηγεμονίες της Μολδοβλαχίας, όπου το κραταιό ελληνικό στοιχείο στην πολιτική και οικονομική ζωή, σε πόλεις όπως το Ιάσιο και την Οδησό, βοήθησε αισθητά στην ενίσχυση των υπόδουλων Ελλήνων.

Μπορεί ο ηπειρωτικός ελληνικός χώρος να ζούσε σε πνευματικό σκοτάδι σε όλη τη διάρκεια της τουρκοκρατίας, ωστόσο η Ευρώπη είχε αρχίσει να πάλλεται από

⁴⁵ C. Woodhouse, *Η ιστορία ενός λαού. Οι Έλληνες από το 324 έως σήμερα*, Αθήνα 2008, σ. 161

⁴⁶ C. Woodhouse, *ό.π.*, σ. 161

⁴⁷ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 139

τον Διαφωτισμό, το πνευματικό κίνημα που συγκλόνισε την Ευρώπη στα τέλη του 17^{ου} και αρχές του 18^{ου} αιώνα και επηρέασε όλες τις κοινωνικές τάξεις που είχαν καταληφθεί από κύματα νεοτερισμού και φιλελευθερισμού.

Οι Έλληνες έμποροι και τα πληρώματα των ελληνικών πλοίων που ταξίδευαν ανά τη Μεσόγειο, μετέφεραν όπου μπορούσαν τις ιδέες του Διαφωτισμού και του φιλελευθερισμού. Το γεγονός ότι η οικονομική πρόοδος υποβοήθησε την εθνική αφύπνιση των Ελλήνων, αποτελεί ένα ενδιαφέρον φαινόμενο στη νέα ελληνική και γενικότερα στην ευρωπαϊκή ιστορία⁴⁸.

Την πολιτιστική κίνηση του νεοελληνικού Διαφωτισμού αντιπροσωπεύουν στα τέλη του 18^{ου} προς αρχές του 19^{ου} αιώνα οι εξής: Αδαμάντιος Κοραΐς, Δανιήλ Φιλιππίδης, Ανθιμος Γαζής, Θεόφιλος Καΐρης, Γρηγόριος Κωνσταντάς, Νεόφυτος Δούκας, Αθανάσιος Ψαλίδας, Βενιαμίν ο Λέσβιος και πολλοί άλλοι⁴⁹.

Η πνευματική κίνηση που ξεκίνησε στον ελληνικό χώρο συνδυάστηκε με το σχέδιο της εθνικής Παλιγγενεσίας που ανήκει στον Ρήγα Βελεστινλή (1757-1798), σπουδαία προσωπικότητα της Διασποράς και πρωτομάρτυρα της ελληνικής Επανάστασης. Η επαναστατική του δράση σε συνδυασμό με το άδοξο και πρόωρο τέλος του, άνοιξαν το δρόμο για την επαναστατική δράση των Ελλήνων, που κινούνταν πια προς την οργάνωση για την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού.

Η πνευματική αφύπνιση έπρεπε να οργανωθεί συνδυαστικά με την επαναστατική δράση των Ελλήνων. Το έργο αυτό ανέλαβαν δυο εταιρείες, το «*Ελληνόγλωσσο Ξενοδοχείο*» (Παρίσι 1809) και η «*Φιλόμουσος Εταιρεία*» (Αθήνα 1813), που με πρόσχημα ότι απέβλεπαν σε παιδευτικούς και πολιτιστικούς σκοπούς, στην πραγματικότητα αποτελούσαν μυστικές οργανώσεις με σκοπό την προετοιμασία της εθνικής εξέγερσης. Οι δυο αυτές εταιρείες ήταν ο προάγγελος της Φιλικής Εταιρείας που ανέλαβε τελειωτικά το έργο της εθνικής απελευθέρωσης.

Η Φιλική Εταιρεία ιδρύθηκε το Σεπτέμβριο του 1814 στη Οδησό της Ρωσίας από τρεις πατριώτες εμπόρους, το Νικόλαο Σκουφά, Αθανάσιο Τσακάλωφ και Εμμανουήλ Ξάνθο. Οι Φιλικοί ορκίστηκαν στο όνομα της Αγίας Τριάδας να βοηθήσουν το ελληνικό γένος να αποτινάξει τον τουρκικό ζυγό.

Οι δυσμενείς συνθήκες που είχαν δημιουργηθεί στην Ευρώπη μετά το τέλος των Ναπολεόντειων πολέμων απαιτούσαν απόλυτη μυστικότητα στη δράση της Φιλικής. Η παλινόρθωση της μοναρχίας στα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη και η

⁴⁸ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 139

⁴⁹ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 139

Ιερά Συμμαχία που ανέλαβε την τήρηση της τάξης και την αποφυγή κάθε νέου επαναστατικού κινήματος, ήταν αμείλικτη σε κάθε εξέγερση ή επαναστατική ιδέα.

Ο αριθμός των Φιλικών μέσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία παρά τα εμφανή συμπτώματα παρακμής διατηρούσε ακόμη μεγάλη δύναμη, είχε αυξηθεί τόσο, που η έδρα της μεταφέρθηκε (και για στρατηγικούς λόγους) στην Κωνσταντινούπολη, την καρδιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Οι τρεις ιδρυτές της ήταν άσημοι άνθρωποι, οι οποίοι καταλάβαιναν πως μόνοι τους δεν μπορούσαν να κινήσουν τα νήματα αυτού του εγχειρήματος και διέδιδαν πως δρούσαν ως εκτελεστικά όργανα μιας «Ανώτατης Αρχής». Και επειδή δεν υπήρχε πιθανότητα έξωθεν βοήθειας για την Επανάσταση, προσπαθούσαν να βρουν έναν αρχηγό με ισχυρή προσωπικότητα να καθοδηγήσει τον Αγώνα.

Αρχικά απευθύνθηκαν στον Ιωάννη Καποδίστρια, υπουργό των Εξωτερικών της Ρωσίας, ο οποίος αρνήθηκε δυο φορές την αρχηγία της Εταιρείας, θεωρώντας πως η θέση του στη ρωσική Αυλή θα ωφελούσε περισσότερο τους Έλληνες.

Ο Καποδίστριας συνιστούσε στα μέλη της Φιλικής ψυχραιμία, σύνεση και αναμονή, ενώ πολλές φορές συγκάλυψε την ύπαρξή της και προστάτευσε τα στελέχη της⁵⁰. Την αρχηγία τελικώς ανέλαβε και μάλιστα με μεγάλο ενθουσιασμό ο αξιωματικός του ρωσικού στρατού, Αλέξανδρος Υψηλάντης, γόνος μεγάλης Φαναριώτικης οικογένειας, με καταγωγή από τον Πόντο⁵¹.

Ο πρίγκιπας Αλέξανδρος Υψηλάντης ορίστηκε ως «Γενικός Επίτροπος της Αρχής» τον Απρίλη του 1820 και ανέλαβε την ευθύνη της οργάνωσης και της προετοιμασίας του Αγώνα, δικαιώνοντας και τις προσδοκίες των Ελλήνων για ρωσική βοήθεια για την απελευθέρωσή τους. Μαζί με τον αδερφό του Δημήτριο Υψηλάντη ανέλαβαν νευραλγικά πόστα στον επερχόμενο απελευθερωτικό Αγώνα. Το ξέσπασμα της ελληνικής Επανάστασης ήταν προ των πυλών.

Ο αγώνας των Ελλήνων είχε να αντιμετωπίσει ανυπέρβλητες δυσκολίες μέσα στο κλίμα τρομοκρατίας που είχε δημιουργήσει η Ιερά Συμμαχία, όμως το γενικότερο κλίμα της εποχής είχε κάνει τους Ευρωπαίους να δουν με συμπάθεια το ελληνικό ζήτημα, το οποίο έπρεπε να λυθεί για πολλούς λόγους όπως αποδείχθηκε.

Τα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων στη Βαλκανική Χερσόνησο προκαλούσαν τριγμούς στα θεμέλια της Ιεράς Συμμαχίας, η

⁵⁰ Θ. Χρήστου, *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, 22 *Δοκίμια Ιστορίας*, Αθήνα 1999, σ. 26

⁵¹ Γ. Γιαννόπουλος, «Αλέξανδρος και Δημήτριος Υψηλάντης», στο: *Ιδρυτές της Νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα 2010, σ. 6

οποία ενώ είχε δια ροπάλου απαγορεύσει κάθε επαναστατική εξέγερση, δεν κινήθηκε εναντίον της ελληνικής Επανάστασης.

Σύμφωνα με το σχέδιο του Υψηλάντη, η Επανάσταση θα άρχιζε από τις Παραδουνάβιες ηγεμονίες, με ταυτόχρονη εξέγερση στην κυρίως Ελλάδα και συγκεκριμένα στην Πελοπόννησο. Το σχέδιο αυτό είχε χαρακτήρα αντιπερισπασμού και θα εξελισσόταν χωρίς την πίεση των τουρκικών στρατευμάτων που θα βρίσκονταν καθηλωμένα στη νότια πλευρά του Δούναβη⁵².

Οι Παραδουνάβιες Ηγεμονίες διοικούνταν από τους Φαναριώτες από τις αρχές του 1700, η παρουσία του ελληνικού στοιχείου ήταν ακμαία και η Τουρκία δεν μπορούσε να αποστείλει στρατεύματα στην περιοχή, λόγω συνθήκης που είχε υπογράψει από το 1812. Ο τουρκικός στρατός θα βρισκόταν μεταξύ δυο μετώπων αν παράβαινε τη Συνθήκη και έτσι η επικράτηση της Επανάστασης στην Πελοπόννησο ήταν δεδομένη.

Στις 22 Φεβρουαρίου 1821 ο Αλέξανδρος Υψηλάντης πέρασε τον ποταμό Προύθο, έχοντας συγκεντρώσει μερικές χιλιάδες νέους, σπουδαστές κυρίως και στις 24 του ίδιου μήνα εξέδωσε την επαναστατική προκήρυξη «*Μάχου υπέρ πίστεως και πατρίδος*». Η πρόθεση του Υψηλάντη να συμπαρασύρει στην εξέγερση και τα υπόλοιπα βαλκανικά έθνη δεν πέτυχε⁵³.

Ο τσάρος Αλέξανδρος που βρισκόταν στο Συνέδριο της Ιεράς Συμμαχίας στο Λάυμπαχ, υποχρεώθηκε να αποδοκιμάσει το κίνημα του Υψηλάντη και να τον διαγράψει από τον ρωσικού στρατό, για να διαλύσει τυχόν υπόνοιες υπόθαλψης της Επανάστασης από τη Ρωσία. Παράλληλα ο πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ υποχρεώθηκε να αφορίσει τον Υψηλάντη, ειδάλλως ο σουλτάνος απειλούσε με σφαγή τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης και άλλων πόλεων.

Στις 9 Μαρτίου ο τουρκικός όχλος προχώρησε σε αντίποινα εναντίον επιφανών Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, σφαγιάζοντας αδιακρίτως άνδρες γυναίκες και κληρικούς. Από την εκδικητική τους μανία δεν γλίτωσε ούτε ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε, τον οποίο κρέμασαν στην μεγάλη Πύλη του Πατριαρχείου την Κυριακή του Πάσχα,⁵⁴ προκαλώντας την φρίκη και τον τρόμο στους χριστιανούς.

⁵² National Geographic, *Ο ξεσηκωμός του Γένους 1821: Η ελληνική επανάσταση και η αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού*, Αθήνα 2010, σ. 17

⁵³ Α. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 159

⁵⁴ Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της ελληνικής επανάστασης. Από την ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας ως την άφιξη του Δημητρίου Υψηλάντη στην Ελλάδα*, Αθήνα 1993, σ. 98, τ.1

Στις 7 Ιουνίου 1821 στη μάχη του Δραγατσανίου ο στρατός του Υψηλάντη ηττήθηκε, το στράτευμα εξοντώθηκε και ο ίδιος συνελήφθη από τις αυστριακές αρχές και απελευθερώθηκε μόλις το 1827, ενώ ένα χρόνο μετά πέθανε ξεχασμένος.

Η επανάσταση του Υψηλάντη στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες μπορεί να απέτυχε, όμως πέτυχε τον αρχικό της στόχο να κρατήσει τις τουρκικές δυνάμεις μακριά από τον ελληνικό χώρο. Η προετοιμασία για την έκρηξη της Επανάστασης στην Πελοπόννησο έφτανε στο απόγειό της.

2.2. Η έκρηξη της Επανάστασης

Μετά την αποτυχία της εξέγερσης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες ήταν όλα έτοιμα να ξεκινήσει η Επανάσταση στην Πελοπόννησο. Η Πελοπόννησος είχε επιλεγεί ως κέντρο εξόρμησης των επαναστατών για πολλούς λόγους: καταρχάς ήταν απομακρυσμένη από τα κέντρα εξόρμησης του τουρκικού στρατού και η Φιλική Εταιρεία είχε θέσει γερά τα θεμέλιά της στα χωριά και στις πόλεις.

Στην Πελοπόννησο ήταν συγκεντρωμένοι όλοι οι εμπειροπόλεμοι αντάρτες, πρώην κλέφτες στα βουνά, ανάμεσά τους και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο οποίος μαζί με άλλους κλέφτες είχαν υπηρετήσει στον αγγλικό στρατό της Πελοποννήσου και ήταν έτοιμοι να δώσουν τις υπηρεσίες τους στον ξεσηκωμό.

Το ενδεχόμενο της έναρξης της Επανάστασης προκαλούσε μεγάλες σκέψεις και αμφιβολίες, ιδίως στην ανώτερη κοινωνική τάξη των προυχόντων. Ναι μεν επιθυμούσαν την ελευθερία, όμως λόγω της θέσης τους, σε ενδεχόμενη αλλαγή του καθεστώτος θα έχαναν τα προνόμιά τους, άρα μάλλον προτιμούσαν μια ελευθερία περισσότερο τοπικού χαρακτήρα⁵⁵.

Διφορούμενη ήταν και η στάση της Εκκλησίας στο θέμα της Επανάστασης. Παρόλο που δεν υπήρχε επίσημη ελληνική Εκκλησία από την Άλωση και μετά, τα προνόμια του Πατριάρχη και ο σεβασμός των ραγιαδών στο πρόσωπο των κληρικών, τους έδιναν το δικαίωμα να έχουν γνώμη πάνω σε σοβαρά ζητήματα.

Στη Μεσσηνία πραγματοποιήθηκε στα τέλη Μαΐου του 1819 στην Ιερά Μονή Βελανιδιάς, σύσκεψη των προκρίτων και καπεταναίων της Μεσσηνίας, υπό τον απεσταλμένο της Φιλικής, Διονύσιο Ευμορφόπουλο, ο οποίος ενημέρωσε τους

⁵⁵ C. Woodhouse, *Η ιστορία ενός λαού. Οι Έλληνες από το 324 έως σήμερα*, Αθήνα 2008, σ. 165

προύχοντες και τους καπεταναίους για τις αποφάσεις της Φιλικής σχετικά με την προετοιμασία και την έναρξη του Αγώνα⁵⁶.

Την 1^η Οκτωβρίου 1820 στο Ισμαήλιο της Βεσσαραβίας πραγματοποιήθηκε σύσκεψη υπό τον Αλέξανδρο Υψηλάντη, με τη συμμετοχή του Εμμανουήλ Ξάνθου, του Παπαφλέσσα και άλλων σημειόντων κληρικών, οι οποίοι κατόπιν πολλών συζητήσεων κατέστρωσαν το οριστικό σχέδιο της εξέγερσης στην Πελοπόννησο. Στον Παπαφλέσσα ανατέθηκε η οργάνωση της εξέγερσης στην Πελοπόννησο.

Στη σύσκεψη της Βόστιτσας (Αίγιο) στις 26 Ιανουαρίου 1821 ο Γρηγόριος Δικαίος, ή αλλιώς ο Παπαφλέσσας, εμφανίστηκε ως εκπρόσωπος της Αρχής και του Αλέξανδρου Υψηλάντη. Στη συνάντησή του με τους προκρίτους της Πελοποννήσου, προσπαθούσε να τους πείσει πως η Ρωσία ήταν η Δύναμη που θα βοηθούσε την Επανάσταση και πως έπρεπε να ξεκινήσουν άμεσα οι πολεμικές επιχειρήσεις⁵⁷.

Η σύσκεψη έγινε σε άκρως φορτισμένο κλίμα, με τον Παλαιών Πατρών Γερμανό να φέρεται εναντίον του Παπαφλέσσα και τους προκρίτους να θεωρούν τις υποσχέσεις του αρχιμανδρίτη για έξωθεν βοήθεια, κενές περιεχομένου⁵⁸.

Ωστόσο η απόφαση είχε παρθεί και σε αυτό βοήθησε η αποσκίαση του Αλή πασά των Ιωαννίνων. Ο Αλή πασάς με τη φιλοδοξία να πάρει τη θέση του σουλτάνου, προκάλεσε μεγάλη αναστάτωση τον καιρό εκείνο στο εσωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι τουρκικές δυνάμεις καθηλώθηκαν στην Ήπειρο και ο δρόμος για τους επαναστάτες στην Πελοπόννησο ήταν ανοιχτός.

Οι τουρκικές αρχές άκουγαν φήμες σχετικά με την εξέγερση των Ελλήνων, όμως δεν τις πίστευαν διότι έβρισκαν αυτό το ενδεχόμενο ανέφικτο. Ωστόσο θέλησαν να λάβουν κάποια μέτρα και απέστειλαν τον Χουρσίτ πασά από τον Νοέμβριο του 1820 να αναλάβει τη διοίκηση της Πελοποννήσου. Ο νέος νομάρχης Πελοποννήσου (Mora Valesi) εγκαταστάθηκε στην Τριπολιτσά⁵⁹.

Ο νέος διοικητής του Μοριά αποφάσισε να καλέσει στην Τριπολιτσά τους προεστούς του Μοριά και τους αρχιερείς, με σκοπό να τους κρατήσει ομήρους και σε περίπτωση εξέγερσης οι Έλληνες ραγιάδες να είναι ακέφαλοι. Οι τουρκικές αρχές

⁵⁶ Γ. Αναπλιώτης, *Το ημερολόγιον του αγώνος της ελευθερίας εν Μεσσηνία (1816-1828)*, Καλαμάτα 1971, σ. 15

⁵⁷ Θ. Βερέμης, Γ. Κολιόπουλος, Ι. Μιχαηλίδης, *1821: Η δημιουργία ενός έθνους-κράτους*, Αθήνα 2018, σ. 115

⁵⁸ Θ. Βερέμης, Γ. Κολιόπουλος, Ι. Μιχαηλίδης, *ό.π.*, σ. 115

⁵⁹ Β. Μουτσόγλου, *Η ελληνική μεταβολή του 1821*, Αθήνα 2018, σ. 177

συνήθιζαν σε περιπτώσεις πολέμου ή εσωτερικών αναταραχών να κρατάνε ομήρους με σκοπό να ματαιώσουν τα σχέδια τα οποία υποπτευόταν⁶⁰.

Στη σύσκεψη της Βοστίτσας οι πρόκριτοι είχαν αποφασίσει να μην ανταποκριθούν σε πιθανό κάλεσμα του πασά και αρκετοί βρήκαν ένα πρόσχημα να μην πάνε, ωστόσο το ενδεχόμενο να μην εμφανιστεί κανείς θα τίναζε στον αέρα την Επανάσταση γιατί θα επιβεβαίωνε τις υποψίες των Τούρκων.

Όσοι πρόκριτοι αρνήθηκαν ευγενικά με μια δικαιολογία να μην παραστούν στην Τριπολιτσά, έστειλαν κάποιους συγγενείς τους προκειμένου να μην κινήσουν περαιτέρω υποψίες των Τούρκων, ένας από αυτούς ο Πετρόμπεης, ο οποίος έστειλε τον γιο του Αναστάσιο και τον ανηψιό του Πανάγο⁶¹.

Μετά τις διαβεβαιώσεις των προκρίτων πως όσα ακούγονται για επαναστατική εξέγερση είναι φήμες, ο Χουρσίτ πασάς αποφάσισε να συμμετάσχει στην εκστρατεία εναντίον του Αλή πασά και έφυγε για τα Γιάννενα, αφήνοντας ένα μικρό στράτευμα στην Τρίπολη.

Οι φόβοι των Τούρκων ήταν δικαιολογημένοι διότι είχε καταφτάσει στην Πελοπόννησο ο Κολοκοτρώνης, κάτι το οποίο τους έκανε να πιστεύουν πως έρχονται ταραχές. Ο Κολοκοτρώνης έφτασε στο Μοριά στις 6 Ιανουαρίου 1821 και εγκαταστάθηκε στον πύργο του επιφανούς Μανιάτη Παναγιώτη Μούρτζινου⁶². Ο ερχομός επίσης του Παπαφλέσσα στην Πελοπόννησο ως απόστολου της Φιλικής, έδειχνε πως η οργάνωση της ένοπλης εξέγερσης των Ελλήνων ήταν στο τελικό της στάδιο.

Οι φόβοι των Τούρκων δεν είχαν καταλαγιάσει και κατέστρεψαν νερόμυλους στην περιοχή της Καρύταινας διότι είχαν ακούσει πως εκεί μέσα κατασκεύαζαν μπαρούτι και σπαθιά και ενώ έκαναν έρευνα η οποία δεν απέδωσε καρπούς, εν τούτοις τους κατέστρεψαν από φόβο⁶³.

Τον Φλεβάρη του 1821 πραγματοποιήθηκε μυστική σύσκεψη προεστών και αρχιερέων στην Καλαμάτα⁶⁴. Μεγάλη αναστάτωση υπήρχε στην Πάτρα, με χριστιανούς και Τούρκους να αλληλοπαρακολουθούνται⁶⁵. Μάταια ο Παλαιών

⁶⁰ Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της ελληνικής επανάστασης. Από την ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας ως την άφιξη του Δημητρίου Υψηλάντη στην Ελλάδα*, Αθήνα 1993, σ. 72, τ.1

⁶¹ Γ. Αναπλιώτης, *ό.π.*, σ. 30

⁶² Θ. Χρήστου, *Πολιτικές και κοινωνικές όψεις της Επανάστασης του 1821*, Αθήνα 2013, σ. 29

⁶³ Σ. Τρικούπης, *ό.π.*, σ. 72

⁶⁴ Γ. Αναπλιώτης, *ό.π.*, σ. 28

⁶⁵ Σ. Τρικούπης, *ό.π.*, σ. 73

Πατρών Γερμανός και ο πρόκριτος της Αχαΐας Ανδρέας Λόντος προσπαθούσαν να καταλαγιάσουν τις υποψίες των Τούρκων.

Επιπλέον η Μάνη, που βρισκόταν σε καθεστώς αυτονομίας και δεν υπαγόταν στην τουρκική διοίκηση σαν την υπόλοιπη Πελοπόννησο, είχε κινήσει τις υποψίες των Τούρκων διότι οι Μανιάτες πρωτοστατούσαν σε εξεγέρσεις. Ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης βρισκόταν υπό επιτήρηση και ας είχε στείλει τα παιδιά του ομήρους στην Τρίπολη και την Κωνσταντινούπολη για να θολώσει τα νερά των Τούρκων.

Η άρνηση του Πετρόμπεη να παραδώσει τον Κολοκοτρώνη και τον Παπαφλέσσα στις τουρκικές αρχές, τον είχε καταστήσει ύποπτο και η Πύλη σχεδίαζε να τον καθαιρέσει από το αξίωμά του. Ο Πετρόμπεης είχε κατορθώσει να καλύψει την δράση των οπλαρχηγών και οι οπλαρχηγοί πίστευαν στον πρωταρχικό ρόλο της Μάνης στην Επανάσταση⁶⁶.

Ο Πετρόμπεης όπως και άλλοι επιφανείς Πελοποννήσιοι μπορεί να ήταν διστακτικοί για τον ξεσηκωμό χρονικά, αλλά η απόφαση πάρθηκε και οι Τούρκοι κατάλαβαν πως οι φήμες περί ξεσηκωμού δεν ήταν φήμες. Στις 17 Μαρτίου 1821 οι Μανιάτες οπλαρχηγοί συγκεντρώθηκαν στην Τσίμοβα (σημερινή Αρεόπολη), την έδρα της οικογένειας Μαυρομιχάλη και «*συνεννοήθησαν να λάβωσι τα όπλα κατά των Τούρκων*», αφού πρώτα τέλεσαν δοξολογία, ευλογώντας τα όπλα τους⁶⁷.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί πως οι μεγάλες οικογένειες της Μάνης βρίσκονταν συνεχώς σε διαμάχες τοπικού χαρακτήρα και πως έγιναν πολλές προσπάθειες από τους Φιλικούς να συμφιλιώσουν τις τρεις μεγάλες οικογένειες, τους Μαυρομιχάληδες, τους Γρηγοράκηδες και τους Τρουπάκηδες. Οι τρεις οικογένειες συνυπέγραψαν την 1 Οκτωβρίου 1819 το Σύμφωνο των Κιτριών το οποίο έθετε τέρμα στις μεταξύ τους έριδες και προετοίμαζε την συμμετοχή τους στον Αγώνα⁶⁸.

Ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης έστειλε στις 19 Μαρτίου 1821 μια επιστολή στους προκρίτους της Ύδρας με τον γιο του Γεώργιο Μαυρομιχάλη, με το οποίο ζητούσε τη ναυτική τους συνδρομή στον Αγώνα. Στις 20 Μαρτίου ο Παπατσώνης κατατρόπωσε στο σημείο Ιμπλάκια 360 Τούρκους και ύστερα από τριώρη μάχη τους αιχμαλώτισε⁶⁹.

⁶⁶ Β. Μουτσόγλου, *ό.π.*, σ. 201

⁶⁷ Β. Μουτσόγλου, *ό.π.*, σ. 202-203

⁶⁸ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 29

⁶⁹ Γ. Αναπλιώτης, *ό.π.*, σ. 34-35

Η Επανάσταση είχε ξεκινήσει με αιμαχίες μεταξύ Τούρκων και Ελλήνων από το πρώτο δεκαήμερο του Μάρτη, ωστόσο οι ενέργειες κορυφώθηκαν από τις 21 του μήνα και μετά. Στις 21 Μαρτίου ένοπλοι Έλληνες με επικεφαλείς τους προκρίτους της Αχαΐας πολιορκήσαν τους Τούρκους των Καλαβρύτων και τους ανάγκασαν να παραδοθούν μέσα σε πέντε ημέρες.

Στις 23 Μαρτίου ο Ανδρέας Λόντος ύψωσε την σημαία της επανάστασης στην Πάτρα. Πολλοί Τούρκοι φοβούμενοι το μένος των εξεγερμένων ραγιάδων κλείστηκαν στα φρούρια της Πάτρας και της γύρω περιοχής.

Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης εμπύχωνε τους Έλληνες λέγοντάς τους *«Την ημέρα του Ευαγγελισμού να είστε έτοιμοι. Κάθε επαρχία να κινηθεί εναντίον των Τούρκων, να πολιορκήσουν τα διάφορα φρούρια, οι Αρκαδιανοί το Νεόκαστρο, οι Μοθωναίοι την Μοθώνη και ούτω καθεξής»*⁷⁰.

Από τις αρχές Μαρτίου το κλίμα που επικρατούσε στη Μάνη έκανε τους Τούρκους της περιοχής να ανησυχίσουν και να στείλουν τις οικογένειές τους σε ασφαλή μέρη μέσα στα κοντινότερα κάστρα. Ταυτόχρονα ο βοεβόδας της Καλαμάτας Σουλεϊμάν αγάς Αρναούτογλου, κάλεσε τους Έλληνες προεστούς να τους εκθέσει τους φόβους του και τις ανησυχίες του για όσα ακούγονται περί ξεσηκωμού⁷¹.

Είχε προηγηθεί ένα περιστατικό το οποίο είχε πείσει τους Τούρκους πως οι Έλληνες ετοιμάζονταν για ξεσηκωμό. Ένα πρωινό του Μαρτίου ο ιπποκόμος του Αρναούτογλου Σουλεϊμάν αγά, πηγαίνοντας να ποτίσει τα άλογα σε ένα πηγάδι έξω από την πόλη, ανακάλυψε ένα σπασμένο κιβώτιο γεμάτο πυρίτιδα και γύρω του πλήθος από ίχνη ανθρώπων και ζώων. Ανέφερε το γεγονός στον Αρναούτογλου για αυτό και κάλεσε τους προεστούς⁷².

Την ίδια ημέρα, Τούρκοι ανιχνευτές εντόπισαν ένα μεγάλο караβάνι (250 υποζύγια) συνοδευόμενο από 250 ένοπλους άνδρες. Ήταν ο Νικηταράς που μετέφερε πυρομαχικά που είχε παραλάβει από την Καρδαμύλη. Ο Αρναούτογλου ρώτησε τους αιχμάλωτους πρόκριτους για το караβάνι και εκείνοι του απάντησαν πως ήταν χωρικοί που μετέφεραν ελαιόλαδο και αλάτι και ότι ήταν οπλισμένοι για να αποτρέψουν πιθανή ληστρική ενέργεια από τους κλέφτες⁷³.

⁷⁰ Β. Μουτσόγλου, *ό.π.*, σ. 203

⁷¹ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 34

⁷² *Η Μηχανή του Χρόνου, Η απελευθέρωση της Καλαμάτας*, www.mixanitouxronou.gr, πρόσβαση στις 30/10/2019

⁷³ *Η Μηχανή του Χρόνου, Η απελευθέρωση της Καλαμάτας*, *ό.π.*

Του ανέφεραν πως η περιοχή λυμαινόταν από επικίνδυνους κακοποιούς και πως οι 150 Οθωμανοί ένοπλοι δεν επαρκούσαν για την άμυνα της πρωτεύουσας και τον έπεισαν να ζητήσει την βοήθεια των Μανιατών και συγκεκριμένα του ίδιου του Πετρόμπεη, ο οποίος ήταν πρόσωπο αναγνωρισμένο από την τουρκική διοίκηση.

Επίσης, ο Παπαφλέσσας ο οποίος κινούσε τα νήματα στην Πελοπόννησο, κατόρθωσε να εμπλέξει ενεργά τον Πετρόμπεη, ώστε να τον εξαναγκάσει να πρωτοστατήσει στον ξεσηκωμό, αποσπώντας του με τέχνασμα την άδεια εκτελωνισμού του φορτίου με τα πολεμοφόδια που είχαν στείλει στη Μάνη οι Φιλικοί της Σμύρνης⁷⁴.

Το σκηνικό είχε στηθεί άψογα από τους Έλληνες, οι οποίοι ήταν εξαιρετικά πειστικοί στο να κάνουν τον Σουλεϊμάν αγά να πράξει το απονενομημένο διάβημα και να ζητήσει ενισχύσεις από τον Πετρόμπεη⁷⁵. Ο μπέης ανταποκρίθηκε άμεσα στο αίτημα του αγά και απέστειλε 150 εμπειροπόλεμους Μανιάτες με τον γιο του Ηλία Μαυρομιχάλη, με το πρόσχημα της προστασίας της πόλης από τους ληστές.

Ο γιος του Πετρόμπεη αφού κέρδισε την εμπιστοσύνη του αγά, του είπε να ζητήσουν και άλλες ενισχύσεις από τη Μάνη γιατί φούντωναν οι φήμες για επικείμενη εισβολή και λεηλασία της πόλης της Καλαμάτας από τις ληστρικές συμμορίες. Ο αγάς ζήτησε και άλλες ενισχύσεις από τον Πετρόμπεη και αυτό ήταν και το σινιάλο που περίμεναν οι καπεταναίοι της Μάνης για εισβολή στην πόλη⁷⁶.

Στις 22 Μαρτίου 1821, 2.000 ένοπλοι με επικεφαλής τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, τους Μούρτζινους, τους Μαυρομιχάληδες, τους Καπετανάκηδες, τους Κουμουντουράκηδες, τους Κυβέλλους, τους Χρησταίους, σφίγγουν τον κλοιό γύρω από την πόλη ερχόμενοι από νοτιοανατολικά, καταλαμβάνοντας τους λόφους της πόλης. Παράλληλα πλησιάζουν από τα δυτικά και τα βόρεια ο Παπαφλέσσας, με τον Νικηταρά και τον Αναγνωσταρά⁷⁷.

Όταν οι Τούρκοι και ο Αρναούτογλου αντιλήφθηκαν τί συμβαίνει, κλείστηκαν στα ισχυρά σπίτια της πόλης ώστε να προβάλουν άμυνα. Ωστόσο το πρωί της 23^{ης} Μαρτίου οι Μεσσηνιοί επαναστάτες που είχαν καταλάβει την πόλη, τους συμβούλεψαν να σταματήσουν την μάταιη ένοπλη αντίσταση και να παραδοθούν. Οι Τούρκοι το δέχτηκαν με μοναδικό αντάλλαγμα τη διασφάλιση της ζωής τους.

⁷⁴ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 34

⁷⁵ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 35

⁷⁶ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 36

⁷⁷ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 36

Οι επαναστάτες για να δείξουν πως δεν υπάρχουν περιθώρια συμβιβασμού από την πλευρά τους, προέβησαν στη δολοφονία ενός επιφανούς Τούρκου της Καλαμάτας, του γιατρού Μουράτ. Σκότωσαν τον ίδιο και την οικογένειά του στο σπίτι του Αναγνωσταρά⁷⁸. Η είδηση της δολοφονίας του Μουράτ φόβισε ακόμη περισσότερο του Τούρκους.

Οι Τούρκοι παραδόθηκαν και ο Σουλεϊμάν αγάς παρέδωσε την ίδια μέρα την πόλη και τον οπλισμό των Τούρκων στους Έλληνες επαναστάτες. Η είδηση της απελευθέρωσης της Καλαμάτας σκόρπισε ρίγη συγκίνησης και ενθουσιασμού στους Έλληνες. Το μεσημέρι της ίδιας μέρας μπροστά στη βυζαντινή εκκλησία των Αγίων Αποστόλων στην Καλαμάτα τελέστηκε δοξολογία από 24 ιερείς και ιερομόναχους⁷⁹.

Ακολούθησε σύσκεψη των οπλαρχηγών και των προκρίτων, όπου αποφασίστηκε η συγκρότηση της «Μεσσηνιακής Σύγκλητος», μιας επαναστατικής επιτροπής που υπήρξε η πρώτη διοικητική οργάνωση του επαναστατημένου ελληνισμού. Η *Μεσσηνιακή Σύγκλητος* μετονομάστηκε αργότερα σε *Μεσσηνιακή Γερουσία* ή *Μεσσηνιακή Βουλή*⁸⁰.

Η αρχηγία της *Μεσσηνιακής Σύγκλητος* δόθηκε τιμητικά στον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, ο οποίος αφού πρώτα αποποιήθηκε την οθωμανική εξουσία, του δόθηκε ο τίτλος του αρχιστράτηγου των σπαρτιατικών στρατευμάτων. Στη συνέχεια η Σύγκλητος εξέδωσε την Πολιτική Προκήρυξη «*Προειδοποιήσεις εις τας Ευρωπαϊκάς αυλάς*», με την οποία γνωστοποιούσε στους Ευρωπαίους τους λόγους για τους οποίους το ελληνικό έθνος οδηγήθηκε στην επανάσταση και επιπλέον ζήτησαν και τη συνδρομή τους⁸¹.

Η Προκήρυξη μεταξύ άλλων αναφέρει «*Ο ανυπόφορος ζυγός της Οθωμανικής τυραννίας εις το διάστημα ενός και επέκεινα αιώνος, κατήντησεν εις μίαν ακμήν, ώστε να μην μείνη άλλο εις τους δυστυχείς πελοποννησίους γραιοκούς, ειμή μόνον πνοή και αυτή δια να ωθή κυρίως τους εγκαρδίους των αναστεναγμούς. εις τοιαυτήν όντες αθλίαν κατάστασιν στερημένοι από όλα τα δίκαιά μας, με μίαν γνώμην ομοφώνως απεφασίσαμεν να λάβωμεν τα άρματα, και να ορμήσωμεν κατά των τυράννων. Εν ενί λόγω όλοι απεφασίσαμεν, ή να ελευθερωθώμεν ή να αποθάνωμεν.*

⁷⁸ Γ. Αναπλιώτης, *Το ημερολόγιον του αγώνος της ελευθερίας εν Μεσσηνία (1816-1828)*, Καλαμάτα 1971, σ. 36-37

⁷⁹ Θ. Χρήστου, *Πολιτικές και κοινωνικές όψεις της Επανάστασης του 1821*, Αθήνα 2013, σ. 37

⁸⁰ Σ. Παπαγεωργίου, *Από το Γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους 1821-1862*, Αθήνα 2005, σ. 121

⁸¹ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 38

τούτου ένεκεν προσκαλούμεν επιπόνως την συνδρομήν και βοήθειαν όλων των εξευγενισμένων Ευρωπαϊκών γενών»⁸².

Το κείμενο της Προκήρυξης θεωρείται το πρώτο επίσημο έγγραφο της επαναστατημένης και υπό αναγέννηση Ελλάδας και αντικατοπτρίζει με απλά λόγια το δράμα των μέχρι πρότινος ραγιαδών που προσπαθούν να αναβιώσουν το ένδοξο παρελθόν των προγόνων τους.

Ο συντάκτης της Προκήρυξης παραμένει μέχρι και σήμερα άγνωστος, το κείμενο ωστόσο το υπογράφει με ημερομηνία «1821: Μαρτίου 23: Εν Καλαμάτα. Εκ του Σπαρτιατικού στρατοπέδου» ο Πέτρος Μαυρομιχάλης, αρχιστράτηγος του σπαρτιατικού και μεσσηνιακού στρατού⁸³.

Ακολουθούν άλλες τρεις Προκηρύξεις της *Μεσσηνιακής Συγκλήτου* μετά την «Προειδοποίηση» στις ευρωπαϊκές αυλές: η Προκήρυξη προς τους Έλληνες του Λιβόρνου και της Πίζας στις 31 Μαρτίου 1821, η Προκήρυξη προς τη Βρετανική Διοίκηση των Ιονίων Νήσων στις 12 Μαΐου 1821 και τελευταία η Προκήρυξη προς την Αμερικανική Συμπολιτεία στις 25 Μαΐου 1821⁸⁴.

Η προκήρυξη προς την Αμερικανική Συμπολιτεία στάλθηκε μεταφρασμένη από τον Αδαμάντιο Κοραή στον φιλέλληνα καθηγητή του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ, Edward Everest, ο οποίος τη δημοσίευσε στις αμερικάνικες εφημερίδες⁸⁵.

Η απελευθέρωση της Καλαμάτας στις 23 Μαρτίου 1821 αποτελεί το επίσημο εναρκτήριο λάκτισμα της ελληνικής Επανάστασης, με την Καλαμάτα να είναι η πρώτη ελληνική πόλη που απελευθερώνεται από τους Τούρκους. Από την Καλαμάτα επίσης προέρχεται και το πρώτο διπλωματικό κείμενο της έναρξης του Αγώνα προς τον πολιτισμένο κόσμο⁸⁶.

Η Καλαμάτα παραδόθηκε χωρίς απώλειες από την πλευρά των επαναστατών και κέρδισε τις εντυπώσεις από στρατιωτικής πλευράς⁸⁷ διότι ήταν μια μάχη ουσιαστικά αναίμακτη και ήταν μόνο η αρχή για την απελευθέρωση των Ελλήνων. Ακολούθησαν μεγάλες στρατιωτικές επιτυχίες των Ελλήνων σε έναν επταετή περίπου αγώνα για την πλήρη ανάκτηση της ελευθερίας τους.

⁸² Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 38

⁸³ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 38

⁸⁴ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 53

⁸⁵ *Σαν σήμερα, Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ό.π.*

⁸⁶ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 52

⁸⁷ Β. Μουτσόγλου, *Η ελληνική μεταβολή του 1821*, Αθήνα 2018, σ. 203

2.3. Η Μεσσηνία στον πρώτο χρόνο της Επανάστασης

Η Επανάσταση στη νότια Ελλάδα είχε αρχίσει και όπως όλα έδειχναν είχε επικρατήσει. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν μπορούσε να κάνει κάτι για να σταματήσει την απελευθέρωση του ελλαδικού χώρου. Μπορεί οι Τούρκοι να υπερείχαν αριθμητικά και οργανωτικά, ωστόσο η ψυχολογική προετοιμασία που είχε γίνει από τη Φιλική Εταιρεία έκανε τους Έλληνες να μουν στη μάχη με ορμητικότητα και αποφασιστικότητα.

Οι Έλληνες ήταν άπειροι πολεμικά, αν εξαιρέσει κανείς τους πρώην αρματολούς και τους κλέφτες και τους μεγάλους καπετάνιους της εποχής, με ρίζες στα παλιά αρματολίκια της τουρκοκρατίας, που αποτελούσαν τον επαναστατικό στρατό. Γύρω τους συγκεντρώθηκαν αγρότες, βοσκοί, βιοτέχνες, άνθρωποι απλοί που πολέμησαν για την ελευθερία της πατρίδας τους.

Ο ελληνικός στρατός είχε χαρακτήρα εθελοντικό. Και ενώ ορισμένες τακτικές μονάδες του βρίσκονταν υπό τη διοίκηση ευρωπαϊών στρατιωτικών⁸⁸ που ήρθαν στην Ελλάδα να συνδράμουν τους Έλληνες με τις υπηρεσίες τους, οι περισσότερες μονάδες βρίσκονταν υπό την διοίκηση διαφόρων τοπικών πολέμαρχων, που σε αρκετές περιπτώσεις είχαν σχέσεις ανταγωνισμού μεταξύ τους.

Κάποιες ήττες αποδίδονται σε κακή συνεννόηση μεταξύ των Ελλήνων. Και ενώ οι Τούρκοι είχαν παρόμοια εσωτερικά προβλήματα, με κόντρες των διάφορων πασάδων και αγάδων, πολεμούσαν με πείσμα απέναντι στους Έλληνες. Πολλές επιτυχίες των Ελλήνων οφείλονται στο ορεινό έδαφος που προσφερόταν για ανταρτοπόλεμο διότι αυτό ήταν το κλειδί της επιτυχίας της Επανάστασης.

Μετά την απελευθέρωση της Καλαμάτας, στις 25 Μαρτίου 1821 το εκστρατευτικό σώμα των Μανιατών με αρχηγούς τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη και τους αδερφούς του, κινήθηκαν προς το κάστρο της Κορώνης. Στο χωριό Βουνάρια ήρθαν σε επαφή με τους Τούρκους της περιοχής οι οποίοι έσπευδαν να γλιτώσουν. Ακολούθησε μάχη και οι Τούρκοι κλείστηκαν στο φρούριο της Κορώνης⁸⁹.

Οι Έλληνες άρχισαν να κυριεύουν τα κάστρα της Πύλου, Μεθώνης, Κορώνης, Καλαμάτας, Μονεμβασίας στην περιοχή της Μεσσηνίας και αυτά της Πάτρας, Ακροκορίνθου και Ναυπλίου. Επίσης άρχισαν να κυριεύουν και τα κάστρα

⁸⁸ Β. Μουτσόγλου, *ό.π.*, σ. 232

⁸⁹ Γ. Αναπλιώτης, *ό.π.*, σ. 45

του εσωτερικού όπως αυτό της Καρύταινας όπου είχε συγκεντρωθεί ο τουρκικός πληθυσμός⁹⁰.

Η πείνα εξανάγκαζε τους Τούρκους να παραδοθούν, όμως στα αδύναμα κάστρα όπως αυτά της Μεθώνης και της Κορώνης οι Έλληνες κινδύνευαν από τους κλεισμένους στα κάστρα Οθωμανούς⁹¹. Ο Πετρόμπεης με νέα επιστολή του προς τους Υδραίους προκρίτους, τους ζητά εκ νέου ναυτική βοήθεια για τα κάστρα της Μεθώνης και του Νεοκάστρου διότι κινδύνευαν να χαθούν⁹².

Για αυτό μετά την απελευθέρωση της Καλαμάτας στη σύσκεψη που ακολούθησε, οι επαναστατημένοι Έλληνες αποφάσισαν για τις επόμενες κινήσεις τους. Διαμορφώθηκαν δυο στρατηγικές: η μια αφορούσε το εσωτερικό του Μοριά και τη γενίκευση της Επανάστασης. Με αυτό τον τρόπο οι επαναστατικές δυνάμεις θα έκοβαν το δρόμο στις τουρκικές ενισχύσεις που στέλνονταν στην Τριπολιτσά, με σκοπό να πέσει η πρωτεύουσα του Μοριά στα χέρια των Ελλήνων⁹³.

Η δεύτερη στρατηγική απόφαση ήταν για τα κάστρα της Μεθώνης και της Κορώνης όπως προαναφέρθηκε. Την πρώτη στρατηγική υποστήριξαν και έθεσαν σε εφαρμογή ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο Παπαφλέσσας, ο Αναγνωσταράς, ο Π. Κεφάλας και άλλοι οπλαρχηγοί με αποτέλεσμα την άλωση της Τριπολιτσάς, που θα αναφερθεί παρακάτω⁹⁴.

Όσον αφορά τη δεύτερη στρατηγική με τα κάστρα της Μεσσηνίας, την ανέλαβαν να την φέρουν εις πέρας ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης μαζί με τους Καπετανάκηδες και τον Πατριαρχέα και όσους ακόμη Μανιάτες είχαν παραμείνει στην πόλη της Καλαμάτας μετά την πτώση της στα χέρια των Ελλήνων⁹⁵.

Την ίδια μέρα με τη μάχη στα Βουνάρια (25 Μαρτίου), επαναστάτησαν τα Σουλιμοχώρια Τριφυλίας, (το σημερινό χωριό Δώριο της Καλαμάτας), υπό τον παπά-Τσώρη και τους τοπικούς οπλαρχηγούς. Στις 25 και 26 Μαρτίου υψώθηκε επαναστατικό λάβαρο στην Τριφυλία και την Κυπαρισσία εν μέσω δοξολογίας και τουφεκισμών από τους οπλαρχηγούς και τους προκρίτους⁹⁶.

⁹⁰ Α. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 162

⁹¹ Θ. Χρήστου, *Πολιτικές και κοινωνικές όψεις της Επανάστασης του 1821*, Αθήνα 2013, σ. 51

⁹² Γ. Αναπλιώτης, *Το ημερολόγιον του αγώνος της ελευθερίας εν Μεσσηνία (1816-1828)*, Καλαμάτα 1971, σ. 52

⁹³ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 51

⁹⁴ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 51

⁹⁵ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 51

⁹⁶ Γ. Αναπλιώτης, *ό.π.*, σ. 46

Στις 27 Μαρτίου οι οπλαρχηγοί της Τριφυλίας ξεκινούν για την Πύλο και την πολιορκία του Νεοκάστρου. Μετά από κάποιες μάχες ο Αντώνιος Μαυρομιχάλης μαζί με άλλους Κορωναίους οπλαρχηγούς υψώνουν τη σημαία της ελευθερίας στην Πύλο στις 29 Μαρτίου και ξεκινούν την πολιορκία του κάστρου⁹⁷.

Εν τω μεταξύ στις 17 Απριλίου 1821 επιφανείς πρόκριτοι και αρχιερείς της Μεσσηνίας, φυλακίζονται από τους Τούρκους στις φυλακές της Τρίπολης, μεταξύ αυτών οι αρχιερείς Μονεμβασίας και Καλαμάτας Χρύσανθος Παγώνης, Ανδρούσης Ιωσήφ Νικολάου και Χριστιανουπόλεως Γερμανός Ζαφειρόπουλος, ο προεστός Πανάγος Κυριακός, ο γιος του Πετρόμπεη Αναστάσιος Μαυρομιχάλης και άλλοι⁹⁸.

Το Νιόκαστρο έπεσε τελικά στα χέρια των Ελλήνων επαναστατών στις 7 Αυγούστου 1821, ύστερα από πεντάμηνη πολιορκία. Στην τελική μάχη για την παράδοσή του σκοτώθηκε και ο ανιψιός του Πετρόμπεη, Κωνσταντίνος Πιερράκος Μαυρομιχάλης⁹⁹.

Προς τα τέλη Αυγούστου του 1821, οι Τούρκοι επιχείρησαν απόβαση στην Καλαμάτα, η οποία ωστόσο δεν πραγματοποιήθηκε χάρη στο εκστρατευτικό σώμα του Υψηλάντη και μικρές δυνάμεις Μανιατών υπό τον Μούρτζινο. Μετά από μια εβδομάδα προσπαθειών οι Τούρκοι αναχώρησαν για το λιμάνι της Πάτρας¹⁰⁰.

Με ορμητήριο και κέντρο δράσης την ελεύθερη Καλαμάτα, ξεκίνησε το σχέδιο του Κολοκοτρώνη για την πολιορκία της Τριπολιτσάς, της έδρας της οθωμανικής διοίκησης στην Νότια Ελλάδα. Ο Γέρος του Μοριά πρότεινε να μην διασπαστούν οι ελληνικές δυνάμεις σε διάφορα σημεία, παρόλο που τα κάστρα της Μεσσηνίας βρίσκονταν σε πολιορκία από τους Έλληνες.

Θεωρούσε πως από την Τρίπολη οι Τούρκοι θα έστελναν ενισχύσεις στα κάστρα και έτσι πίστευε πως το καλύτερο θα ήταν να επικεντρωθούν στην Τριπολιτσά. Στήθηκαν ελληνικά στρατόπεδα σε σημεία όπως η Καρύταινα, το Βαλτέτσι και η Ζαράκοβα, με αποφασιστικής σημασίας ελληνική νίκη στο Βαλτέτσι στις 12-13 Μαΐου 1821¹⁰¹.

Ακολούθησε εκ νέου νίκη στα Δολιανά στις 18 Μαΐου και ο κλοιός στην Τρίπολη έσφιγγε πολύ για τους πολιορκημένους Τούρκους, οι οποίοι άρχισαν να

⁹⁷ Γ. Αναπλιώτης, *ό.π.*, σ. 49

⁹⁸ Γ. Αναπλιώτης, *ό.π.*, σ. 53

⁹⁹ Γ. Αναπλιώτης, *ό.π.*, σ. 59

¹⁰⁰ Γ. Αναπλιώτης, *ό.π.*, σ. 59-60

¹⁰¹ National Geographic, National Geographic, *Ο ξεσηκωμός του Γένους 1821: Η ελληνική επανάσταση και η αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού*, Αθήνα 2010, σ. 69

μένουν χωρίς φαγητό και πολεμοφόδια. Μετά από πεντάμηνη περίπου πολιορκία η Τριπολιτσά έπεσε στα χέρια των επαναστατών.

Ολόκληρος ο Μοριάς ήταν πια ελεύθερος. Στην επιτυχία αυτή συντέλεσαν η μάχη της Αλαμάνας (23-24 Απριλίου) και στο Χάνι της Γραβιάς (8 Μαΐου), που ματαίωσαν την εισβολή των τουρκικών ενισχύσεων στην Πελοπόννησο με σκοπό την κατάπνιξη της Επανάστασης και η μάχη στα Βασιλικά (25-26 Αυγούστου) που ενίσχυσαν το αγωνιστικό φρόνημα των Ελλήνων.

Τα στρατόπεδα των Ελλήνων στη Μεσσηνία και γύρω από την Τρίπολη παρουσίαζαν βαθμιαία εξέλιξη στην οργάνωση και την τάξη χάρη στην προσωπικότητα του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη και στην επίδραση του Δημητρίου Υψηλάντη και των φιλελλήνων αξιωματικών από διάφορα κράτη της Ευρώπης που άρχισαν να καταφτάνουν στην επαναστατημένη Ελλάδα¹⁰².

Με εξαίρεση τους εμπειροπόλεμους Μανιάτες, οι υπόλοιποι Πελοποννήσιοι πέρασαν κάποιους μήνες να προσαρμοστούν ψυχικά στον πόλεμο. Η μόνη σπουδαία αλλαγή ήταν η ανύψωση του ηθικού και του φρονήματός τους. Ο Κολοκοτρώνης κατέβαλε μεγάλες προσπάθειες ώσπου να μετατρέψει τον άτακτο στρατό σε σχετικά «πειθαρχικό άτακτο στρατό» μέχρι και την έλευση του Καποδίστρια το 1828¹⁰³.

Μετά την απελευθέρωση της Καλαμάτας και της Πελοποννήσου εν γένει, ξέσπασε η Επανάσταση στη Στερεά Ελλάδα (Σάλωνα, Γαλαξίδι, Λιδωρίκι, Θήβα, Λειβαδιά, Αθήνα) και τους επόμενους μήνες απλώθηκε στην Κρήτη, στα νησιά του Αιγαίου, στη Θεσσαλία, στην Ήπειρο και στη Μακεδονία.

Τα ναυτικά νησιά Ύδρα, Σπέτσες, Ψαρά είχαν μετατρέψει τα εμπορικά τους πλοία σε πολεμικά και συμμετείχαν σε παράτολμες ενέργειες εναντίον των Τούρκων. Η ανατίναξη του τουρκικού στόλου από τον Ανδρέα Μιαούλη και τον Κωνσταντίνο Κανάρη προκάλεσε σοβαρά πλήγματα στους Τούρκους.

Ο αγώνας των Ελλήνων εκτός των πολεμικών επιχειρήσεων χρειαζόταν και μια ενιαία κεντρική διοίκηση. Η *Μεσσηνιακή Σύγκλητος*, ο πρώτος τοπικός οργανισμός της επαναστατημένης Ελλάδας, μαζί με άλλες που ιδρύθηκαν, καθοδήγησαν ηθικά και στρατιωτικά τον Αγώνα σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο.

¹⁰² Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 162

¹⁰³ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 162

Οι οργανισμοί αυτοί είχαν ως αποστολή τους την οργάνωση του Αγώνα, την εξεύρεση οικονομικών μέσων για τον εφοδιασμό των στρατιωτικών σωμάτων με τρόφιμα και πολεμικό υλικό και τον σχεδιασμό των πολεμικών επιχειρήσεων.

Από τις τοπικές διοικήσεις ξεχωρίζουν η «*Μεσσηνιακή Σύγκλητος*» στην Καλαμάτα και το «*Αχαϊκόν Διευθυντήριον*» στην Πάτρα, η «*Εφορεία Καρυταίνης*» και η «*Καγκελαρία του Άργους*». Σε περιφερειακό επίπεδο δημιουργήθηκαν η «*Πελοποννησιακή Γερουσία*», ο «*Οργανισμός της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος*» και η «*Νομική Διάταξις της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος*»¹⁰⁴.

Επίσης συγκροτήθηκαν δυο ακόμη Σώματα, η *Γερουσία*, με έδρα το Μεσολόγγι και ο *Άρειος Πάγος* με έδρα τα Σάλωνα, που είχαν κυρίως διοικητικές και νομοθετικές αρμοδιότητες και μετά τη σύγκλιση της πρώτης Εθνοσυνέλευσης θα έληγε η θητεία και το έργο τους.

Ένα γεγονός που συνδέεται με την έναρξη της Επανάστασης και φυσικά με την πόλη της Καλαμάτας είναι η κυκλοφορία της πρώτης ελληνικής εφημερίδας, με τίτλο «*Σάλπιξ Ελληνική*». Ο αρχισυντάκτης και υπεύθυνος της κυκλοφορίας της ήταν ο αρχιμανδρίτης Θεόκλητος Φαρμακίδης (1784-1860). Το τυπογραφείο του στεγαζόταν στην είσοδο της πόλης, στο παλιό τουρκικό τζαμί¹⁰⁵.

Το πρώτο φύλλο της εφημερίδας κυκλοφόρησε την 1^η Αυγούστου 1821 και δημοσίευε χρήσιμα άρθρα και ειδήσεις σχετικά με τις απαρχές της Επανάστασης. Ο Θεόκλητος Φαρμακίδης κατάφερε να εκδώσει μόνο τρία φύλλα της εφημερίδας του, την 1^η, 5^η και 20^η Αυγούστου, λόγω προβλημάτων λογοκρισίας με τις ελληνικές αρχές¹⁰⁶.

Παρά τη βραχύβια έκδοση της εφημερίδας, είναι αξιομνημόνευτο το γεγονός πως μετά την απελευθέρωση της Καλαμάτας και μέσα στην απελευθερωμένη πόλη, εκδίδεται η πρώτη ελληνική εφημερίδα σε ολόκληρο τον ελληνικό χώρο.

Η Μεσσηνία διαδραμάτισε τον πρωταρχικό και πιο σημαντικό χώρο της ελληνικής Επανάστασης λόγω της έναρξής της από εκεί. Οι συγκυρίες όλες ήταν ευνοϊκές ώστε να αποτελέσει η περιοχή της Μεσσηνίας πολεμικό ορμητήριο των επαναστατών και τόπο γέννησης σπουδαίων οπλαρχηγών όπως θα αναφερθεί στο επόμενο κεφάλαιο.

¹⁰⁴ Σ. Παπαγεωργίου, *Από το Γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους 1821-1862*, Αθήνα 2005, σ. 121-122, 125, 127, 132

¹⁰⁵ Θ. Χρήστου, *Πολιτικές και κοινωνικές όψεις της Επανάστασης του 1821*, Αθήνα 2013, σ. 51

¹⁰⁶ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 51

2.4. Μεσσηνιοί οπλαρχηγοί και η συμβολή τους στον Αγώνα

Η πλειοψηφία των αγωνιστών της Επανάστασης κατάγεται από την Πελοπόννησο, με τη Μεσσηνία να κατέχει τα πρωτεία, καθώς τα μεγαλύτερα ονόματα προέρχονται από τους κόλπους της. Από τη Μεσσηνία κατάγονται οι περισσότεροι πολιτικοί και στρατιωτικοί ηγέτες της Επανάστασης, πολιτικά τζάκια, στρατηγοί και κληρικοί που πρωτοστάτησαν στον Αγώνα για την ελευθερία.

Ορισμένοι από αυτούς είναι: ο Κολοκοτρώνης, ο Παπαφλέσσας, ο Αναγνωσταράς, ο Ιωσήφ Ανδρούσης, ο Γρηγόριος Μεθώνης, ο Χρυσάνθος Παγώνης, ο Γερμανός Χριστιανουπόλεως, ο Αμβρόσιος Φρατζής, ο Διονύσιος Μούρτζινος, ο Ηλίας Χρυσοσπάθης, ο Ηλίας και Ιωάννης Καραπαύλος, ο Νικόλαος Πονηρόπουλος, ο Αθανάσιος Γρηγοριάδης ο Νικόλαος Γεωργακόπουλος, η οικογένεια Παπατσώνη (Δημήτρης, Παναγιώτης, Ιωάννης)¹⁰⁷.

Ακολουθούν ο Μητροπέτροβας, ο Νικηταράς, ο Παναγιώτης Μπενάκης, ο Νικόλαος Χρηστάς, Κώστας Μπούρας, Γιάννης Γκρίτζαλης, η μεγάλη οικογένεια Καπετανάκη (Χρήστος, Παναγιώτης, Αθανάσιος και Σταύρος), η οικογένεια Κουμουνδουράκη και οι Κυριακοί. Επίσης, ο αδερφός του Παπαφλέσσα, Νικήτας Φλέσσας, Αναγνώστης Παπασταθόπουλος και Ιωάννης Τομαράς¹⁰⁸.

Υπάρχουν και ονόματα όχι τόσο γνωστά όσο άλλων οπλαρχηγών, που ωστόσο από το δικό τους μετερίζι προσέφεραν ότι μπόρεσαν για το καλό του έθνους. Ορισμένοι από αυτούς είναι ο Ηλίας Κορμάς, οι Καλαμαριώτηδες, οι Μέλλιοι, οι Κυβέλοι, η οικογένεια Πατριαρχέα, η οικογένεια Λογοθέτη, οι Παναγιώτης και Ιωάννης Τζάννες, οι Δουράκηδες, οι Βενετσανάκηδες¹⁰⁹.

Επιπλέον, ο Γ. Βασιλάκης, ο παπα-Κουτουμάνος, ο παπα-Σαρέλλας, ο Αντώνιος Καραπατάς, ο Ν. Τσικλητήρας, ο Αν. Τατόπουλος, οι Γεώργιος, Παναγιώτης και Εμμανουήλ Δαρειώτης, ο παπα-Δημήτρης Παπατσώρης, ο Παναγιώτης Ντούφας, η οικογένεια Οικονομίδα, ο Γ. Γκότσης, ο Σπυρίδων Φραγκίσκος, ο Μάρκος Αλεβίζος, ο Αναγνώστης Σπέτζας, Αντώνιος και Διονύσης Αγαπηνός, ο Διονύσης Αλεξόπουλος, Αναγνώστης Κωστόπουλος, Ηλίας Σάκκης¹¹⁰.

Παρόλο που πολλά ονόματα αγωνιστών είναι γνωστά, από τη Μεσσηνία πρωτοστάτησαν και μπόρεσαν να μπει στο πάνθεον των ηρώων της Επανάστασης του 1821,

¹⁰⁷ Μ. Η. Φερέτος, «Πρόλογος», στο: *Μεσσηνιακά Α'*, Αθήνα 1998, σ. 3

¹⁰⁸ Μ. Η. Φερέτος, «Πρόλογος», *ό.π.*, σ. 3

¹⁰⁹ Μ. Η. Φερέτος, «Πρόλογος», *ό.π.*, σ. 3

¹¹⁰ Μ. Η. Φερέτος, «Πρόλογος», *ό.π.*, σ. 3

τέσσερις αγωνιστές: ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο Νικηταράς, ο Παπαφλέσσας και ο Μητροπέτροβας.

Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης γεννήθηκε στις 3 Απριλίου του 1770, την χρονιά που ξέσπασαν τα Ορλωφικά, στο Ραμοβούνι Μεσσηνίας. Η καταγωγή της οικογένειας ήταν από το Λιμποβίσι Αρκαδίας. Η οικογένειά του είχε παράδοση στην κλεφτουριά και προκαλούσαν συνεχώς προβλήματα στις τουρκικές αρχές με τη δράση τους.

Η μεγάλη οικογένεια των Κολοκοτρωναίων, με τη μακρά οικογενειακή κλέφτικη παράδοση, τύγγανε μεγάλης αποδοχής και αναγνώρισης στο σύστημα αξιών των οπλαρχηγών της Επανάστασης¹¹¹. Ο ίδιος έλεγε για την οικογένειά του «*δεν είναι διάσυλο, όπου δεν είναι θαμμένος Κολοκοτρώνης*»¹¹².

Από νεαρή ηλικία ήταν ενεργό μέλος σε ένοπλες κλέφτικες ομάδες και δρούσε στην περιοχή της Καρύταινας στο πλευρό του μπέη της Μάνης, Παναγιώτη Κουμουνδούρου. Όταν ξέσπασαν διωγμοί εναντίον των κλεφτών, ο Κολοκοτρώνης πέρασε μαζί με συντρόφους του στη Ζάκυνθο όπου έμεινε για πολλά χρόνια υπηρετώντας στον αγγλικό στρατό, φτάνοντας στο βαθμό του ταγματάρχη στις παραμονές της ελληνικής Επανάστασης.

Την 1^η Δεκεμβρίου 1818 ο Κολοκοτρώνης μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία, και με το ξέσπασμα της Επανάστασης, πρωτοστάτησε στην απελευθέρωση της Καλαμάτας. Συμμετείχε σε πολλές μάχες, όπως στο Βαλτέτσι, στα Δολιανά και σε εκείνον οφείλεται η πτώση της Τριπολιτσάς και η συντριβή του Δράμαλη στα Δερβενάκια, σε μια μάχη που έγραψε ιστορία και έκανε τον Δράμαλη να πεθάνει από μελαγχολία λίγους μήνες μετά.

Ο Κολοκοτρώνης τέθηκε τον Μάιο του 1823 αντιπρόεδρος του Εκτελεστικού Σώματος, ωστόσο ξέσπασε η εμφύλια σύρραξη. Ο Κολοκοτρώνης και οι υπόλοιποι ηττημένοι του εμφυλίου (Παπατσώνης, Αμβρόσιος Φραντζής, Δεληγιανναίοι), κρατήθηκαν φυλακισμένοι στη μονή του Προφήτη Ηλία στην Ύδρα¹¹³. Στο εμφύλιο σκοτώθηκε ο γιος του Πάνος, κάτι που δεν ξεπέρασε ποτέ ο Γέρος του Μοριά.

Τον Μάιο του 1825, υπό το πρίσμα της ήττας από τον Ιμπραήμ, ο Κολοκοτρώνης πήρε ξανά τα άρματα και αναπτέρωσε το ηθικό των Ελλήνων,

¹¹¹ Δ. Δημητρόπουλος, «Θεόδωρος Κολοκοτρώνης», στο: *Ιδρυτές της Νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα 2009, σ. 11

¹¹² Β. Μπιζάκη, «Θεόδωρος Κολοκοτρώνης», στη σειρά: *Μεγάλοι Έλληνες*, Αθήνα 2009, σ. 28

¹¹³ Δ. Δημητρόπουλος, «Θεόδωρος Κολοκοτρώνης», *ό.π.*, σ. 6

πολεμώντας σκληρά εναντίον των Τούρκων και όσων είχαν δηλώσει υποταγή σε αυτούς, τους λεγόμενους «προσκυνημένους»¹¹⁴.

Ο Κολοκοτρώνης έτυχε του σεβασμού και του πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδος, Ιωάννη Καποδίστρια και του πρώτου βασιλέα της, Όθωνα. Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια προσπάθησε έντονα για την τήρηση της τάξης και την εξεύρεση πολιτικής λύσης¹¹⁵.

Στα τέλη του 1832, πριν την έλευση του βασιλιά Όθωνα, επιλέχθηκε στην επταμελή Στρατιωτική Επιτροπή που ορίστηκε να κυβερνήσει τη χώρα. Ωστόσο, η αντιβασιλεία του Όθωνα τον πολέμησε, φοβούμενη την επιρροή και τον σεβασμό που του έτρεφαν οι Έλληνες και τον φυλάκισε μαζί με τον Πλαπούτα και άλλους υποστηρικτές του στο Ναύπλιο, όπου καταδικάστηκαν με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας σε θάνατο.

Η ποινή αυτή δεν εφαρμόστηκε ποτέ καθώς ο Όθωνας χορήγησε αμνηστία στους φυλακισμένους και το 1835 ο Κολοκοτρώνης εγκαταστάθηκε στην Αθήνα. Το καλοκαίρι του 1836 υπαγόρευσε τα «Απομνημονεύματά» του στον Γεώργιο Τερτσέτη (που μαζί με τον Πολυζωΐδη δεν υπέγραψαν την καταδίκη του σε θάνατο).

Στην Αθήνα έζησε ήσυχα και ειρηνικά ως το τέλος της ζωής του το 1843. Μάλιστα αποκαταστάθηκε η σχέση του με το θρόνο, ένα θεσμό που τον αποδέχτηκε και τον υπερασπίστηκε¹¹⁶. Είχε άψογες σχέσεις με τον Όθωνα και οι γιοί του έλαβαν υψηλά στρατιωτικά και πολιτικά αξιώματα.

Είχε αποκτήσει τρεις γιους με την πρώτη του σύζυγο, Αικατερίνη Καρούσου, κόρη προεστού από το Λεοντάρι Αρκαδίας, τον Πάνο που σκοτώθηκε στον εμφύλιο, τον Γενναίο και τον Κωνσταντίνο. Το 1838 απέκτησε έναν ακόμη γιο, τον Παναγιώτη, με την τελευταία του σύντροφο, την πρώην μοναχή Μαργαρίτα Βελισάρη, την οποία γνώρισε τον καιρό που ήταν φυλακισμένος στην Ύδρα¹¹⁷.

Ο Γέρος του Μοριά άφησε την τελευταία του πνοή στις 3 Φεβρουαρίου 1843, στο σπίτι του στην Αθήνα, σε ηλικία 73 ετών. Μόλις έγινε γνωστός ο θάνατός του, οι κάτοικοι των Αθηνών κατέκλυσαν το σπίτι του, μετατρέποντάς το σε χώρο

¹¹⁴ Δ. Δημητρόπουλος, «Θεόδωρος Κολοκοτρώνης», *ό.π.*, σ.7

¹¹⁵ Δ. Δημητρόπουλος, «Θεόδωρος Κολοκοτρώνης», *ό.π.*, σ.7

¹¹⁶ Δ. Δημητρόπουλος, «Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο χαρισματικός ηγέτης», στο: *Τα Νέα Ιστορία, Πρωτοπόροι της ελληνικής ελευθερίας, δέκα πρόσωπα που σφράγισαν την ελληνική Επανάσταση*, Αθήνα 2012, σ. 116

¹¹⁷ Δ. Δημητρόπουλος, «Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο χαρισματικός ηγέτης», στο: *Τα Νέα Ιστορία, ό.π.*, σ. 116

λαϊκού προσκυνήματος. Τον επικήδειό του εκφώνησαν ο Παναγιώτης Σούτσος και ο Κωνσταντίνος Οικονόμου¹¹⁸.

Ο επόμενος μεγάλος αγωνιστής που γεννήθηκε στο έδαφος της Μεσσηνίας ήταν ο Νικήτας Σταματελόπουλος, ο οποίος έμεινε στην ιστορία ως Νικηταράς ή αλλιώς «Νικηταράς ο τουρκοφάγος». Ο Νικηταράς γεννήθηκε στη Νέδουσα Μεσσηνίας το 1787 και ανήκε και εκείνος σε οικογένεια κλεφτών.

Ο Νικηταράς ήταν ανιψιός του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, καθώς η μητέρα του ήταν αδερφή της πρώτης συζύγου του Γέρου του Μοριά. Από πολύ νωρίς διακρίθηκε σε πολεμικές επιχειρήσεις στη Ζάκυνθο, όπου εντάχθηκε στο ρωσικό στρατό και πολέμησε τον Ναπολέοντα στην Ιταλία¹¹⁹.

Στις 18 Οκτωβρίου 1818 ενώ βρισκόταν στην Καλαμάτα, μνήθηκε στη Φιλική Εταιρεία. Με τον θείο του Θεόδωρο Κολοκοτρώνη και τον Παπαφλέσσα, συνέβαλε στην προετοιμασία του εθνικού ξεσηκωμού και στις 23 Μαρτίου 1821 απελευθέρωσε την Καλαμάτα μαζί με τους άλλους στρατιωτικούς αρχηγούς.

Με την ανδρεία και τα σωματικά του προσόντα διακρίθηκε σε πολλές μάχες, στα Δολιανά, στο Βαλτέτσι, στην Τριπολιτσά. Στα Δερβενάκια όμως ανέδειξε στο έπακρο τις στρατιωτικές του ικανότητες. Η ορμητικότητα του ήταν τόσο μεγάλη που έσπασε τρία σπαθιά ενώ το τέταρτο κόλλησε στο χέρι του, καθώς έπαθε αγκύλωση και χρειάστηκε ιατρική βοήθεια για να ανοίξει. Σ' αυτήν τη μάχη του κόλλησαν το προσωνύμιο «Τουρκοφάγος»¹²⁰.

Μέχρι το τέλος του Αγώνα ο Νικηταράς ήταν στην πρώτη γραμμή, πολεμώντας στην Πελοπόννησο, στην Ανατολική Στερεά Ελλάδα, όπου συνεργάστηκε με τον Οδυσσέα Ανδρούτσο και τον Γεώργιο Καραϊσκάκη. Ήταν ένας άδολος αγωνιστής της ελευθερίας και από τους λίγους αγωνιστές που δεν έπαιρναν λάφυρα από τις μάχες¹²¹.

Κατά τη διάρκεια του Εμφύλιου Πολέμου τάχθηκε στο πλευρό του Κολοκοτρώνη, αλλά φρόντισε πάντα να επιδιώκει τον συμβιβασμό και τη συνεννόηση. Μετά την Απελευθέρωση υποστήριξε τον Καποδίστρια και έγινε ένας από τους στενότερους συνεργάτες του.

¹¹⁸ Δ. Δημητρόπουλος, «Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο χαρισματικός ηγέτης», στο: *Τα Νέα Ιστορία*, ό.π., σ. 116

¹¹⁹ *Σαν σήμερα, Νικήτας Σταματελόπουλος*, www.sansimera.gr, πρόσβαση στις 25/10/2019

¹²⁰ *Η Μηχανή του Χρόνου, Νικηταράς ο Τουρκοφάγος*, www.mixanitouxronou.gr, πρόσβαση στις 30/10/2019

¹²¹ *Σαν σήμερα, Νικήτας Σταματελόπουλος*, ό.π.

Πήρε μέρος στην Δ' Εθνοσυνέλευση του Άργους (1829), ως πληρεξούσιος του Λεονταρίου. Επί Όθωνος περιέπεσε σε δυσμένεια, επειδή υποστήριζε το αντιπολιτευόμενο ρωσικό κόμμα. Προφυλακίστηκε το 1839 ως αρχηγός συνωμοτικής ομάδας, αλλά στη δίκη του αθωώθηκε ελλείψει στοιχείων. Εντούτοις, η κράτησή του παρατάθηκε με αποτέλεσμα να υποστεί ανεπανόρθωτη βλάβη η υγεία του και σχεδόν να τυφλωθεί από τα βασανιστήρια που υπέστη¹²².

Αποφυλακίστηκε στις 18 Σεπτεμβρίου 1841 και εγκαταστάθηκε με την οικογένειά του στον Πειραιά. Μετά την εξέγερση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843 του απονεμήθηκε ο βαθμός του υποστρατήγου και έλαβε μία τιμητική σύνταξη, η οποία ήταν ο μόνος πόρος ως το τέλος της ζωής του¹²³.

Το 1847 διορίστηκε μέλος της Γερουσίας και δύο χρόνια αργότερα, στις 25 Σεπτεμβρίου 1849, έφυγε από τη ζωή σε ηλικία 67 ετών. Ο Νικηταράς απέκτησε δύο κόρες και ένα γιο, τον Ιωάννη Σταματελόπουλο, που ακολούθησε καριέρα στρατιωτικού. Άφησε Απομνημονεύματα, τα οποία υπαγόρευσε στον Γεώργιο Τερτσέτη¹²⁴.

Μια κορυφαία και φλογερή προσωπικότητα της ελληνικής Επανάστασης ήταν ο Γρηγόριος Δικαίος, ο επονομαζόμενος Παπαφλέσσας. Ο Παπαφλέσσας γεννήθηκε στην Πολιανή Μεσσηνίας το 1786. Ήταν το τελευταίο παιδί του Δημητρίου Δικαίου από τον δεύτερο γάμο του με την Κωνσταντίνα από το γένος των Ανδρωναίων και το βαπτιστικό του όνομα ήταν Γεώργιος Δικαίος Φλέσσας¹²⁵.

Φοίτησε στην ονομαστή Σχολή της Δημητσάνας και το 1816 έγινε μοναχός στο μοναστήρι της Βαλανιδιάς στην Καλαμάτα κι έλαβε το όνομα Γρηγόριος. Ζωηρός και εριστικός ως χαρακτήρας, γρήγορα ήλθε σε ρήξη με τον ηγούμενό του και πήγε να μονάσει στο μοναστήρι της Ρεκίτσας, μεταξύ Μυστρά και Λεονταρίου¹²⁶.

Ο Παπαφλέσσας εγκατέλειψε την Πελοπόννησο μετά από αψιμαχίες που είχε με τους Τούρκους της περιοχής και κατέφυγε στην Κωνσταντινούπολη. Εκεί γνώρισε τον Φιλικό Παναγιώτη Αναγνωστόπουλο από την Ανδρίτσαίνα, ο οποίος τον μύησε στη Φιλική Εταιρεία στις 21 Ιουνίου 1818. Την ίδια περίοδο ο Γρηγόριος ο Ε΄ τον έχρισε αρχιμανδρίτη.

¹²² Σαν σήμερα, Νικήτας Σταματελόπουλος, ό.π.

¹²³ Σαν σήμερα, Νικήτας Σταματελόπουλος, ό.π.

¹²⁴ Σαν σήμερα, Νικήτας Σταματελόπουλος, ό.π.

¹²⁵ Π. Μιχαηλάρης, «Οι Φιλικοί», στο: *Ιδρυτές της Νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα 2009, σ. 6

¹²⁶ Σαν σήμερα, Παπαφλέσσας, www.sansimera.gr, πρόσβαση στις 26/10/2019

Αφιερώθηκε στη Φιλική Εταιρεία και οργάνωσε τη δράση της στην Πελοπόννησο με σκοπό την ταχύτερη έναρξη της Επανάστασης. Παρορμητικός και ενθουσιώδης, άλλοτε με ψέματα και άλλοτε με αλήθειες κατάφερε να ενθουσιάσει και να παρασύρει πολλούς Έλληνες στο σκοπό αυτό.

Στη μυστική σύσκεψη της Βοστίτσας, στην οποία πήραν μέρος εξέχοντα μέλη της Φιλικής, ο Παπαφλέσσας επέμεινε στην αναγκαιότητα της άμεσης έναρξης του Αγώνα, βεβαιώνοντας ότι θα τον ενίσχυε στρατιωτικά η Ρωσία. Οι πρόκριτοι και οι αρχιερείς δεν πείστηκαν από τα λεγόμενά του και η σύσκεψη διαλύθηκε άδοξα.

Ο Παπαφλέσσας έβγαλε τα ράσα και έγινε ένας φλογερός πολεμιστής της ελευθερίας και μπήκε στην πόλη της Καλαμάτας με τους υπόλοιπους οπλαρχηγούς στις 23 Μαρτίου. Συμμετείχε σε πολλές μάχες με τους ενόπλους του, όπως σε αυτή στα Δερβενάκια.

Τον Δεκέμβριο του 1821 έλαβε μέρος στην Α' Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου και το 1823 στη Β' Εθνοσυνέλευση του Άστρους. Τον Απρίλη του 1823 ανέλαβε το Υπουργείο των Εσωτερικών και τον ίδιο χρόνο το Υπουργείο της Αστυνομίας.

Κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου, παρά το γεγονός ότι ήταν παλιός συνεργάτης του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, βρέθηκε στο αντίπαλο στρατόπεδο, σε αυτό των κυβερνητικών. Οι κακοί χειρισμοί και τα μίση του εμφυλίου αποπροσανατόλισαν κάποιους ηρωικούς αγωνιστές, κλείνοντας στη φυλακή ορισμένους πρώην συναγωνιστές τους.

Ο Παπαφλέσσας μετά την απόβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο και το φόβο να χαθεί η Επανάσταση, εισηγήθηκε την αποφυλάκιση των κρατούμενων αντικυβερνητικών αγωνιστών, κάτι το οποίο δεν έγινε δεκτό. Έτσι αποφάσισε ο ίδιος να αναλάβει ξανά ένοπλη δράση. Ξεκίνησε για τη Μεσσηνία και ταμπουρώθηκε στο Μανιάκι, με σκοπό να νικήσει ή να πέσει μαχόμενος.

Στις 20 Μαΐου 1825 συγκρούστηκε με τις δυνάμεις του Ιμπραήμ, σε μια μάχη άνιση αριθμητικά και έπεσε ηρωικά μαχόμενος μαζί με τους 1.500 άνδρες του. Ο Ιμπραήμ στο τέλος της μάχης ζήτησε να βρουν το κορμί του, το έστησαν σε ένα δέντρο και σύμφωνα με τη λαϊκή παράδοση, ο Ιμπραήμ του φίλησε το μέτωπο, ως ένδειξη σεβασμού για την ηρωική του αντίσταση.

Ο τελευταίος Μεσσήνιος αγωνιστής που θα αναφερθεί στο κεφάλαιο αυτό είναι ο Μήτρος Πέτροβας ή Μητροπέτροβας, κλεφτοκαπετάνιος και αγωνιστής της Επανάστασης. Ο Μήτρος Πέτροβας γεννήθηκε το 1745 (κατ' άλλες πηγές το 1738)

στη Γαράντζα (σημερινή Μέλπεια) της Μεσσηνίας. Ήταν γιος του Αγγελή Πέτροβα, αρχηγού ομάδας κλεφτών επί Ενετοκρατίας¹²⁷.

Συντάχθηκε εξ αρχής με τους Κολοκοτρωνάιους, με τους οποίους συνδεόταν με δεσμούς αδελφότητας. Πήρε μέρος στα Ορλωφικά και στη συνέχεια εξακολούθησε τον αγώνα κατά των Τούρκων και Τουρκαλβανών της Πελοποννήσου στο πλευρό του Κωνσταντίνου Κολοκοτρώνη, πατέρα του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη. Μετά τον θάνατο του Κωνσταντίνου, ο Μητροπέτροβας ανέλαβε την κηδεμονία του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη και υπήρξε ο πρώτος του δάσκαλος στην πολεμική τέχνη¹²⁸.

Με την έναρξη της Επανάστασης, ο γηραιός Μητροπέτροβας συμμετείχε με δικό του στρατιωτικό σώμα στην απελευθέρωση της Καλαμάτας και στη συνέχεια προέλασε στη βόρεια Μεσσηνία, όπου κατέλυσε τις Οθωμανικές αρχές¹²⁹. Παρόλο που ήταν ο γηραιότερος των αγωνιστών πήρε μέρος σε πολλές μάχες, όπως στην Τριπολιτσά, στο Βαλτέτσι και αργότερα στις επιχειρήσεις εναντίον του Ιμπραήμ.

Είχε εξαιρετικές σχέσεις με τον Καποδίστρια, όμως η βαυαρική Αντιβασιλεία τον τιμώρησε με φυλάκιση όταν εκείνος εναντιώθηκε στην απόφασή της για την καταδίκη του Κολοκοτρώνη και του Πλαπούτα σε θάνατο. Ο Μητροπέτροβας πέθανε πλήρης ημερών στις 12 Μαρτίου του 1838. Είχε δύο γιους, τον Αντώνιο και τον Πέτρο.

Όλοι οι ήρωες της Επανάστασης που έβαλαν το δικό τους λιθαράκι στην απελευθέρωση της Ελλάδας από τον τουρκικό ζυγό, έχουν ιδιαίτερη θέση στις καρδιές των Ελλήνων μέχρι και τις μέρες μας. Υπάρχουν όμως ορισμένα ονόματα τα οποία ξεχώρισαν για πολλούς λόγους και μνημονεύονται περισσότερο για την συμβολή τους στον εθνικοαπελευθερωτικό Αγώνα.

Αυτοί είναι οι προαναφερθέντες ήρωες που γεννήθηκαν στη μεσσηνιακή γη και προσέφεραν τα πάντα για την απελευθέρωσή της: ο μεγάλος στρατηγός Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο «τουρκοφάγος» Νικηταράς, ο «μπουρλοτιέρης των ψυχών» Παπαφλέσσας και ο γηραιός Μητροπέτροβας.

¹²⁷ Σαν σήμερα, Μήτρος Πέτροβας, www.sansimera.gr, πρόσβαση στις 30/10/2019

¹²⁸ Σαν σήμερα, Μήτρος Πέτροβας, *ό.π.*

¹²⁹ Σαν σήμερα, Μήτρος Πέτροβας, *ό.π.*

2.5. Η Μεσσηνία στην εθνική κορύφωση του Αγώνα (Μανιάκι)

Μετά την άλωση της Τριπολιτσάς ο αγώνας των Ελλήνων συνεχίστηκε με αναπτωμένο φρόνημα. Ο δεύτερος χρόνος της Επανάστασης ξεκίνησε με την ψήφιση του Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος, που είχε διαμορφωθεί από τη Α΄ Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου. Με την κίνηση αυτοί οι Έλληνες έδειχναν την πρόθεσή τους για τη δημιουργία ενός σύγχρονου ευρωπαϊκού κράτους.

Τα σουλτανικά στρατεύματα στράφηκαν ξανά εναντίον του Αλή πασά στα Ιωάννινα, ο οποίος και σκοτώθηκε ύστερα από σοβαρό τραυματισμό στην πολιορκία του κάστρου των Ιωαννίνων τον Ιανουάριο του 1822. Τότε οι τουρκικές δυνάμεις στράφηκαν εναντίον του Σουλίου.

Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος με γνωστούς οπλαρχηγούς έτρεξαν να βοηθήσουν τους Σουλιώτες. Μετά την αρχική τους νίκη στη μάχη στο Κομπότι της Άρτας, τρεις εβδομάδες αργότερα στη Μάχη του Πέτα, οι Έλληνες ηττήθηκαν κατά κράτος και οι Σουλιώτες αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν οριστικά τις πατρογονικές τους εστίες και να καταφύγουν στα Επτάνησα και το Μεσολόγγι¹³⁰.

Δυστυχώς τα σουλτανικά στρατεύματα μετά τον θάνατο του Αλή πασά, κατέπνιξαν την επανάσταση στην Μακεδονία και το ίδιο έγινε και στην Κρήτη, με την απόβαση αιγυπτιακών ενισχύσεων στο νησί. Τον Μάρτη του 1822 οι Τούρκοι προέβησαν στη σφαγή της Χίου, σφάζοντας και εξανδραποδίζοντας περίπου όλους τους κατοίκους του νησιού.

Η σφαγή της Χίου προκάλεσε τον αποτροπιασμό της κοινής γνώμης και την αναζωπύρωση του κινήματος του φιλελληνισμού, αναγκάζοντας τις επίσημες κυβερνήσεις των ευρωπαϊκών κρατών να επαναπροσδιορίσουν τη στάση τους στο ελληνικό ζήτημα. Οι Έλληνες εκδικήθηκαν για τη σφαγή της Χίου, με την ανατίναξη της ναυαρχίδας του τουρκικού στόλου στο λιμάνι της Χίου, από τον Ψαριανό μπουρλοτιέρη Κωνσταντίνο Κανάρη τη νύχτα στις 7 Ιουνίου του 1822.

Προς την Πελοπόννησο κινήθηκαν ο Δράμαλης πασάς και ο Ομέρ Βρυώνης, με σκοπό την κατάπνιξη της Επανάστασης. Ο Δράμαλης κατατροπώθηκε από τον Κολοκοτρώνη και τους άνδρες του στα Δερβενάκια στις 26 Ιουλίου του 1822 στην προσπάθειά του να καταλάβει την Τριπολιτσά. Ο Ομέρ Βρυώνης μαζί με τον Κιουταχή πολιορκήσαν στενά το Μεσολόγγι, ωστόσο δεν κατάφεραν να το κυριεύσουν και έλυσαν την πολιορκία στα τέλη Δεκεμβρίου του 1822.

¹³⁰ National Geographic, *Ο ξεσηκωμός του Γένους 1821: Η ελληνική επανάσταση και η αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού*, Αθήνα 2010, σ. 24

Το 1823 δεν είχε για τους Έλληνες ιδιαίτερες μάχες εναντίον των Τούρκων, λόγω εσωτερικών προβλημάτων και των δυο πλευρών. Οι Τούρκοι είχαν ανοίξει και άλλο πολεμικό μέτωπο, εναντίον της Περσίας και σε συνδυασμό με την ελληνική επανάσταση και άλλα εσωτερικά προβλήματα, είχαν και οικονομικά προβλήματα.

Η ελληνική πλευρά άρχισε να μαστίζεται από προβλήματα εξουσίας και η ρήξη ανάμεσα σε στρατιωτικούς και πολιτικούς δεν άργησε να έρθει. Ήδη από την πρώτη εθνοσυνέλευση του 1821 υπήρχαν εντάσεις και διαφωνίες και για τα άρθρα του Πολιτεύματος και για τα αξιώματα.

Δημιουργήθηκαν δυο σώματα, το Εκτελεστικό και το Βουλευτικό. Πρόεδρος του Εκτελεστικού ορίστηκε ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος και του Βουλευτικού Δημήτριος Υψηλάντης. Το Εκτελεστικό ήταν ουσιαστικά η εκπροσώπηση των στρατιωτικών του Αγώνα και το Βουλευτικό ήταν η πρώτη επίσημη ελληνική κυβέρνηση.

Ο Υψηλάντης και η πλευρά του ένιωσαν ότι παραγκωνίζονταν, αφού την πλειοψηφία του Βουλευτικού την κατείχαν πρόκριτοι, ενώ πολλοί Φιλικοί αγνοήθηκαν στην κατανομή των αξιωμάτων. Επιπλέον, ο Κολοκοτρώνης γινόταν απλώς ένας από τους στρατηγούς και όχι αρχιστράτηγος, όπως είχε καθιερωθεί στη συνείδηση του απλού λαού.

Το γεγονός πως την περισσότερη δύναμη την είχαν συγκεντρώσει οι πολιτικοί και όχι όσοι πολεμούσαν στα πεδία των μαχών, προκάλεσε δυσφορία και εντάσεις στην πλευρά των στρατιωτικών. Από την άλλη, οι πολιτικοί γνώριζαν το αυξημένο γόητρο των στρατιωτικών του Αγώνα και πάντα φοβόνταν μήπως σχηματίσουν “*governo militare*”, δηλαδή στρατιωτική κυβέρνηση¹³¹.

Η πρώτη περίοδος του εμφυλίου πολέμου ξεκίνησε τον Μάρτιο του 1824 και έληξε τον Μάιο του ίδιου χρόνου, με πλήρη επικράτηση των πολιτικών, κυρίως των προκρίτων της Αχαΐας, Λόντου και Ζαΐμη που επηρέαζαν την κυβέρνηση Κουντουριώτη¹³².

Σχεδόν αμέσως ξέσπασε ο δεύτερος εμφύλιος, από τον Οκτώβριο έως τον Δεκέμβριο του 1824, που ήταν και ο πιο αιματηρός. Τον Νοέμβριο του 1824 σκοτώθηκε ο πρωτότοκος γιος του Κολοκοτρώνη, ο Πάνος, κάτι που έκανε το Γέρο του Μοριά να αποσυρθεί στη Βυτίνα. Στις 30 Δεκεμβρίου του 1824 όλοι οι

¹³¹ Α. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 183

¹³² Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 186

αντικυβερνητικοί, Δεληγιανναίοι, Ιωάννης και Πανούτσος Νοταράς Δημήτρης Παπατσώνης, Μητροπέτροβας, Θεόδωρος Γρίβας, με επικεφαλής τον Κολοκοτρώνη, εμφανίστηκαν στις αρχές του Ναυπλίου, όπου και τέθηκαν σε καθεστώς επιτήρησης¹³³.

Τον Φεβρουάριο του 1825 η κυβέρνηση Κουντουριώτη φυλάκισε όλους τους αντικυβερνητικούς στο στη Μονή του Προφήτη Ηλία στην Ύδρα, κάτι στο οποίο ενήργησε και ο Παπαφλέσσας, ο οποίος είχε προσχωρήσει στο στρατόπεδο των κυβερνητικών. Στις 5 Ιουνίου ο Οδυσσέας Ανδρούτσος από το στρατόπεδο των αντικυβερνητικών, δολοφονήθηκε στην Ακρόπολη από το πρώην πρωτοπαλίκαρό του, Ιωάννη Γκούρα. Οι κυβερνητικοί είχαν πλέον μόνοι την εξουσία.

Η δεύτερη εμφύλια σύγκρουση έμοιαζε περισσότερο με συνασπισμό των Πελοποννήσιων απέναντι στους νησιώτες και τους Ρουμελιώτες, οι οποίοι εισέβαλαν στην Πελοπόννησο προκαλώντας μεγάλες ζημιές. Οι φατρίες, ο κομματισμός και ο τοπικισμός βρήκαν πρόσφορο έδαφος στους εμφυλίους πολέμους. Οι πιο συνετοί πατριώτες και οι φιλέλληνες θλίβονταν απίστευτα με αυτή την κατάσταση.

Οι εμφύλιοι της Επανάστασης έληξαν με πλήρη επικράτηση των κυβερνητικών. Η κυβέρνηση Κουντουριώτη βγήκε δυναμωμένη από τον εμφύλιο και σε αυτό συνέβαλε και το δάνειο που συμφώνησε με την Αγγλία, ύψους 2.400.000 λιρών. Είναι η πρώτη επαναστατική κυβέρνηση που αποκτά γόητρο στο εσωτερικό και το εξωτερικό¹³⁴ και σε αυτό συνέβαλε και η αγγλική μεταστροφή στο ελληνικό ζήτημα, όταν ανέλαβε το υπουργείο των Εξωτερικών της Αγγλίας ο Γεώργιος Κάνινγκ.

Η αγγλική μεταστροφή και τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων στο χώρο της Βαλκανικής και της Μεσογείου, συμπαρέσυρε και τα υπόλοιπα κράτη στο να αντιμετωπίσουν με άλλο τρόπο το ζήτημα της ελευθερίας της Ελλάδος.

Η έκβαση της Επανάστασης κινδύνευσε με τους δυο εμφυλίους πολέμους και δυστυχώς ενώ οι πολιτικοί και στρατιωτικοί ηγέτες της επιδίδονταν σε διαμάχες μεταξύ τους, ο Ιμπραήμ πασάς, έκανε την εμφάνισή του τον Φεβρουάριο του 1825, καταστρέφοντας τα Ψαρά και την Κάσο και κάνοντας αποβίβαση στη Σούδα της Κρήτης.

Ο Ιμπραήμ πασάς δεν είχε σκοπό να χάσει το χρόνο του στη Σούδα, αλλά ήθελε το ταχύτερο δυνατό να περάσει στην Πελοπόννησο και να σταματήσει την

¹³³ Θ. Χρήστου, *Πολιτικές και κοινωνικές όψεις της Επανάστασης του 1821*, Αθήνα 2013, σ. 64

¹³⁴ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 188

Επανάσταση των Ελλήνων, εκμεταλλευόμενος την εμφύλια σύρραξή τους. Η εμφάνιση του Ιμπραήμ ήταν ο καταλύτης για την πλήρη αποδιοργάνωση της Επανάστασης¹³⁵.

Ο Παπαφλέσσας προβλέποντας πως θα χαθεί η Επανάσταση, εισηγήθηκε στην κυβέρνηση την αποφυλάκιση των οπλαρχηγών, αλλά η εισήγησή του δεν έγινε δεκτή και μάλιστα προκάλεσε αντιδράσεις, μιας και είχε συμμετάσχει και ο ίδιος στη σύλληψή τους. Με το που αποβιβάστηκε ο Ιμπραήμ στη Πελοπόννησο στις 11 και 12 Φεβρουαρίου 1825, η ελληνική κυβέρνηση βρέθηκε σε αμηχανία γιατί ενώ γνώριζε τις επιθετικές διαθέσεις των Αιγυπτίων, εν τούτοις δεν τις πήρε στα σοβαρά και ασχολούταν ακόμη με τις εμφύλιες αντιθέσεις.

Ο Ιμπραήμ αποβιβάστηκε στη Μεθώνη επικεφαλής 4.000 πεζών και 400 τακτικών ιππέων και ατάκτων, χωρίς να συναντήσει καμιά απολύτως αντίσταση, προκαλώντας τρόμο στους ανυπεράσπιστους και κουρασμένους Έλληνες.¹³⁶ Με την απόβαση του Ιμπραήμ έγινε σαφής και εμφανής η ανεπάρκεια των ελληνικών στρατευμάτων να αντιμετωπίσουν τα αιγυπτιακά στρατεύματα σε κατά παράταξη μάχη¹³⁷.

Αξίζει να επισημανθεί σε αυτό το σημείο πως ο Ιμπραήμ πασάς δεν ήταν κάποιος τυχαίος για την εποχή του. Ήταν γιος του Βαλή της Αιγύπτου Μωχάμεντ Άλη και αντιβασιλέας της Αιγύπτου. Είχε λάβει μόρφωση από Ευρωπαίους παιδαγωγούς και η συμμετοχή του στην ελληνική Επανάσταση ξεκίνησε όταν ο σουλτάνος ζήτησε από τον πατέρα του Ιμπραήμ να καταστείλει την Επανάσταση, δίνοντάς του ως αντάλλαγμα την Κρήτη και την Πελοπόννησο¹³⁸.

Τη γενική διεύθυνση και εποπτεία των Αιγυπτίων είχε αναλάβει ένα επιτελείο Γάλλων αξιωματικών, ενώ το πυροβολικό και το μηχανικό στελέχωναν και Ιταλοί. Ο αιγυπτιακός στρατός και στόλος είχαν οργάνωση δυτικοευρωπαϊκού τύπου¹³⁹.

Το σχέδιο των Τουρκοαιγυπτίων περιελάμβανε ταυτόχρονη επίθεση του τουρκικού και αιγυπτιακού στόλου στα επαναστατημένα νησιά του Αιγαίου, ως απαραίτητη προϋπόθεση για απόβαση στην Πελοπόννησο. Με βάση αυτό το σχέδιο

¹³⁵ Μ. Σακελλαρίου, *Η απόβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο*, Ηράκλειο Κρήτης 2012, σ. 7

¹³⁶ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 67

¹³⁷ Α. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 192

¹³⁸ *Σαν σήμερα, Ιμπραήμ πασάς*, www.sansimera.gr, πρόσβαση στις 10/11/2019

¹³⁹ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 65

κατέστρεψαν τα Ψαρά και την Κάσο και από την Κρήτη θα περνούσαν στην Πελοπόννησο, όπως και έγινε.

Η ελληνική κυβέρνηση βρέθηκε σε σύγχυση και δεν κατάλαβε εξαρχής τον κίνδυνο που διέτρεχε η Επανάσταση και μάλιστα η αμηχανία αυτή προήλθε από την πρακτική του Ιμπραήμ να μεταφέρει τα στρατεύματά του τους χειμερινούς μήνες. Μετά την απόβασή του στη Μεθώνη, έστειλε πίσω στη Σούδα τα πλοία του στόλου του, ώστε να γυρίσουν με νέες ενισχύσεις και κινήθηκε αρχικά προς το Νεόκαστρο της Πύλου, όπου είχαν προλάβει να κλειστούν λίγοι Έλληνες¹⁴⁰.

Τα πρώτα σώματα των Μεσσηνίων και των Μανιατών που βρίσκονταν στην περιοχή άρχισαν ορισμένες αψιμαχίες με τον στρατό του Ιμπραήμ. Η κυβέρνηση έστειλε ένοπλα τμήματα στην περιοχή της Μεθώνης με τον Κ. Μπότσαρη, Κ. Τζαβέλα και Γ. Καραϊσκάκη, ενώ τα στρατεύματα που βρίσκονταν στη Πάτρα για τις εμφύλιες διαμάχες, προωθήθηκαν στη νοτιοδυτική Πελοπόννησο¹⁴¹.

Ο πρόεδρος της κυβέρνησης Γεώργιος Κουντουριώτης, μη έχοντας εμπειρία στις χερσαίες μάχες, ορίστηκε αρχιστράτηγος και ξεκίνησε για τη Μεσσηνία, έχοντας μαζί του τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, κάτι το οποίο ενόχλησε τον άσπονδο εχθρό του, Ιωάννη Κωλέττη.

Ο Κουντουριώτης διόρισε αρχιστράτηγο τον συμπατριώτη του Κυριάκο Σκούρτη, άνθρωπο με παντελή έλλειψη εμπειρίας και επέσυρε την οργή των Ρουμελιωτών και Πελοποννησίων, που τότε αντιλήφθηκαν την πλήρη ανικανότητα της κυβέρνησης να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο.

Η έλλειψη αρχιστράτηγου, η αδυναμία της κυβέρνησης μπρος στον κίνδυνο, οι στρατιώτες σε πλήρη ένδεια να γυρίζουν στα χωριά και ζητούν τροφή και πολεμοφόδια, οι καπεταναίοι με τον Κολοκοτρώνη στη φυλακή είναι η πλήρης εικόνα του χάους που επικρατούσε. Οι Πελοποννήσιοι αρνούνται να στρατευτούν με τον Κολοκοτρώνη να είναι στη φυλακή¹⁴².

Σε αυτό το κλίμα, πραγματοποιείται η δεύτερη απόβαση των στρατευμάτων του Ιμπραήμ στο λιμάνι της Μεθώνης στις 5 Μαρτίου 1825 με 7.000 πεζούς και 400 ιππείς. Από τις 2 Απριλίου ο Ιμπραήμ στρατοπέδευσε στο Νεόκαστρο και ενίσχυσε και τη φρουρά της Πάτρας, ενώ έστειλε τα πλοία του ξανά στη Σούδα για εκ' νέου ανεφοδιασμό.

¹⁴⁰ Θ. Χρήστου, *Πολιτικές και κοινωνικές όψεις της Επανάστασης του 1821*, Αθήνα 2013, σ. 65

¹⁴¹ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 68

¹⁴² Μ. Σακελλαρίου, *ό.π.*, σ. 464

Οι ελληνικές δυνάμεις είχαν συγκεντρωθεί στην περιοχή Κρεμμύδι, κοντά στον ποταμό Παμισό. Στις 7 Απριλίου ο Ιμπραήμ εξαπέλυσε επίθεση ίσων δυνάμεων προς τους Έλληνες. Η μάχη στο Κρεμμύδι είχε αποκαρδιωτικό αποτέλεσμα για τους Έλληνες και λειτούργησε εντελώς αποθαρρυντικά και αποσυνθετικά για το ελληνικό στρατόπεδο¹⁴³.

Στις 26 Απριλίου ο Ιμπραήμ με τα στρατεύματά του κατέλαβαν τη Σφακτηρία, σε μια μάχη που χάθηκαν σημαντικοί πολεμιστές και υπερασπιστές του νησιού, μεταξύ αυτών ο Αναγνωσταράς, ο Τσαμαδός και ο φιλέλληνας Σανταρόζα. Ο ελληνικός στόλος υπό τη διοίκηση του Σαχτούρη, κατάφερε να διασπάσει τον αιγυπτιακό και να σώσει από την σφαγή και την αιχμαλωσία πολλούς από τους αγωνιστές, μεταξύ αυτών και τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο¹⁴⁴.

Ύστερα από μάχες του Ιμπραήμ με τον στρατηγό Μακρυγιάννη, παραδόθηκε στις 30 Απριλίου το Παλαιόκαστρο και στις 11 Μαΐου το Νεόκαστρο¹⁴⁵. Η στρατηγική του Ιμπραήμ, οι ήττες των Ελλήνων, η αδυναμία της ελληνικής διοίκησης, ο άρτια εξοπλισμένος στρατός του Ιμπραήμ, προκάλεσαν σοκ και δέος στους αποσυντονισμένους Έλληνες.

Ο Παπαφλέσσας, που είχε πρωτοστατήσει στους εμφυλίους πολέμους και είχε ταχθεί με την πλευρά της κυβέρνησης, εναντίον των μέχρι πρότινος συντρόφων του στρατιωτικών, βλέποντας τον όλεθρο να έρχεται αποφάσισε να αναλάβει ο ίδιος ένοπλη δράση με δικό του εκστρατευτικό σώμα.

Ο Παπαφλέσσας αναχώρησε από το Ναύπλιο όπου βρισκόταν και άρχισε να περιοδεύει σε όλη την Πελοπόννησο με σκοπό να αφυπνίσει τους Έλληνες, προύχοντες, οπλαρχηγούς και τον απλό λαό, να πολεμήσουν για την εκδίωξη του Ιμπραήμ από την Πελοπόννησο.

Να σημειωθεί πως το Βουλευτικό και το Εκτελεστικό του έδωσαν εξουσιοδότηση να συγκροτήσει ικανό τμήμα ενόπλων και ο ίδιος εξέδωσε διαταγή με την οποία ζητούσε από τους καπετάνιους του Μοριά να τον συνδράμουν στην εκστρατεία εναντίον του Ιμπραήμ¹⁴⁶.

Ωστόσο συνάντησε την άρνηση και του Πετρόμπεη και των Ρουμελιωτών οπλαρχηγών στο να εκστρατεύσουν και γενικά ο λαός έδειχνε απροθυμία λόγω του

¹⁴³ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 71

¹⁴⁴ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 71

¹⁴⁵ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 72

¹⁴⁶ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 80

φόβου που ένιωθε. Στις αρχές Μαΐου του 1825 ο Παπαφλέσσας έστειλε επιστολή εκ νέου στο Εκτελεστικό, ζητώντας την αποφυλάκιση των οπλαρχηγών ως λαϊκό αίτημα.

Όσο περνούσαν οι μέρες ο Παπαφλέσσας έκανε απέλπιδες προσπάθειες να συγκροτήσει στρατό και έκανε εκ νέου γραφές στη διοίκηση για αποφυλάκιση του Κολοκοτρώνη και των υπολοίπων οπλαρχηγών, τονίζοντας το πεσμένο ηθικό των κατοίκων της υπαίθρου και της τάσης φυγής τους προς τα ορεινά από φόβο.

Η διοίκηση απελευθέρωσε τους έγκλειστους οπλαρχηγούς στις 17 Μαΐου, λίγες μόνο μέρες προτού τη μάχη στο Μανιάκι, θέση στην οποία οχυρώθηκε ο ηρωικός Παπαφλέσσας. Σύμφωνα με τη λαϊκή ρήση ο αρχιμανδρίτης ρώτησε τους ντόπιους κατοίκους από πού μπορεί να δει κανείς το Νεόκαστρο το οποίο κατείχε ο Ιμπραήμ και του απάντησαν το Μανιάκι και για αυτό ταμπουρώθηκε εκεί μαζί με τους άνδρες του.

Ο Παπαφλέσσας στο Μανιάκι ήταν με 1.500 άνδρες, εφόσον δεν κατάφερε να αποσπάσει τη βοήθεια άλλων οπλαρχηγών και αποφάσισε να θυσιαστεί ουσιαστικά για το καλό της πατρίδας του, γνωρίζοντας πολύ καλά πως απέμεινε μόνος σε εκείνη την κρίσιμη για το έθνος και την πορεία της Επανάστασης στιγμή.

Στην τελευταία του επιστολή προς τη Διοίκηση ο Παπαφλέσσας αναφέρει πως *«ο κίνδυνος είναι προφανής και Μέγας, και κατά το παρόν ας μένουν δι' άλλοτε αι περί άλλων πραγμάτων σκέψεις και διαφιλονεικήσεις, και ας σκεπτόμεθα τώρα την εξόντωσιν του εχθρού όστις επαπειλεί την Ελλάδαν ολόκληρον. Ταύτα και με βαθύ Σέβας μένω»*¹⁴⁷.

Η τελευταία φράση του Παπαφλέσσα περικλείει όλα τα συναισθήματά του για την τροπή των γεγονότων και την αποφασιστικότητα του για αναμέτρηση με τον εχθρό, παρόλο που γνώριζε την έκβασή της. Ο Παπαφλέσσας παραμέρισε έως και μετάνιωσε για κάποιους λάθους χειρισμούς του, ιδίως την περίοδο του εμφυλίου και με αυτή τη στάση του, δηλαδή τη θυσία του, έσωσε την υστεροφημία του.

Στην τελευταία επιστολή του προς τον αδερφό του Νικήτα, ο οποίος τον είχε επιπλήξει που πέρασε τα Κοντοβούνια χωρίς αρκετό στρατό και του ανέφερε πως δεν μπορούσε να τον συνδράμει εκείνη τη χρονική στιγμή με τη βοήθειά του, ο Παπαφλέσσας του απάντησε πως εύχεται η πρώτη μπάλα από τα κανόνια του

---

¹⁴⁷ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 88

Ιμπραήμ να τον βρει στο κεφάλι, δείχνοντας το πόσο συνειδητά είχε αποφασίσει να θυσιαστεί.

Ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης του είχε επίσης αρνηθεί τη συνδρομή του και επίσης τον είχε προειδοποιήσει πως ο Ιμπραήμ δεν ήταν σαν τον Δράμαλη πασά και την ανομοιογενή στρατιά του και πως τον παρομοίαζαν σαν ένα δεύτερο Μέγα Ναπολέοντα, λόγω της πειθαρχίας και του αήττητου του στρατού του.

Και πάλι ο Παπαφλέσσας δεν άλλαξε γνώμη και ξεκίνησε με τους 1.500 άνδρες του να αντιμετωπίσει τον υπεράριθμο στρατό του Ιμπραήμ. Πολλοί συμβούλευσαν τον αρχιμανδρίτη να οχυρωθούν σε πιο ψηλό σημείο ώστε να υπάρχει τρόπος διαφυγής, ωστόσο δεν άλλαξε γνώμη και παρέμεινε στο μικρό ύψωμα του Μανιακίου. Πρόλαβε όμως να ενημερώσει τους κατοίκους του κάμπου να προστατευθούν, σε περίπτωση που το εχθρικό ιππικό τους αιφνιδίαζε.

Επίσης, ένα βράδυ πριν τη μάχη έβαλε τους στρατιώτες του να ανάψουν φωτιές για να μπερδέψουν τον Ιμπραήμ πως οι Έλληνες είχαν ένα μεγάλο εκστρατευτικό σώμα, χωρίς να αποκαλύψει στους άνδρες του πως έμειναν μονάχοι και πως δεν προβλέπεται να φτάσει βοήθεια. Ακόμη και ο αδερφός του ο Νικήτας κατέφτασε στο σημείο μαζί με τον Κατσάκο και τον Πλαπούτα, αφού είχε τελειώσει η μάχη.

Τα ξημερώματα της 20^{ης} Μαΐου 1825 ο Παπαφλέσσας και οι άνδρες του έκαναν τις τελευταίες ετοιμασίες στα ταμπούρια τους, όμως μόλις έκαναν την εμφάνισή τους οι Αιγύπτιοι, οι υπερασπιστές της ελευθερίας κατάλαβαν πως η θέση τους ήταν δεινή. Ήταν πεπεισμένοι πως θα σκοτώνονταν και δεν ήταν λίγοι αυτοί που διέφυγαν με τα άλογά τους.

Τότε ο Παπαφλέσσας διέταξε τον γραμματικό του Γεώργιο Καραγιαννόπουλο ή αλλιώς Τισαμενό, να απομακρύνει όλα τα άλογα και να πάει στην απέναντι ράχη και να παραμείνει εκεί, γράφοντας το ιστορικό της μάχης και λέγοντας στον οποιονδήποτε να προστρέξει σε βοήθεια των υπερασπιστών.

Πριν την έναρξη της μάχης ο Παπαφλέσσας έβγαλε ένα φλογερό λόγο, υπενθυμίζοντας όλες τις στρατιωτικές επιτυχίες των Ελλήνων από την έναρξη της Επανάστασης. Όλοι κατάλαβαν πως απέμειναν μονάχοι και υπολογίζεται πως από 1.500 άνδρες, ο αρχιμανδρίτης απέμεινε με 600. Πολλοί ιστορικοί για να τονίσουν τη θυσία του Παπαφλέσσα, τον παρομοίασαν με τον Λεωνίδα και τους 300 στις Θερμοπύλες.

Ο Παπαφλέσσας έριξε το πρώτο βόλι στη μάχη, η οποία ήταν σκληρή και πολύωρη, σχεδόν οκτώ ώρες, διότι παρά την αριθμητική υπεροχή του εχθρού, οι Έλληνες έδειξαν μεγάλη αντίσταση και πάλεψαν μέχρι ενός. Μετά τη σκληρή μάχη όλοι οι Έλληνες υπερασπιστές ήταν νεκροί, ανάμεσά τους και ο ηρωικός αρχιμανδρίτης.

Μετά το τέλος της μάχης και ενώ κόντευε να νυχτώσει πια, οι Αιγύπτιοι προσευχήθηκαν στον Αλάχ για τη νίκη τους ρίχνοντας και τρεις πανηγυρικές ομοβροντίες, ενώ πριν είχαν προβεί σε λαφυραγώγηση και κόψιμο των αυτιών των νεκρών Ελλήνων, όπως συνήθιζαν για να παίρνουν και τη συνηθισμένη αμοιβή από τον πασά¹⁴⁸.

Μετά τη μάχη, ο Ιμπραήμ αναζήτησε τον νεκρό Παπαφλέσσα. Του έφεραν το ακέφαλο πτώμα του και τότε διέταξε να βρεθεί και η κεφαλή του και αφού στερέωσαν όρθιο σε ένα κορμό δέντρου το σώμα του, του πρόσδεσαν και το κεφάλι ώστε να δίνει την εντύπωση ζωντανού ανθρώπου και διέταξε επίσης να του καθαρίσουν τα αίματα.

Τότε ο Ιμπραήμ, κατά τον Φωτάκο, τον κοίταξε άφωνος για λίγο, έκαμε μια χειρονομία σεβασμού και θαυμασμού και είπε: *«Πράγματι αυτός ήτο ικανός και γενναίος άνθρωπος. Καλύτερα να επαθαίναμεν άλλην τόσην ζημίαν, αλλά να τον επίαναμεν ζωντανόν»*¹⁴⁹. Επίσης λέγεται πως ο πασάς είπε πως *«αν είχε δέκα σαν αυτόν η Ελλάδα στο Μοριά εγώ δεν θα πατούσα»*¹⁵⁰.

Μετά τη νίκη του στο Μανιάκι, ο Ιμπραήμ ολοκλήρωσε την κατάληψη της Μεσσηνίας με την επίθεση στην Κυπαρισσία, την πυρπόληση και κατάληψη της Καλαμάτας και στη συνέχεια στράφηκε κατά της Τριπολιτσάς, την οποία κατέλαβε στις 11 Ιουνίου 1825. Εν τω μεταξύ, από τις 17 Μαΐου ο Κολοκοτρώνης είχε αποφυλακιστεί και διοριστεί αρχιστράτηγος των ελληνικών δυνάμεων.

Ο Ιμπραήμ συνέχισε την πορεία του προς το Ναύπλιο αλλά εκεί του ανέκοψε την πορεία ο Μακρυγιάννης, στη μάχη των Μύλων (13 Ιουνίου). Ακολούθησαν διάφορες συγκρούσεις στη περιοχή, έως τον Δεκέμβρη του 1826, όταν ο Ιμπραήμ διορίστηκε από τον σουλτάνο αρχηγός της πολιορκίας του Μεσολογγίου¹⁵¹.

¹⁴⁸ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 109

¹⁴⁹ *Σαν Σήμερα, Η Μάχη στο Μανιάκι*, www.sansimera.gr, πρόσβαση στις 10/11/2019

¹⁵⁰ Γ. Βουρνάς, Δ. Κόκκινος, Γ. Κορδάτος, Γ. Βλαχογιάννης, Δ. Φωτιάδης, *Άπαντα για τον Παπαφλέσσα*, Αθήνα 2009, σ. 161

¹⁵¹ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 123

Ως στρατηγική αντιμετώπισης του Ιμπραήμ, ο Κολοκοτρώνης επέλεξε τον κλεφτοπόλεμο, συνηθισμένη τακτική της εποχής. Με τον τρόπο αυτό στόχευε στην ανύψωση του ηθικού του πληθυσμού της υπαίθρου που βρισκόταν σε οικτρή κατάσταση, καθώς είχαν καταφύγει στα βουνά, στις σπηλιές, στα δάση, ρακένδυτοι και πεινασμένοι από τις κακουχίες.

Αυτή την οικτρή τους κατάσταση εκμεταλλεύτηκε ο Ιμπραήμ, ο οποίος εφάρμοσε την τακτική του «προσκυνήματος», μοιράζοντας προσκυνοχάρτια, δηλαδή δήλωση υποταγής σε αυτόν. Ο Κολοκοτρώνης είχε πει χαρακτηριστικά για το φαινόμενο του προσκυνήματος, πως πρώτη φορά τρόμαξε έτσι για την πατρίδα και το μέλλον της, διότι κατέληξε σε απανωτά περιστατικά και ήταν ένα θανάσιμο πλήγμα για την Επανάσταση, την ελληνική ιστορία και τους αγώνες των Ελλήνων¹⁵².

Ο Κολοκοτρώνης έδειξε μεγάλο ζήλο για την επαναφορά των «προσκυνημένων χωριών» στο πλευρό του και την στρατολογία νέων οπλοφόρων για την αντίσταση κατά των Τουρκοαιγυπτίων¹⁵³.

Ο Ιμπραήμ μη μπορώντας να εδραιώσει τη θέση του στην Πελοπόννησο, άρχισε να εφαρμόζει την τακτική της «καμμένης γης», προκειμένου να κάμψει τους επαναστάτες, ενώ προετοιμάζε απόβαση στην Ύδρα και τις Σπέτσες, γεγονός που θα είχε ολέθριες συνέπειες για την Επανάσταση, αν γινόταν πραγματικότητα. Τον πρόλαβαν, όμως, οι ναυτικές δυνάμεις Γαλλίας, Ρωσίας και Αγγλίας, που κατέστρεψαν τον τουρκοαιγυπτιακό στόλο στη Ναυμαχία του Ναβαρίνου μέσα σε λίγες ώρες¹⁵⁴.

Η οριστική πλέον έκβαση της ελληνικής Επανάστασης βρισκόταν στα χέρια των Μεγάλων Δυνάμεων. Η ελληνική διοίκηση ανέθεσε στον Γάλλο φιλέλληνα και συνταγματάρχη Φαβιέρο τη συγκρότηση τακτικού ελληνικού στρατού.

Η Επανάσταση αναζωπυρώθηκε μετά τη μάχη στο Μανιάκι και ο αγώνας εναντίον Τούρκων και Αιγυπτίων συνεχίστηκε στη Στερεά Ελλάδα, με προπύργια το Μεσολόγγι και την Ακρόπολη. Οι Τουρκοαιγύπτιοι πολιορκούσαν συστηματικά το Μεσολόγγι, με τον Κιουταχί και τον Ιμπραήμ πασά.

Το Πάσχα του 1826 και συγκεκριμένα στις 10 Απριλίου, πραγματοποιείται από τους κατοίκους του Μεσολογγίου η ηρωική έξοδος, η οποία επαναπροσδιόρισε το ελληνικό ζήτημα και θεωρήθηκε από Έλληνες και ξένους η ηρωικότερη στιγμή της

¹⁵² Α. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 194

¹⁵³ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 194

¹⁵⁴ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 194

Επανάστασης. Η σφαγή των κατοίκων του Μεσολογγίου σαν γεγονός, προώθησε το ελληνικό ζήτημα όσο καμιά νίκη των Ελλήνων, προς την τελική του λύση.

Μετά την πτώση του Μεσολογγίου, ολόκληρη η Στερεά Ελλάδα βρίσκεται στα χέρια των Τούρκων, εκτός από την Αθήνα, η οποία πολιορκήθηκε από τους Τούρκους για δέκα μήνες και έπεσε τελικά στα χέρια τους τον Μάιο του 1827, κλείνοντας έτσι τον κύκλο των συμφορών των τελευταίων ετών της Επανάστασης.

Με τη Ναυμαχία του Ναβαρίνου που ακολούθησε, την αποτυχία του Ιμπραήμ να εισβάλει ξανά στην Πελοπόννησο μετά την πτώση του Μεσολογγίου και την εκλογή του Ιωάννη Καποδίστρια τον Απρίλη του 1827 στη θέση του Κυβερνήτη, το ελληνικό ζήτημα διευθετήθηκε με διεθνείς συνθήκες και η Ελλάδα όδευε στο να γίνει ένα νέο, ελεύθερο κράτος.

Η μάχη στο Μανιάκι και η Ναυμαχία του Ναβαρίνου σηματοδότησαν τη νέα τροπή της Επανάστασης προς όφελος της Ελλάδας και θεωρούνται δυο κορυφαίες στιγμές της ελληνικής Επανάστασης.

2.6. Η Ναυμαχία του Ναβαρίνου

Μετά την πτώση της Ακρόπολης η Επανάσταση όδευε προς το τέλος της. Στην Ηπειρωτική Ελλάδα είχε κατασταλεί πλήρως και μόνο στο ανατολικό τμήμα της Πελοποννήσου παρέμενε ζωντανή, αφού το Ναύπλιο και η Μάνη δεν είχαν πέσει ακόμη. Κι εκεί, όμως, απειλείτο από τον Ιμπραήμ που σκόπευε να εκστρατεύσει κατά του Ναυπλίου και της Ύδρας.

Ο Ιμπραήμ συνέχιζε να πολιορκεί τη Μεσσηνία, ζητώντας από τους Μανιάτες να υποταχθούν. Εκείνοι σε απάντηση συγκεντρώθηκαν στο στενό του Αλμυρού και στη μάχη της Βέργας (22-24 Ιουνίου 1826) που κράτησε τρεις μέρες κατάφεραν μεγάλο πλήγμα στα στρατεύματά του¹⁵⁵.

Τον Ιούλιο ο Ιμπραήμ όδευσε προς τα Δερβενάκια του Λεονταρίου χωρίς επιτυχία, ενώ τα στρατεύματά του εξαπέλυσαν επιθέσεις προς τη Ζήρεια και χωριά της Τριπολιτσάς. Η Λακωνία, το Άστρος και η Κυνουρία βρέθηκαν επίσης στο στόχαστρό του, με τον χειμώνα του 1826-1827 να είναι εξαιρετικά δύσκολος για τον Μοριά, με πολλές αναταράξεις και δράματα¹⁵⁶.

Ωστόσο, ούτε για τον Ιμπραήμ πήγαιναν καλά τα πράγματα γιατί ο κλεφτοπόλεμος του Κολοκοτρώνη και των ανδρών του, η έλλειψη τροφίμων και οι

¹⁵⁵ Θ. Χρήστου, *Πολιτικές και κοινωνικές όψεις της Επανάστασης του 1821*, Αθήνα 2013, σ. 124

¹⁵⁶ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 124-125

συνεχείς μετακινήσεις τους, τους είχαν ρίξει το ηθικό και οι αντοχές τους ομοίως είχαν πέσει. Την ίδια περίοδο το οθωμανικό ναυτικό εξοπλίστηκε με 15.000 άνδρες και επιφορτίστηκαν Γάλλοι αξιωματούχοι για την εκπαίδευση των πληρωμάτων των πλοίων που προέρχονταν από ευρωπαϊκά ναυπηγεία.

Ο ελληνικός στόλος με επικεφαλής τον ναύαρχο Κόχραν προσπάθησε χωρίς επιτυχία να πυρπολήσει στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας πλοία του αιγυπτιακού στόλου. Αυτή η κίνηση εξόργισε τους Αιγυπτίους, οι οποίοι ξεκίνησαν από την Αλεξάνδρεια στις 26 Αυγούστου του 1827 για τον κόλπο του Ναβαρίνου στην Πύλο, με 46 πολεμικά, 39 μεταγωγικά και 4 πυρπολικά και 16 ακόμη πλοία υπό τον Ταχίρ πασά, χωρίς καμιά ελληνική παρεμπόδιση¹⁵⁷.

Όσον αφορά το πολιτικό παρασκήνιο της Ευρώπης την εποχή όπου η ελληνική Επανάσταση βρισκόταν στην πιο κρίσιμη καμπή της, η απόλυτη μεταστροφή της Αγγλίας στην αντιμετώπιση του ελληνικού ζητήματος, είχε ως αποτέλεσμα στο να προσεταιριστεί την Ρωσία αρχικά, η οποία είχε πλέον στον αυτοκρατορικό θώκο της τον Νικόλαο Α΄, αδερφό του αποθανόντος τσάρου Αλέξανδρου Α΄. Ο τσάρος Αλέξανδρος ακολουθούσε πολιτική σχεδόν ίδια με τον Μέττερνιχ και ο θάνατος του άλλαξε τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων σε πολιτικό επίπεδο, απέναντι στην Ελλάδα.

Ο νέος τσάρος Νικόλαος ήταν ένας δυναμικός πολιτικός, αποφασισμένος να δώσει μια τελική λύση στο ζήτημα της ελληνικής Επανάστασης, μια λύση όσο το δυνατόν πιο συνετή και αποδεκτή και από τις υπόλοιπες Μεγάλες Δυνάμεις και φυσικά να δείξει για άλλη μια φορά τη δύναμή της στην Οθωμανική αυτοκρατορία.

Ο νέος τσάρος ανήγγειλε τις προθέσεις του στον Βρετανό δούκα Ουέλλινγκτων, νικητή της μάχης του Βατερλώ, ο οποίος τον επισκέφθηκε και για να τον συγχαρεί για το αξίωμά του και για να βολιδοσκοπήσει τις ρωσικές προθέσεις. Τα πολιτικά συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων ήταν ούτως ή άλλως αλληλοσυγκρουόμενα.

Μια άλλη ευνοϊκή για τα ελληνικά συμφέροντα εξέλιξη ήταν η τοποθέτηση του Στράτφορντ Κάννινγκ, στενού συγγενή του Τζορτζ Κάννινγκ, ως πρεσβευτή της Μεγάλης Βρετανίας στην Κωνσταντινούπολη από το 1826. Ο Τζορτζ Κάννινγκ αντιπαθούσε τον Μέττερνιχ και είχε βαθιές επιφυλάξεις για τους Γάλλους¹⁵⁸.

¹⁵⁷ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 125

¹⁵⁸ D. Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, Αθήνα 1982, σ. 91

Ο Κάννινγκ απέρριψε την πρόταση του Ουέλιγκτων να συμμαχήσει η Βρετανία με τη Γαλλία και την Αυστρία για να αποτρέψει τη Ρωσία να κηρύξει τον πόλεμο στην Τουρκία και για αυτό αποφάσισε να συνεργαστεί με τη Ρωσία¹⁵⁹.

Να σημειωθεί πως οι Έλληνες ζητούσαν βοήθεια από τη βρετανική κυβέρνηση από την πρώτη στιγμή που εμφανίστηκε ο Ιμπραήμ, ενώ οι υπόλοιπες μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις έμεναν αδρανείς ή είχαν εχθρική στάση απέναντι στην Ελλάδα, με κορυφαία την Αυστρία, η πολιτική της οποίας καθοριζόταν ακόμη από τον συντηρητικό και ανθέλληνα υπουργό των Εξωτερικών Μέττερνιχ.

Οι διαπραγματεύσεις μεταξύ Αγγλίας και Ρωσίας στην Αγία Πετρούπολη στις 23 Μαρτίου/4 Απριλίου 1826, είχαν ως αποτέλεσμα την υπογραφή του ομώνυμου Πρωτοκόλλου μεταξύ των δυο υπερδυνάμεων, το οποίο κατέλυε οριστικά το αυστηρό οικοδόμημα της Ιεράς Συμμαχίας.

Οι δυο πλευρές συμφώνησαν να μεσολαβήσουν ανάμεσα στην Υψηλή Πύλη και τους επαναστατημένους Έλληνες με στόχο να επέλθει ειρήνευση στο χώρο της Βαλκανικής¹⁶⁰. Το *Πρωτόκολλο της Πετρούπολης* είναι το πρώτο διπλωματικό κείμενο που αναγνωρίζει στους Έλληνες το δικαίωμα της πολιτικής τους ανεξαρτησίας, εάν αποδεχόταν η Οθωμανική αυτοκρατορία το διαμεσολαβητικό ρόλο των δύο Δυνάμεων¹⁶¹.

Οι δυο Δυνάμεις, Αγγλία και Ρωσία θα κανόνιζαν να γίνει η Ελλάδα κράτος αυτόνομο μεν, υποτελές στην Υψηλή Πύλη, δε. Οι Έλληνες θα επέλεγαν τους ηγέτες που θα τους διοικούσαν και θα ήταν ελεύθεροι σε ζητήματα εσωτερικών υποθέσεων, εμπορίου και εθνικής συνείδησης¹⁶².

Τα σύνορα του νέου κράτους θα καθορίζονταν από τις δυο Δυνάμεις, οι οποίες θα κοινοποιούσαν το Πρωτόκολλο και τους κανόνες του στις ευρωπαϊκές αυλές της Γαλλίας, Πρωσίας και Αυστροουγγαρίας. Πράγματι στις 22 Νοεμβρίου 1826 κοινοποιήθηκε στις τρεις αυτές δυνάμεις, όμως με εξαίρεση την Γαλλία, το απέρριψαν, ύστερα από πολλές διαβουλεύσεις.

Σε περίπτωση που οι Τούρκοι δεν δέχονταν τους όρους του Πρωτοκόλλου της Πετρούπολης, οι δυο Δυνάμεις είχαν δικαίωμα να προβούν σε διακανονισμούς. Αν η τουρκική πλευρά δεν απαντούσε ή δεν δεχόταν την μεσολάβηση, οι Μεγάλες

¹⁵⁹ D. Dakin, *ό.π.*, σ. 91

¹⁶⁰ Νικόλαος Πετσάλης, «Η θέση της ελληνικής επανάστασης στο διπλωματικό πεδίο κατά το 1826», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 29 (2015), σ. 25

¹⁶¹ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 128

¹⁶² Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 128

Δυνάμεις θα αναγνώριζαν την ύπαρξη ελληνικού κράτους και θα έπαιρναν όλα τα απαραίτητα μέτρα για τον τερματισμό των συγκρούσεων, χωρίς όμως την ανάληψη στρατιωτικής δράσης.

Όπως εξήγησε ο Κάννινγκ, σκοπός της πολιτικής του ήταν να τερματιστεί ο πόλεμος μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, χρησιμοποιώντας το φόβο που προκαλούσε το όνομα της Ρωσίας στους Τούρκους, χωρίς όμως να γίνει πόλεμος¹⁶³. Το Πρωτόκολλο της Πετρούπολης επέτρεπε στους Ρώσους να κηρύξουν μονομερώς τον πόλεμο στους Οθωμανούς, χωρίς να περιέλθει το Πρωτόκολλο σε αδράνεια και οι από αυτό απορρέουσες βρετανικές υποχρεώσεις¹⁶⁴.

Στις 6 Ιουλίου 1827, οι τρεις Δυνάμεις, Αγγλία, Γαλλία και Ρωσία υπέγραψαν τη *Σύμβαση του Λονδίνου* ή αλλιώς την *Ιουλιανή Σύμβαση*, που ουσιαστικά επαναλάμβανε τους όρους του *Πρωτοκόλλου της Πετρούπολης*. Επίσης, στο προοίμιό της έκανε λόγο για την ανάγκη διασφάλισης του εμπορίου στη νοτιοανατολική Μεσόγειο, την αίτηση προστασίας που είχαν υποβάλει οι Έλληνες στην Αγγλία και τη Γαλλία και την επικράτηση ενός ανθρωπιστικού πνεύματος στην ευρύτερη περιοχή¹⁶⁵.

Το *Πρωτόκολλο του Λονδίνου* επαναλάμβανε τον όρο των Μεγάλων Δυνάμεων, σε περίπτωση μη συμμόρφωσης προς αυτό, κυρίως από την μεριά των Τούρκων: αν οι δυο αντιμαχόμενες πλευρές δεν αποδέχονταν την ανακωχή που τους επέβαλαν οι Μεγάλες Δυνάμεις, τότε θα συνεδρίαζαν εκ νέου στο Λονδίνο και θα καθοδηγούσαν τον συμμαχικό στόλο στη λήψη δραστηκότερων μέτρων.

Στις 12 Σεπτεμβρίου 1827 ο Άγγλος στόλαρχος Edward Kordington (Κόδριγκτον) έφτασε στο Ναβαρίνο και κοινοποίησε στον Ταχήρ πασά, αρχηγό του τουρκοαιγυπτιακού στόλου που βρισκόταν εκεί, το περιεχόμενο της Συνθήκης του Λονδίνου¹⁶⁶.

Επιπλέον, του τόνισε πως πρόθεσή του ήταν να παρεμποδίσει κάθε μεταφορά πολεμικού υλικού και στρατού στην ξηρά και σε περίπτωση που θα προέβαινε στην παραμικρή επιθετική ενέργεια, θα καταβύθιζε τον στόλο του¹⁶⁷. Οι ίδιες προειδοποιήσεις είχαν γίνει και από τον Γάλλο αντιναύαρχο Δεριγνύ, αρχηγό

¹⁶³ D. Dakin, *ό.π.*, σ. 92

¹⁶⁴ Θ. Χρήστου, *Πολιτικές και κοινωνικές όψεις της Επανάστασης του 1821*, Αθήνα 2013, σ. 129

¹⁶⁵ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 129

¹⁶⁶ Σ. Παπαγεωργίου, *Από το Γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους 1821-1862*, Αθήνα 2005, σ. 185-186

¹⁶⁷ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 186

της γαλλικής μοίρας που είχε καταπλεύσει στο Ναβαρίνο, στον Ιμπραήμ πασά, ο οποίος συνέχιζε τις καταστροφές στην Πελοπόννησο.

Να σημειωθεί πως σε αλληλογραφία του ο Κολοκοτρώνης ενημέρωνε τους ναυάρχους των τριών δυνάμεων πως ο Ιμπραήμ με τις επιθέσεις του προβαίνει σε γενοκτονία εις βάρος των Πελοποννησίων. Ο Ιμπραήμ στις προειδοποιήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων απάντησε απλώς πως είχε εντολές να καταστείλει την εξέγερση των Ελλήνων και πως αυτή την αποστολή είχε με το που πάτησε στο Μοριά.

Ο Ιμπραήμ πασάς ήταν ανυποχώρητος στις εντολές των ναυάρχων και συμπλήρωσε απλώς πως περίμενε εντολές των ανωτέρων του από την Κωνσταντινούπολη και την Αίγυπτο. Πάντως σε επιστολές του προς την Πύλη ανέφερε πως οι Σύμμαχοι ήταν αποφασισμένοι να εφαρμόσουν τους όρους της Ιουλιανής Σύμβασης.

Στις 22 και 24 Σεπτεμβρίου δύο μοίρες του τουρκοαιγυπτιακού στόλου, επεχείρησαν να διαφύγουν και ο Κόρδιγκτον δεν δίστασε να ανοίξει πυρ εναντίον τους και τους εξανάγκασε να επιστρέψουν στον κόλπο του Ναβαρίνου. Στο Ναβαρίνο κατέφτασε και ο ρωσικός στόλος υπό τον ολλανδικής καταγωγής ναύαρχο, κόμη Χένντεν. Στους αρχηγούς των οθωμανικών πλοίων δόθηκε προθεσμία ως τις 3 Οκτωβρίου να συμμορφωθούν με τους όρους της Ιουλιανής Σύμβασης.

Ωστόσο, στις 6 Οκτωβρίου οι τρεις ναύαρχοι έστειλαν εκ νέου τελεσίγραφο στον Ιμπραήμ να σταματήσει τις επιθέσεις στην Πελοπόννησο, διότι πληροφορούνταν πως τις συνέχιζε με αμείωτο ζήλο. Στο τελεσίγραφο μάλιστα του ανέφεραν χαρακτηριστικά να σταματήσει τις επιθετικές ενέργειες για να αποφύγει *«τας αμέσους συνεπείας μίας αρνήσεως ή μίας υπεκφυγής»*¹⁶⁸.

Αποφάσισαν εν τέλει να εισέλθουν στο λιμάνι του Ναβαρίνου στις 20 Οκτωβρίου και να πιάσουν την κατάσταση, χωρίς να έχουν αποφασίσει μια σύγκρουση, η οποία τελικά προήλθε από μια αφορμή: ο Άγγλος πλοίαρχος Φέλοους, του πολεμικού πλοίου Ντόρτμουθ, διατάχθηκε να μπει με το πλοίο του στο λιμάνι να ελέγχει τις τουρκικές κινήσεις και τότε διαπίστωσε πως τα τουρκικά πυρπολικά ετοιμάζαν επίθεση.

Έστειλε επί τόπου μια άκατο να προειδοποιήσει τα τουρκικά πλοία και τότε τα πυρπολικά έκαναν επίθεση εναντίον της άκατου. Κινήθηκε τότε άλλη μια μοίρα

¹⁶⁸ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 186

των Άγγλων εναντίον των οθωμανικών πυρπολικών, οι Οθωμανοί απάντησαν με πυρά και τότε το πλοίο των Άγγλων άνοιξε πυρ εναντίον τους.

Αμέσως άνοιξε πυρ και η γαλλική ναυαρχίδα που περνούσε από το σημείο και η σύγκρουση αμέσως γενικεύτηκε. Η μάχη ήταν αμφίτροπη, κράτησε σχεδόν τέσσερις ώρες και το αποτέλεσμα ήταν οικτρό για τους Τουρκοαιγυπτίους: από τα 89 πλοία τους, σώθηκαν μόνο τα 29, τα οποία είχαν υποστεί σοβαρές ζημιές, ενώ τα υπόλοιπα βυθίστηκαν με περίπου 8.000 νεκρούς.¹⁶⁹.

Οι στόλοι των Μεγάλων Δυνάμεων δεν έχασαν ούτε ένα πλοίο, έχασαν όμως 650 άνδρες. Ψυχή της ναυμαχίας ήταν ο Βρετανός ναύαρχος Ουέλινγκτον, ωστόσο εκ των υστέρων φάνηκε πως για τη νίκη, πέραν των Ελλήνων που την πανηγύρισαν ξέφρενα, μόνο οι Ρώσοι έμειναν ευχαριστημένοι.

Η Γαλλία έδειξε ανησυχία για την κάθοδο της Ρωσίας στη Μεσόγειο, η Αυστρία θεώρησε το γεγονός ως το ξεκίνημα ενός νέου χάους, ενώ στην Αγγλία, λόγω της κυβερνητικής αλλαγής και του θανάτου του Κάννινγκ πριν την ναυμαχία, η συντηρητική κυβέρνηση που τον διαδέχθηκε, έκανε λόγο για υπέρβαση καθήκοντος από την πλευρά του Ουέλινγκτον¹⁷⁰.

Αξίζει να σημειωθεί πως την ημέρα της ναυμαχίας του Ναβαρίνου το τουρκοαιγυπτιακό ιππικό και πεζικό υπό τον Κεχαγιά μπέη, είχε αποφασίσει να χτυπήσει τα σώματα των Μανιατών στον Αλμυρό¹⁷¹. Οι Μανιάτες και ο Κολοκοτρώνης που κινούταν επί της περιοχής είχαν αποφασίσει να αμυνθούν μέχρι εσχάτων.

Εάν οι Έλληνες στον Αλμυρό είχαν λιγοψυχήσει, ενδεχομένως αυτό θα είχε άλλου είδους συνέπειες για τους ναύαρχους των τριών Δυνάμεων στο Ναβαρίνο. Αλλά και αν δεν είχαν να αντιμετωπίσουν τους Τούρκους του Κεχαγιά μπέη στον Αλμυρό, ενδεχομένως να λάμβαναν μέρος στη ναυμαχία και ήταν και αυτό μια ακόμη συμβολή στον ιερό Αγώνα της ανεξαρτησίας.

Η ναυμαχία του Ναβαρίνου μπορεί να μην σήμαινε τη λήξη των εχθροπραξιών, ωστόσο επισφράγισε σε στρατιωτικό επίπεδο τις διπλωματικές ζυμώσεις για την οριστική επίλυση του ελληνικού ζητήματος¹⁷².

Η ναυμαχία αυτή αποτέλεσε το σταθερό κρηπίδωμα πάνω στο οποίο στηρίχθηκε η πολύχρονη και πολυαίμακτη προσπάθεια του επαναστατημένου

¹⁶⁹ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 187

¹⁷⁰ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 187

¹⁷¹ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 181

¹⁷² Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 39

ελληνισμού να δημιουργήσει την αυτοδύναμη, αυτοτελή και ανεξάρτητη εθνική του εστία. Η είδηση της μεγάλης επιτυχίας του Συμμαχικού στόλου, δημοσιεύθηκε στη «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος» και πλημμύρισε με ενθουσιασμό τους Έλληνες που έβλεπαν το δρόμο της ανεξαρτησίας να ανοίγεται μπροστά τους¹⁷³.

Οι ναύαρχοι των τριών Μεγάλων Δυνάμεων κατάφεραν μετά το ξέσπασμα της Επανάστασης, τις αλλεπάλληλες συγκρούσεις με τους Τούρκους και τους Αιγυπτίους, τους εμφυλίους σπαραγμούς και όλα τα δεινά, να δώσουν οριστική λύση στο ελληνικό ζήτημα.

Ακολούθησε η εκλογή του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια, ο ερχομός του πρώτου βασιλιά της Ελλάδος, Όθωνα και η αναβίωση όλων των θεσμών που είχαν παραλύσει εδώ και τέσσερις αιώνες. Ένα νέο κράτος γεννιέται και οι τύχες του κρίνονται πλέον στα ανακτοβούλια της Ευρώπης.

---

¹⁷³ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, 190

Γ' Κεφάλαιο

Η Μεσσηνία στα χρόνια του ελεύθερου πολιτικού βίου

3.1. Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους

Μέσα στο χάος του πολέμου και των εμφυλίων σπαραγμών, έλαβε χώρα η Γ' Εθνοσυνέλευση των Ελλήνων στην Επίδαυρο. Η Εθνοσυνέλευση ξεκίνησε στις 6 Απριλίου 1826 και συνεχίστηκε τον Μάρτιο του 1827, με τους πολιτικούς και στρατιωτικούς παράγοντες του τόπου αδελφωμένους, καθώς η ώρα της δημιουργίας του νέου κράτους είχε φτάσει.

Η Γ' Εθνική Συνέλευση των Ελλήνων έμεινε στην ιστορία, καθώς σε αυτήν ψηφίστηκε πως ο Ιωάννης Καποδίστριας θα αναλάμβανε το αξίωμα του πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδας. Στις 3 Απριλίου του 1827 έγινε η εκλογή του και ως την άφιξή του μια τριμελής Αντικυβερνητική Επιτροπή θα ασκούσε τα καθήκοντά του. Ο Καποδίστριας δέχθηκε το αξίωμα του Κυβερνήτη με τη συναίνεση του τσάρου Νικολάου Α^{'174}.

Στην Εθνοσυνέλευση ψηφίστηκε το «*Πολιτικό Σύνταγμα της Ελλάδος*» όπου μέσα σε 150 άρθρα αποτυπώνεται ο καθορισμός των αρμοδιοτήτων του Κυβερνήτη και της Βουλής και η διάκριση των εξουσιών (εκτελεστική, νομοθετική, δικαστική).

Υπήρξε αναγκαία η ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας μετά από τα δεινά του πολέμου και των εσωτερικών σπαραγμών, ωστόσο οι πληρεξούσιοι εκπρόσωποι της Εθνοσυνέλευσης, φρόντισαν να δεσμεύσουν κάθε ενδεχόμενη τάση του Καποδίστρια για απεριόριστες πρωτοβουλίες¹⁷⁵.

Στις διατάξεις του γίνεται λόγος για ατομικά δικαιώματα, ελευθερία του Τύπου, προστασία της ιδιοκτησίας, αναλογική κατανομή των φορολογικών υποχρεώσεων. Το Σύνταγμα εντυπωσιάζει για τις φιλελεύθερες ιδέες του 19^{ου} αιώνα, που αποτυπώνονται σε αυτό και δικαίως θεωρείται το δημοκρατικότερο Σύνταγμα της εποχής του και το πιο δημοκρατικό από τα προηγούμενα¹⁷⁶.

¹⁷⁴ J. Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833-1843)*, Αθήνα 1997, σ. 131, 2τ

¹⁷⁵ Α. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 194

¹⁷⁶ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 194

Αξίζει να σημειωθεί πως το Σύνταγμα της Τροιζήνας εκτός του ότι καθιέρωνε ρητά την πολιτειακή αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, δεν χαρακτηριζόταν πια ως «Προσωρινό», όπως τα Συντάγματα της Επιδαύρου και του Άστρους.¹⁷⁷

Ας δούμε όμως συνοπτικά ποιος ήταν ο άνθρωπος που πρώτος κράτησε τα ηνία του νέου ελληνικού κράτους, ο Ιωάννης Καποδίστριας. Ο μεγάλος πολιτικός γεννήθηκε στην Κέρκυρα τον Φεβρουάριο του 1776. Οι γονείς του ήταν ευγενείς και οι πρόγονοί του είχαν διακριθεί στους βενετοτουρκικούς πολέμους¹⁷⁸. Σπούδασε Ιατρική στην Ιταλία.

Η Επτανησιακή Γερουσία του ανέθεσε την εφαρμογή του πρώτου Συντάγματος της Επτανήσου Πολιτείας (1800-1807) και αντιμετώπισε με επιτυχία επίθεση του Αλή πασά των Ιωαννίνων στην Λευκάδα το 1807¹⁷⁹.

Μετά τη Συνθήκη του Τιλσίτ και την κατάλυση της Επτανήσου Πολιτείας, τα νησιά του Ιονίου περιήλθαν ξανά σε γαλλική κατοχή και ενώ οι Γάλλοι αξιωματούχοι του προσέφεραν σπουδαία αξιώματα, εκείνος τα αρνήθηκε διότι ήταν υποστηρικτής της ρωσικής πολιτικής.

Αυτή η αφοσίωσή του στη ρωσική πολιτική τον έφερε σύντομα στη ρωσική Αυλή και μάλιστα σε θέσεις νευραλγικές, όπως στο υπουργείο Εξωτερικών ως κρατικός σύμβουλος και έπειτα επικεφαλής του διπλωματικού γραφείου τη στρατιά του Δούναβη κατά τη διάρκεια του ρωσο-τουρκικού πολέμου¹⁸⁰.

Από τη στιγμή που αρνήθηκε την αρχηγία της Φιλικής, έως την εκλογή του στο ανώτατο αξίωμα του νέου ελληνικού κράτους, ο Καποδίστριας πάλεψε για την πατρίδα του με πολλούς τρόπους και είχε να αντιμετωπίσει τεράστιες δυσκολίες.

Ο Κυβερνήτης έφτασε στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στην Αίγινα, στις 8 Ιανουαρίου 1828 και ανέλαβε τα ηνία μιας κατεστραμμένης χώρας. Ο λαός πεινούσε, οι αγωνιστές της ελευθερίας κυκλοφορούσαν ταλαιπωρημένοι, δεν υπήρχε καμιά υποδομή σε τίποτα και έτσι τον υποδέχθηκαν σαν σωτήρα άγγελο¹⁸¹.

Σπίτια, καλύβες, στάβλοι είχαν καταστραφεί, αγροτικές εκτάσεις είχαν καεί από επιδρομές και ο πληθυσμός της Πελοποννήσου και της ηπειρωτικής Ελλάδας είχε

¹⁷⁷ Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, «Τα Συντάγματα του Αγώνα 1821-1828», στην: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-1871*, τ.3 (2019), μέρος Α', σ. 180-181

¹⁷⁸ Θ. Χρήστου, *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, 22 *Δοκίμια Ιστορίας*, Αθήνα 1999, σ. 20

¹⁷⁹ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 22

¹⁸⁰ Χ. Λούκος, «Ιωάννης Καποδίστριας», στο: *Ιδρυτές της Νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα 2009, σ. 6

¹⁸¹ Γ. Α. Μάουρερ, *Ο ελληνικός λαός: Δημόσιο, Ιδιωτικό και Εκκλησιαστικό Δίκαιο από την έναρξη του Αγώνα για την ανεξαρτησία ως την 31 Ιουλίου 1834*, Χαϊδελβέργη 1835, σ. 303

μειωθεί τρομακτικά, ειδικά μετά τις επιδρομές του Ιμπραήμ¹⁸². Η κυβερνητική εξουσία περιοριζόταν στο Ναύπλιο, ο Κιουταχής κατείχε το μεγαλύτερο μέρος της Στερεάς Ελλάδας, μετά την πτώση του Μεσολογγίου.

Ο Καποδίστριας ζήτησε να ανασταλεί προσωρινά η εφαρμογή του *Συντάγματος της Τροιζήνας*, αίτημα που έγινε αμέσως αποδεκτό. Ο Καποδίστριας θεωρούσε πως μια ισχυρή κεντρική και συγκεντρωτική κυβέρνηση ήταν το ιδανικό για αυτή την κρίσιμη στιγμή¹⁸³. Ο Κυβερνήτης ίδρυσε ένα σώμα με γνωμοδοτική εξουσία, το «*Πανελλήνιον*», με το οποίο θα ασκούσαν από κοινού τη νομοθετική εξουσία.

Ο Καποδίστριας ξεκίνησε με τη διοικητική οργάνωση του νέου κράτους. Η Πελοπόννησος διαιρέθηκε σε επτά τμήματα και τα νησιά του Αιγαίου σε έξι¹⁸⁴. Για την Στερεά Ελλάδα δεν μπορούσε να γίνει κάποια συζήτηση περί διοικητικής διαίρεσης γιατί συνεχίζονταν ακόμη εκεί οι πολεμικές επιχειρήσεις.

Στα τμήματα αυτά διορίστηκαν ως επικεφαλής Έκτακτοι Επίτροποι. Τα τμήματα με τη σειρά τους διαιρέθηκαν σε επαρχίες και οι επαρχίες σε πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά. Την άσκηση της τοπικής αυτοδιοίκησης ανέλαβαν εκλεγμένοι δημογέροντες.

Με διάταγμα της 23^{ης} Ιανουαρίου 1828 ο Καποδίστριας αντικατέστησε το «*Πανελλήνιον*» με την «*Γερουσία*», ένα σώμα πειθήνιο στον Κυβερνήτη, που χωρίστηκε σε τρία τμήματα: οικονομικών, εσωτερικών και πολέμου¹⁸⁵.

Ο Κυβερνήτης επέδειξε ιδιαίτερο ζήλο για τον τομέα της Εκπαίδευσης. Ίδρυσε το Ορφανοτροφείο για τα ορφανά παιδιά του πολέμου και ασχολήθηκε κυρίως με την θεμελίωση της στοιχειώδους εκπαίδευσης, αν αναλογιστεί κανείς το μορφωτικό επίπεδο του ελληνικού λαού.

Ο Κυβερνήτης επέμεινε ιδιαίτερα στην στοιχειώδη εκπαίδευση, διότι θεωρούσε πως αν ο ελληνικός λαός δεν έπαιρνε τα στοιχειώδη εφόδια, δεν θα μπορούσε να προχωρήσει στην επόμενη εκπαιδευτική βαθμίδα, για αυτό και θεωρείται ο θεμελιωτής της δημοτικής Εκπαίδευσης στην Ελλάδα¹⁸⁶.

Ο Κυβερνήτης ίδρυσε τρία αλληλοδιδασκτικά σχολεία και πολλές επαγγελματικές σχολές, καθώς και το Κεντρικό Σχολείο, το οποίο ήταν ο προπομπός

¹⁸² Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 201

¹⁸³ Σ. Παπαγεωργίου, *Από το Γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους 1821-1862*, Αθήνα 2005, σ. 202

¹⁸⁴ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 210

¹⁸⁵ Γ. Α. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 311-312

¹⁸⁶ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 200

του Γυμνασίου και προετοίμαζε παιδιά που ήθελαν να ακολουθήσουν ανώτερες σπουδές. Το Κεντρικό Σχολείο είχε μεγάλη απήχηση στην εποχή του.

Ο Καποδίστριας στράφηκε εν συνεχεία στην αναδιοργάνωση στρατού και στόλου, διότι σύμφωνα με τις Μεγάλες Δυνάμεις στα σύνορα του νέου κράτους θα συμπεριλαμβάνονταν μόνο οι απελευθερωμένες περιοχές, άρα η οργάνωση του στρατού ήταν αναγκαία.

Με ψήφισμα στις 23 Ιανουαρίου 1828 ξεκίνησε η συγκέντρωση των ατάκτων υπό την εποπτεία του Δημητρίου Υψηλάντη. Τα σώματα των ατάκτων κατατάγηκαν σε οκτώ χιλιαρχίες, οι οποίες συμπληρώθηκαν από μονάδες ιππικού και ένα τάγμα πυροβολικού. Τα ημιτακτικά στρατεύματα κατατάγηκαν στα Ελαφρά Τάγματα. Επίσης δημιουργήθηκε και σώμα 3.500 ανδρών τακτικού στρατού, οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν κυρίως σε εσωτερικές αναταραχές¹⁸⁷.

Δύσκολη στάθηκε η αναδιοργάνωση του ναυτικού διότι πολλοί Έλληνες ναυτικοί είχαν στραφεί στην πειρατεία, δυσφημίζοντας την Ελλάδα στο εξωτερικό. Για την εξάλειψη της πειρατείας ο Κυβερνήτης διόρισε υπεύθυνο τον μετέπειτα σφοδρό πολέμιό του Ανδρέα Μιαούλη, ο οποίος κατάφερε να επιβάλλει την τάξη και να εξαλείψει την προαιώνια πειρατεία στο Αιγαίο¹⁸⁸.

Οι διάσπαρτες ναυτικές δυνάμεις μετατράπηκαν σε εθνικό στόλο, ο οποίος χωρίστηκε σε τέσσερις μοίρες: τη Μοίρα του Κορινθιακού, τη Μοίρα Μεσσηνιακών ακτών, τη Μοίρα του Ευβοϊκού και τη Μοίρα του Αιγαίου. Στη ναυτική Μοίρα του Αιγαίου υπαγόταν και τα πυρπολικά υπό τον Κωνσταντίνο Κανάρη¹⁸⁹.

Αξίζει να τονιστεί πως στην Πελοπόννησο κατέφτασε και στρατοπέδευσε δύναμη του γαλλικού στρατού (16.000 άνδρες), κατόπιν αιτήματος του Καποδίστρια, για να βοηθήσουν στην εκδίωξη του Ιμπραήμ από την Πελοπόννησο, με σκοπό την πλήρη απελευθέρωση της Ελλάδας και τον προσδιορισμό των συνόρων της¹⁹⁰.

Ο Καποδίστριας έκανε και κάποιες προσπάθειες για την ανασυγκρότηση του κλήρου αλλά συναντούσε μονίμως εμπόδια. Προσπάθησε να συγκροτήσει ορισμένες προσωρινές επισκοπές διορίζοντας τοποτηρητές σε αυτές και να συγκεντρώσει χρήματα σε ένα ταμείο για την αναστήλωση σχολείων και εκκλησιών, χωρίς ανταπόκριση.

¹⁸⁷ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 232

¹⁸⁸ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 200

¹⁸⁹ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 233

¹⁹⁰ Εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, *Ε Ιστορικά*, *Ο ελληνικός στρατός το 19^ο αιώνα*, 15/2/2001, σ. 15

Επίσης, δεν θεωρούσε πως κύριο μέλημα του νέου κράτους ήταν η προσέγγιση με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η αναθέρμανση των μεταξύ τους σχέσεων και έτσι δεν επεδίωξε επαφές. Ακόμη, περιόρισε τα καθήκοντα των κληρικών στις απλές τελετές και όχι στις δικαστικές αρμοδιότητες που είχαν επί τουρκοκρατίας,¹⁹¹ διότι προχώρησε στην ανασυγκρότηση της Δικαιοσύνης.

Στον τομέα της Δικαιοσύνης ο Καποδίστριας ανέθεσε ήδη από τον Μάρτιο του 1828 σε επιτροπή ειδικών νομομαθών που είχαν σπουδάσει στο εξωτερικό, την οργάνωση της Δικαιοσύνης. Με ψήφισμα του Δεκεμβρίου του ίδιου χρόνου ιδρύθηκαν Ειρηνοδικεία, Πρωτοδικεία, Εφετεία, καθώς και Εμποροδικείο στη Σύρο. Η ίδια επιτροπή συνέταξε και τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας.

Ο Καποδίστριας φρόντισε και για τα ανύπαρκτα οικονομικά του νέου κράτους καθώς έξωθεν οικονομική βοήθεια δεν υπήρχε. Ο Κυβερνήτης προσπάθησε να αυξήσει τα έσοδα από την συστηματική είσπραξη των φόρων. Ο φόρος της δεκάτης που ίσχυε από την οθωμανοκρατία συνεχίστηκε. Δόθηκε προσοχή στην αγροτική καλλιέργεια, με νέες μεθόδους και προϊόντα.

Ο Κυβερνήτης ίδρυσε για την περαιτέρω ενίσχυση της γεωργίας το «*Πρότυπον Αγροκήπιον*» στην Τίρυνθα, καθώς επίσης, Γεωργική Σχολή και Εμπορική Σχολή στη Σύρο, όπου ανέκαθεν άκμαζε το εμπόριο¹⁹².

Όσον αφορά το χρηματοπιστωτικό σύστημα, ο Κυβερνήτης προέβη στην ίδρυση της «*Εθνικής Χρηματιστικής Τράπεζας*», δίνοντας ο ίδιος το πρώτο της κεφάλαιο (1.000 τάλληρα). Σημαντικές ήταν και οι συνεισφορές φιλελλήνων όπως του Εϋνάρδου, Ελβετού τραπεζίτη και προσωπικού φίλου του Καποδίστρια, του φιλέλληνα βασιλιά της Βαυαρίας και πατέρα του πρώτου βασιλιά της Ελλάδος, Λουδοβίκου και άλλων ευρωπαϊών φιλελλήνων¹⁹³.

Στον Καποδίστρια αποδίδεται και το πρώτο εθνικό νόμισμα της Ελλάδος, ο φοίνικας, ο οποίος αντικατέστησε όλα τα ξένα νομίσματα που κυκλοφορούσαν για αιώνες στον ελληνικό χώρο και η ίδρυση Νομισματοκοπείου στην Αίγινα. Με τα μέτρα που πήρε ο Κυβερνήτης κατάφερε να εξασφαλίσει τους αναγκαίους οικονομικούς πόρους για τις λειτουργικές απαιτήσεις της πολιτείας¹⁹⁴.

¹⁹¹ Γ. Λ. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 324

¹⁹² Π. Πετρίδης, *Πολιτικοί και Συνταγματικοί Θεσμοί στη νεότερη Ελλάδα (1821-1843): Η πολιτική οργάνωση του Αγώνα, η Καποδιστριακή Πολιτεία-Η Βαυαροκρατία*, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 131

¹⁹³ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 215

¹⁹⁴ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 31

Η διανομή των παλαιών τουρκικών κτημάτων, οι λεγόμενες «εθνικές γαίες», δεν μπόρεσαν να δοθούν σε Έλληνες ακτήμονες, κάτι που θα ενίσχυε κατά πολύ την ελληνική οικονομία, διότι ήταν υποθηκευμένες από τα δάνεια που πήραν από την Αγγλία οι επαναστατικές κυβερνήσεις το 1824-1825. Το ζήτημα των κτημάτων αυτών λύθηκε πολλά χρόνια αργότερα.

Ο Καποδίστριας φρόντισε και για τον εποικισμό των προσφύγων,¹⁹⁵ που κατέφευγαν στην ελεύθερη Ελλάδα από διάφορα μέρη του αλύτρωτου ελληνισμού. Προσπάθησε επίσης να περιορίσει τη δύναμη των προυχόντων πάνω στον αδύναμο και καταπονημένο λαό. Ιδίως οι κάτοικοι της Πελοποννήσου λάτρευαν τον Καποδίστρια και τον θεωρούσαν προστάτη τους.

Ως το μεγαλύτερο επίτευγμα του Κυβερνήτη θεωρείται η συνέχιση του πολέμου στη Στερεά Ελλάδα, ώστε να απελευθερωθούν τα ελληνικά εδάφη όταν θα επικραζόταν από τις Μεγάλες Δυνάμεις το ζήτημα των συνόρων της νέας ελληνικής επικράτειας.¹⁹⁶ Ο Κυβερνήτης βασιζόταν σε τετελεσμένες καταστάσεις, όπως οι δυο προηγούμενες Συνθήκες, της Πετρούπολης και του Λονδίνου.

Μπορεί να όδευαν όλα προς το τέλος τους ωστόσο το ζήτημα των συνόρων αιωρούταν και δεν είχε διευθετηθεί και ο Καποδίστριας φρόντιζε να το υπενθυμίζει συνεχώς με διαβήματα προς τις Μεγάλες Δυνάμεις. Επιπλέον, ο σουλτάνος δεν δεχόταν κανέναν όρο των Συνθηκών, ούτε το αποτέλεσμα της ναυμαχίας του Ναβαρίνου.

Ο Καποδίστριας με το πανευρωπαϊκό κύρος του και τις διασυνδέσεις του εκμεταλλεύτηκε το νέο ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1828 και την επικράτηση των Ρώσων. Η νίκη τους συνοδεύτηκε από την υπογραφή της *Συνθήκης της Αδριανούπολης* (14 Σεπτεμβρίου 1829). Ο σουλτάνος αναγκάστηκε να δεχθεί τους όρους των Δυνάμεων για τη δημιουργία ενός αυτόνομου ελληνικού κράτους και όχι υπό τη επικυριαρχία της Πύλης.

Στις 3 Φεβρουαρίου του 1830 υπεγράφη το *Πρωτόκολλο του Λονδίνου*, το οποίο αποτελεί την ιδρυτική πράξη του αυτόνομου ελληνικού κράτους. Συγκεκριμένα τα Πρωτόκολλα ήταν τρία και όριζαν: α) άρθρο 1: «*Η Ελλάς θέλει σχηματίσει εν*

¹⁹⁵ Α. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 200

¹⁹⁶ Θ. Χρήστου, *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, 22 *Δοκίμια Ιστορίας*, Αθήνα 1999, σ. 31

Κράτος ανεξάρτητον, και θέλει χαίρει όλα τα δίκαια πολιτικά, διοικητικά, και εμπορικά τα προσπεφυκότα εις εντελή ανεξαρτησίαν»¹⁹⁷.

Η πανηγυρική αυτή διακήρυξη της πολιτικής ανεξαρτησίας της Ελλάδος συνιστούσε την διεθνή αναγνώριση του ελληνικού κράτους, άρα την ίδρυσή του και την έναρξη της υπάρξεώς του από την πλευρά της διεθνούς κοινής γνώμης¹⁹⁸.

Με το άρθρο 2 ορίζονταν τα σύνορα του νέου κράτους, τα οποία περιελάμβαναν τη γραμμή Αχελώου-Σπερχειού, αφήνοντας εκτός ελληνικού κορμού το μεγαλύτερο μέρος της δυτικής Στερεάς Ελλάδας. Το νέο κράτος περιορίστηκε στην Πελοπόννησο, τις Κυκλάδες και την Εύβοια. Η επέκταση των συνόρων επιτεύχθηκε ενώ ο Καποδίστριας είχε φύγει από τη ζωή.

Το άρθρο 3 όριζε την πολιτειακή μορφή του νέου κράτους, το οποίο θα είχε βασιλεία, η οποία ειδικά στην περίπτωση της Ελλάδας, όπως υποστήριζαν οι Μεγάλες Δυνάμεις, θεωρούταν ο μοναδικός θεσμός που μπορούσε να εξασφαλίσει την σταθερότητα που χρειαζόταν εκείνη τη στιγμή. Ωστόσο ο ηγεμόνας θα επιλεγόταν από τις Μεγάλες Δυνάμεις και όχι από τον ελληνικό λαό.

Συγκεκριμένα οριζόταν πως *«Η ελληνική Κυβέρνησις θέλει είναι μοναρχική και κληρονομική κατά τάξιν πρωτοτοκίας. Θέλει εμπιστευθή εις ηγεμόνα, όστις δεν θέλει είναι δυνατόν να εκλεχθή μεταξύ των οικογενειών των βασιλευουσών εις τας Επικρατείας, τας υπαγραψάσας την συνθήκην της 6 Ιουλίου 1827 και θέλει φέρει τον τίτλον Ηγεμών Κυριάρχης της Ελλάδος. Η εκλογή αυτού του Ηγεμόνος θέλει είναι το αντικείμενον διακοινώσεων και συμφωνιών μεταγενεστέρων»¹⁹⁹.*

Με το Πρωτόκολλο της 3^{ης} Φεβρουαρίου 1830 τερματίστηκε η ελληνική Επανάσταση. Οι Μεγάλες Δυνάμεις διευθέτησαν το ζήτημα φυσικά και με βάση τα συμφέροντά τους στη διεθνή διπλωματία. Για τους Έλληνες όμως αυτό ήταν η απαρχή του ελεύθερου πολιτικού τους βίου. Το ελληνικό κράτος υπήρχε επίσημα στη διεθνή κοινωνία και η δημιουργία του αποτέλεσε μια κρίσιμη καμπή στην ελληνική ιστορία²⁰⁰.

Ο Καποδίστριας από τη θέση του Κυβερνήτη είχε καταφέρει να δημιουργήσει ένα νέο κράτος από την αρχή και να το υψώσει στη σειρά των

¹⁹⁷ Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος, «Η αναγνώριση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους» στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ.29 (2015), σ. 124

¹⁹⁸ Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος, «Η αναγνώριση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους», *ό.π.*, σ. 124

¹⁹⁹ Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος, «Η αναγνώριση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους», *ό.π.*, σ. 125

²⁰⁰ Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος, «Η αναγνώριση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους», *ό.π.*, σ. 125

πολιτισμένων ευρωπαϊκών κρατών²⁰¹. Όμως το πάθος του να προστατέψει τον ελληνικό λαό από τις πιέσεις που του ασκούσε η εύρωστη οικονομικά τάξη των προεστών, τον έφερε σε σφοδρή σύγκρουση μαζί τους.

Οι προεστοί και όσοι αντιπολιτεύονταν τον Κυβερνήτη συνασπίστηκαν εναντίον του και όλο αυτό το κλίμα χάους που επικράτησε, κατέληξε στην δολοφονία του από την οικογένεια Μαυρομιχάλη στις 27 Σεπτεμβρίου 1831 στο Ναύπλιο.

Η πολιτική του πεποίθηση να δημιουργήσει ένα «πατερναλιστικό κράτος», με την προώθηση των ατομικών και οικογενειακών συμφερόντων,²⁰² έκοψε το νήμα της ζωής του κάνοντας την Ελλάδα να χάσει έναν άξιο πολιτικό άνδρα και μια προσωπικότητα με διεθνές κύρος.

Ενδεχομένως και οι Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής να μην ήθελαν έναν τόσο άξιο πολιτικό να ηγείται του νέου ελληνικού κράτους, διότι οι διπλωματικές του ικανότητες να ήταν εμπόδιο στα συμφέροντα που είχαν στην περιοχή.

Η Ελλάδα περιήλθε ξανά στο χάος και την αναρχία. Ο αδερφός του Καποδίστρια, Αυγουστίνος, δεν κατάφερε να τηρήσει την τάξη όταν ανάλαβε προσωρινά την εξουσία. Μαζί του στην προσωρινή Κυβερνητική Επιτροπή ήταν ο Ιωάννης Κωλέττης και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ωστόσο η κατάσταση είχε βγει εντελώς εκτός ελέγχου.

---

²⁰¹ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 206

²⁰² J. Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833-1843)*, Αθήνα 1997, σ. 134, 2τ

3.2. Η εκλογή του βασιλιά Όθωνα

Οι Μεγάλες Δυνάμεις έσπευσαν μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια να εκλέξουν ηγεμόνα για την Ελλάδα, με βάση το άρθρο 3 του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου και επέλεξαν τον ανήλικο δευτερότοκο γιο του βασιλιά Λουδοβίκου Α΄ της Βαυαρίας, Όθωνα, με τη Συνθήκη του Λονδίνου της 7^{ης} Μαΐου 1832²⁰³. Η Συνθήκη υπογράφηκε από τους πληρεξούσιους εκπροσώπους των τριών Δυνάμεων και της Βαυαρίας²⁰⁴.

Στις 11 Μαΐου 1832 οριστικοποιήθηκε η αναγόρευση του Όθωνα ως βασιλέως της Ελλάδος και το νέο ελληνικό κράτος ονομάστηκε πλέον «*Βασίλειον της Ελλάδος*». Την ίδια μέρα οι τρεις Δυνάμεις απηύθυναν προκήρυξη προς τους Έλληνες να τους αναγγείλουν την εκλογή του Όθωνα και παράλληλα έκκληση να συσπειρωθούν όλοι οι Έλληνες γύρω από το νέο βασιλιά, στην προσπάθειά του να εξασφαλίσει την ειρήνη και την εσωτερική ηρεμία και τάξη, δίνοντας στη χώρα οριστικό Σύνταγμα²⁰⁵.

Στις 27 Ιουλίου 1832 η Εθνική Συνέλευση της Πρόνοιας επικύρωσε και τυπικά με ψήφισμα την εκλογή του Όθωνα. Οι προσπάθειες του Κάννινγκ για βελτίωση των βορείων συνόρων της Ελλάδος πέτυχαν και άρχισαν σκληρές διαπραγματεύσεις με την Πύλη για να αποδεχθεί τη νέα πραγματικότητα.

Με τον *Διακανονισμό της Κωνσταντινούπολης* ή τη *Συνθήκη του Καλεντέρ Κιόσκ* της 9^{ης}/21^{ης} Ιουλίου 1832, στην Τουρκία επικυρώθηκε το ποσό των 40 εκατομμυρίων ως αποζημίωση, με όρο να ξεκινήσει την εκκένωση των ελληνικών συνόρων από τα στρατεύματά της²⁰⁶.

Στις 14/26 Δεκεμβρίου 1832, η Πύλη αποδέχθηκε τα σύνορα και την εκλογή του Όθωνα στον θρόνο της Ελλάδος και όλα ήταν έτοιμα για την έλευσή του στην Ελλάδα. Στο νέο κράτος περιλαμβάνονταν εκτός της Πελοποννήσου και της Στερεάς, η Εύβοια, οι Σποράδες και τα νησιά του Αργοσαρωνικού.

Ο βασιλιάς Όθωνας έφτασε στο Ναύπλιο στις 30 Ιανουαρίου/6 Φεβρουαρίου 1833, με τη βρετανική φρεγάτα «*Μαδαγασκάρη*», συνοδευόμενος από τα πλοία των Μεγάλων Δυνάμεων, βαυαρικά στρατεύματα και τα μέλη της Αντιβασιλείας. Για την Ελλάδα ξεκινάει η εποχή της μοναρχίας.

²⁰³ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 206

²⁰⁴ Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος, «Τελική διευθέτηση του ελληνικού ζητήματος», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ.29 (2015), σ. 163-164

²⁰⁵ Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος, «Τελική διευθέτηση του ελληνικού ζητήματος», *ό.π.*, σ. 164

²⁰⁶ Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος, «Τελική διευθέτηση του ελληνικού ζητήματος», *ό.π.*, σ. 165

3.3. Το έργο του βασιλιά Όθωνα και της Αντιβασιλείας

Λόγω του ότι ο βασιλιάς Όθωνας ήταν ανήλικος, μόλις 17 ετών, τον συνόδευσε στην Ελλάδα μια τριμελής Αντιβασιλεία, αποτελούμενη από άτομα που είχαν διακριθεί σε ανώτατες θέσεις στο βασίλειο της Βαυαρίας και θα βοηθούσαν στα σοβαρά προβλήματα που αντιμετώπιζε το νεοσύστατο βασίλειο.

Ως Αντιβασιλείς ορίστηκαν από τον βασιλιά Λουδοβίκο, πατέρα του Όθωνα, με διάταγμα της 5^{ης} Οκτωβρίου 1832, ο κόμης Joseph Ludwig von Armansperg, πολιτικός, ο καθηγητής της Νομικής του Πανεπιστημίου του Μονάχου Georg Ludwig von Maurer και ο αντιστράτηγος Karl Wilhelm von Heideck. Και στους τρεις παραχωρήθηκε η πλήρης άσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων του Όθωνα²⁰⁷.

Ο Armansperg διορίστηκε πρόεδρος της Αντιβασιλείας και πρώτος μεταξύ ίσων. Υποχρέωσή του ήταν η εποπτεία των συνεδριάσεων καθώς επίσης και η υπογραφή με τη σφραγίδα του κράτους. Ο Armansperg θα συναντούσε επίσης ξένους διπλωμάτες και θα σύναπτε συμφωνίες, υποκείμενες στην έγκριση των συναδέλφων του²⁰⁸.

Ο αντιβασιλέας Maurer τέθηκε επικεφαλής της οργάνωσης της Παιδείας, της Εκκλησίας και της Δικαιοσύνης, όπου υπήρχαν φλέγοντα ζητήματα να μένουν άλυτα εδώ και αιώνες. Ο αντιστράτηγος Heideck ήταν υπεύθυνος για την οργάνωση του στρατού και του στόλου. Οι αποφάσεις της Αντιβασιλείας θα λαμβάνονταν από κοινού.

Το έργο της ολικής ανασυγκρότησης που αναλάμβανε η Αντιβασιλεία ήταν πολύ δύσκολο διότι τα πάντα βρίσκονταν υπό διάλυση. Η χώρα είχε μείνει ακυβέρνητη μετά τον θάνατο του Καποδίστρια. Η οικονομική κατάσταση του νέου κράτους ήταν κακή. Ο απλός λαός αντιμετώπιζε επισιτιστικό πρόβλημα. Η πολιτειακή και η θεσμική οργάνωση που ορίζουν ένα σύγχρονο κράτος ήταν ανύπαρκτη.

Το πρώτο μέτρο της Αντιβασιλείας με σκοπό να σταματήσει η βία και η τρομοκρατία που είχε κυριεύσει την ελληνική επικράτεια, ήταν η αμνηστία για όλα τα

²⁰⁷ Θ. Χρήστου, *Κωνσταντίνος Δημητρίου Σχινάς (1801-1857). Η ζωή, το έργο, η εποχή του*, Αθήνα 1998, σ. 78

²⁰⁸ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 79

πολιτικά εγκλήματα. Επίσης, περιορίστηκαν οι άδειες οπλοφορίας διότι οι εσωτερικές αναταραχές μεταξύ των Ελλήνων ήταν ακόμη σε έξαρση²⁰⁹.

Ακολούθησε η νομιμοποίηση των υπουργείων με διάταγμα της 3^{ης}/15^{ης} Απριλίου 1833 «Περί Σχηματισμού των Γραμματειών της Επικρατείας»²¹⁰. Τα υπουργεία μετονομάστηκαν σε Γραμματείες και παρέμειναν επτά όπως και πρώτα: υπουργείο Εξωτερικών (που ονομάστηκε και υπουργείο του Βασιλικού Οίκου), το υπουργείο Δικαιοσύνης, Εσωτερικών, Εκκλησιαστικών και Παιδείας, Οικονομικών, Στρατιωτικών και Ναυτικών στα οποία τοποθετήθηκαν Έλληνες πολιτικοί και στρατιωτικοί²¹¹.

Επίσης, καθιερώθηκε ένας όρκος πίστωσης προς τον βασιλιά, η βασιλική σημαία, η επίσημη σφραγίδα του κράτους, των υπουργείων και όλων των άλλων αρχών της Επικρατείας. Ακόμη, έγινε γνωστοποίηση προς τον ελληνικό λαό των αποφάσεων που λήφθηκαν στο Μόναχο σχετικά με το νέο νομισματικό σύστημα.

Ιδρύθηκε με διάταγμα της 1^{ης}/13^{ης} Φεβρουαρίου 1833, το επίσημο όργανο της Κυβέρνησης, η «Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος», για τη δημοσίευση των νόμων, διαταγμάτων και αποφάσεων²¹². Τέλος, έγινε η πανηγυρική ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος όλων των επαρχιών που κατείχαν οι Τούρκοι²¹³.

Την άσκηση της ανώτατης κρατικής εξουσίας ανέλαβε το *Συμβούλιο της Επικρατείας*, το οποίο αντικατέστησε τη *Γερουσία*, που είχε τυπικά καταργηθεί. Στο *Συμβούλιο της Επικρατείας* θα συζητούνταν οι σοβαρές κρατικές υποθέσεις και τυχόν αμφισβητούμενες διοικητικές αποφάσεις²¹⁴.

Η Αντιβασιλεία ίδρυσε ένα νέο θεσμικό όργανο διοίκησης, το «*Ανακτοβούλιο*», το απόρρητο συμβουλευτικό όργανο του βασιλιά, το οποίο επεξεργαζόταν και διεκπεραίωνε τις διαταγές του βασιλιά προς όλες τις κρατικές υπηρεσίες²¹⁵.

²⁰⁹ Γ. Λ. Μάουρερ, *Ο ελληνικός λαός: Δημόσιο, Ιδιωτικό και Εκκλησιαστικό Δίκαιο από την έναρξη του Αγώνα για την ανεξαρτησία ως την 31 Ιουλίου 1834*, Χαϊδελεβέργη 1835, σ. 733

²¹⁰ Ήβη Μαυρομουστάκου, «Το ελληνικό κράτος 1833-1871: Πολιτικοί θεσμοί και Διοικητική οργάνωση», στην: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-1871*, τ.4 (2019), μέρος Α', σ. 29

²¹¹ Π. Πετρίδης, *Πολιτικοί και Συνταγματικοί Θεσμοί στη νεότερη Ελλάδα (1821-1843): Η πολιτική οργάνωση του Αγώνα, η Καποδιστριακή Πολιτεία-Η Βαυαροκρατία*, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 214

²¹² Ήβη Μαυρομουστάκου, «Το ελληνικό κράτος 1833-1871: Πολιτικοί θεσμοί και Διοικητική οργάνωση», *ό.π.*, σ. 29

²¹³ Π. Πετρίδης, *ό.π.*, σ. 214

²¹⁴ Π. Πετρίδης, *ό.π.*, σ. 214

²¹⁵ Σ. Παπαγεωργίου, *Από το Γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους 1821-1862*, Αθήνα 2005, σ. 313

Η Αντιβασιλεία μετά τον καθορισμό των οργάνων που θα ασκούσαν τη διοίκηση, προχώρησε στο δυσκολότερο έργο της, αυτό της θεσμικής οργάνωσης και ανασυγκρότησης του κράτους. Οι τομείς της Διοίκησης, Εκπαίδευσης, οι Ένοπλες Δυνάμεις (στρατός και στόλος), η Εκκλησία, η Δικαιοσύνη, η Οικονομία, συγκροτήθηκαν από την αρχή.

Η Διοίκηση αναδιοργανώθηκε με το διάταγμα της 3^{ης}/15^{ης} Απριλίου 1833, «περί διαιρέσεως του Βασιλείου της Ελλάδος», με το οποίο το Βασίλειο της Ελλάδος αποκτούσε δήμους, επαρχίες και νομούς. Το ελληνικό βασίλειο διαιρέθηκε σε 10 νομούς και 42 επαρχίες. Στους νομούς δόθηκαν αρχαίες ονομασίες, για να συνειδητοποιήσουν οι Έλληνες την ταύτιση της καταγωγής τους με τους αρχαίους Έλληνες προγόνους τους²¹⁶.

Σε κάθε επαρχία δημιουργήθηκαν δήμοι, οι οποίοι περιελάμβαναν πολλά χωριά, με πρωτεύουσα το μεγαλύτερο από αυτά. Οι νομοί θα διοικούσαν από το νομάρχη και επικεφαλής του δήμου θα αναλάμβανε ένας δημογέροντας και το δημογεροντικό συμβούλιο²¹⁷. Το σύστημα διοικητικής διακυβέρνησης ήταν καθαρά συγκεντρωτικό, καθώς όλα τα διορισμένα όργανα υπάγονταν στην κεντρική εξουσία.

Ο τομέας της Εκπαίδευσης ήταν ευθύνη του Maurer και δόθηκε ιδιαίτερη μέριμνα σε αυτήν, διότι η αμάθεια του ελληνικού λαού στην συντριπτική πλειοψηφία του, άγγιζε πολύ υψηλά ποσοστά. Η ανασυγκρότηση της Παιδείας έγινε με βάση τα βαυαρικά πρότυπα.

Η Εκπαίδευση στο ελληνικό Βασίλειο οργανώθηκε με το Διάταγμα της 6^{ης} /18^{ης} Φεβρουαρίου 1834. Με το νόμο αυτό, η Εκπαίδευση στην Ελλάδα έγινε προσιτή σε όλες τις κοινωνικές τάξεις και τέθηκαν έτσι οι βάσεις της δημόσιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα²¹⁸.

Η Εκπαίδευση χωρίστηκε σε: Δημοτική (ή Στοιχειώδη), Μέση και Ανώτατη. Στα Δημοτικά σχολεία φοιτούσαν παιδιά ηλικίας 7 έως 12 ετών και η φοίτηση ήταν επταετής²¹⁹. Τα έξοδα αυτών των σχολείων τα κάλυπταν οι δήμοι.

Στα δημοτικά σχολεία χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της αλληλοδιδασκτικής, στην οποία στηρίχθηκε και ο Καποδίστριας, όπου οι μεγαλύτεροι και καλύτεροι μαθητές, έκαναν μάθημα στους μικρότερους. Με τη μέθοδο αυτή καλύφθηκε η

²¹⁶ Α. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 218

²¹⁷ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 316

²¹⁸ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 351

²¹⁹ Γ. Α. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 534

χρόνια απουσία δασκάλων, μέχρι να ιδρυθούν οι σχολές όπου θα φοιτούσαν για να μάθουν να εξασκούν το επάγγελμα.

Η Μέση Εκπαίδευση διοργανώθηκε με το Διάταγμα της 31^{ης} Δεκεμβρίου 1836 και περιελάμβανε δυο βαθμίδες: το Ελληνικό Σχολείο και το Γυμνάσιο. Το Ελληνικό Σχολείο αποτελούσε την πρώτη βαθμίδα της μέσης εκπαίδευσης και ήταν απομίμηση του γερμανικού Λατινικού Σχολείου που αποτελούταν από τρεις τάξεις²²⁰.

Με Διάταγμα της 25^{ης} Μαρτίου 1835, ιδρύθηκαν 10 Ελληνικά Σχολεία σε Άμφισσα, Καλαμάτα, Λαμία, Μεσολόγγι, Πάτρα, Σπάρτη, Τήνο, Τρίπολη, Χαλκίδα και Ύδρα, ενώ υπήρχαν ήδη με Διάταγμα του 1833 ένα Ελληνικό Σχολείο και ένα Γυμνάσιο στο Ναύπλιο. Με διάταγμα του Σεπτεμβρίου του 1835 ιδρύθηκαν μονοτάξια Ελληνικά Σχολεία στην Άνδρο, Θήρα, Νάξο, Πραστό, Πύργο, Σκύρο και Υπάτη²²¹.

Το Γυμνάσιο ήταν η δεύτερη βαθμίδα της μέσης εκπαίδευσης²²². Το Γυμνάσιο αποτελούταν από τέσσερις τάξεις και όσοι αποφοιτούσαν και από τις τέσσερις τάξεις μπορούσαν να προχωρήσουν στην ανώτατη εκπαίδευση που ήταν το Πανεπιστήμιο. Στις 21 Νοέμβρη/3 Δεκεμβρίου 1833 ιδρύθηκε Γυμνάσιο στο Ναύπλιο από την Αντιβασιλεία²²³.

Στο Ναύπλιο παρέμεινε και αναδιοργανώθηκε από τους Βαυαρούς Αντιβασιλείς, το Ορφανοτροφείο που είχε ιδρύσει ο Κυβερνήτης Καποδίστριας, και το Κεντρικό Σχολείο που ήταν και αυτό ένα είδος Γυμνασίου²²⁴.

Στη μέση εκπαίδευση ανήκε και το Διδασκαλείο, η Ανώτερη Κρατική Σχολή, όπου φοιτούσαν σπουδαστές που θα γίνονταν δάσκαλοι στα δημοτικά σχολεία. Το Διδασκαλείο ιδρύθηκε στο Ναύπλιο με Διάταγμα του 1834²²⁵.

Η Αντιβασιλεία, όπως επιθυμούσε και ο Κυβερνήτης αλλά δεν πρόλαβε, ήθελε πάση θυσία να φτιάξει Πανεπιστήμιο στο νέο κράτος. Σε αυτό συντέλεσε εκτός από το ένδοξο παρελθόν της Ελλάδας στις Τέχνες και τα Γράμματα, η μεταφορά της πρωτεύουσας από το Ναύπλιο στην Αθήνα την 1^η Δεκεμβρίου του 1835.

Η νέα πρωτεύουσα έγινε το νευραλγικό κέντρο της διοίκησης, του Τύπου, της πνευματικής και κοινωνικής ζωής. Η ίδρυση του Πανεπιστημίου τον Απρίλιο του 1837, στην πρωτεύουσα του νέου κράτους προετοίμασε μια νέα γενιά πνευματικών

²²⁰ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 353

²²¹ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 353

²²² Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 355

²²³ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 352-353

²²⁴ Γ. Α. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 53525-537

²²⁵ Γ. Α. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 537

και πολιτικών ηγετών, από όλα τα μέρη του ελλαδικού χώρου και σε αυτό συνέβαλλε η ακτινοβολία της Αθήνας ως πρωτεύουσας²²⁶.

Ο στρατός και ο στόλος είχαν ξεκινήσει να αναδιοργανώνονται από τον Καποδίστρια, ωστόσο στην οθωνική περίοδο δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στην ανασυγκρότηση των ενόπλων δυνάμεων διότι η κατάσταση ήταν ιδιαίτερη: μετά και τη δολοφονία του Κυβερνήτη, αλλά και κατά την περίοδο της διακυβέρνησης του, στρατός τακτικός δεν υπήρχε, παρά μονάχα άτακτα στίφη, στην υπηρεσία διαφόρων αντιμαχόμενων πλευρών²²⁷.

Οι Βαυαροί είχαν φτάσει στην Ελλάδα με στράτευμα περίπου 8.000 ανδρών διότι αυτό προβλεπόταν από την Ελληνο-βαυαρική Συνθήκη της 20^{ης} Οκτωβρίου/1^{ης} Νοεμβρίου 1832. Η στελέχωση του στρατού από Βαυαρούς στρατιώτες έδινε ασφάλεια στο Στέμμα για τυχόν εσωτερικές αναταραχές αλλά και για λόγους εξωτερικής πολιτικής²²⁸.

Με διάταγμα της 25^{ης} Φεβρουαρίου/9^{ης} Μαρτίου 1833,²²⁹ διαλύθηκαν όλα τα στρατιωτικά σώματα που υπήρχαν και ιδρύθηκε Ιππικό, Πυροβολικό, Μηχανικό, Χωροφυλακή και αναδιοργανώθηκε η Σχολή Ευελπίδων που είχε ιδρύσει ο Καποδίστριας. Ο ελληνικός στρατός εκσυγχρονίστηκε με βάση τα δυτικά πρότυπα²³⁰.

Το ελληνικό ναυτικό βρισκόταν σε χειρότερη κατάσταση από τις χερσαίες δυνάμεις²³¹. Με βασιλικό διάταγμα της 20^{ης} Ιουλίου/1^{ης} Αυγούστου 1833 ιδρύθηκε το «*Ναυτικόν Διευθυντήριον*»²³². Τον Νοέμβριο του 1833 εκδόθηκε και δεύτερο διάταγμα «*περί διοργανισμού του Βασιλικού Ναυτικού*»,²³³ με το οποίο διορίστηκε αρχηγός του Διευθυντηρίου ο Ανδρέας Μιαούλης. Μέριμνα δόθηκε και στην εκπαίδευση των αξιωματικών του Ναυτικού, με την ίδρυση Ναυτικής Σχολής το 1845.

Το δυσκολότερο θεσμικό έργο της Αντιβασιλείας, μαζί με την οργάνωση της Εκπαίδευσης, ήταν σίγουρα αυτό της οργάνωσης της Εκκλησίας της Ελλάδος, η

²²⁶ Ι. Πετρόπουλος-Αικ. Κουμαριανού, «Το ελληνικό κράτος από το 1833 ως το 1862», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 30 (2015), σ. 23

²²⁷ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 326

²²⁸ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 327

²²⁹ Ι. Πετρόπουλος-Αικ. Κουμαριανού, «Το ελληνικό κράτος από το 1833 ως το 1862», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 30 (2015), σ. 42

²³⁰ Ήβη Μαυρομουστάκου, «Το ελληνικό κράτος 1833-1871: Πολιτικοί θεσμοί και Διοικητική οργάνωση», *ό.π.*, σ. 31

²³¹ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 341

²³² Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 342

²³³ Βασιλικό Διάταγμα 3^{ης}/15^{ης} Νοεμβρίου 1833, *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, αρ. φ. 39, 1833, στο Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 342

οποία βρισκόταν σε περίπλοκη κατάσταση. Είχε διατηρηθεί από την αρχή της τουρκοκρατίας ο Πατριάρχης ως εθνάρχης των υπόδουλων ραγιάδων, ωστόσο επίσημη ελληνική Εκκλησία δεν υπήρχε.

Μετά από πολλές συζητήσεις και συμβούλια, η Αντιβασιλεία δημοσίευσε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως με διάταγμα της 23^{ης} Ιουλίου/ 4 Αυγούστου 1833 τη διακήρυξη «περί της ανεξαρτησίας της Ελληνικής Εκκλησίας»²³⁴.

Η ελλαδική Εκκλησία ανακηρύχθηκε ανεξάρτητη από το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης, αποστέλλοντας έτσι ένα ξεκάθαρο μήνυμα όχι μόνο προς τον Πατριάρχη, αλλά και προς τον προϊστάμενό του σουλτάνο και προς την Ρωσία που τελευταία έδινε δείγματα ποδηγέτησης των ομοδόξων της²³⁵.

Η Αντιβασιλεία μπροστά στις αντιδράσεις που εκφράστηκαν για την Αυτοκεφαλία, κυρίως από τον απλό κόσμο, απάντησε πως εφόσον η Ελλάδα είναι πλέον ένα ελεύθερο κράτος, δε μπορεί να εξαρτάται θρησκευτικά από τον Πατριάρχη, ο οποίος ανήκει στην οθωμανική κρατική μηχανή. Οι σχέσεις της ελλαδικής Εκκλησίας με το Πατριαρχείο διασαλευθήκαν για χρόνια. Αυτή εκκρεμότητα διευθετήθηκε με το Συνοδικό Νόμο τον Ιούνιο του 1850.

Στον τομέα της Δικαιοσύνης έγινε μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού στην απονομή δικαιοσύνης, με σημαντικά νομοθετήματα όπως ο Ποινικός Νόμος (1833), η Πολιτική και Ποινική Δικονομία (1834), τα οποία ίσχυσαν για πάνω από ενάμιση αιώνα. Ακόμη, ιδρύθηκαν με τον «*Οργανισμό Δικαστηρίων και Συμβολαιογραφείων*» τρία δικαστήρια, στο Ναύπλιο, το Μεσολόγγι και τη Θήβα για όλων των ειδών τις υποθέσεις²³⁶.

Ο Καποδίστριας και οι Βαυαροί στηρίχθηκαν στους πολιτικούς νόμους των βυζαντινών αυτοκρατόρων και συγκεκριμένα το επίσημο βυζαντινό δίκαιο που περιεχόταν στην Εξάβιβλο του Αρμενόπουλου²³⁷. Στον ελληνικό χώρο επικρατούσαν τρεις αντιλεγόμενες μεταξύ τους δικαιοταξίες: η οθωμανική, η επίσημη-βυζαντινή και η λαϊκή²³⁸.

²³⁴ Θ. Χρήστου, *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, 22 *Δοκίμια Ιστορίας*, Αθήνα 1999, σ. 50

²³⁵ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 50

²³⁶ Μιχάλης Τσαπόγας, «Η ανανέωση του Δικαίου», στην: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-1871*, τ.4 (2019), μέρος Α', σ. 52

²³⁷ Νικόλαος Πανταζόπουλος, «Η Δικαιοσύνη», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ.29 (2015), σ. 181

²³⁸ Νικόλαος Πανταζόπουλος, «Η Δικαιοσύνη», *ό.π.*, σ. 181

Τα οικονομικά του ελληνικού Βασιλείου ήταν σε πλήρη αποδιοργάνωση και κακή κατάσταση. Στις 27 Σεπτεμβρίου/9 Οκτωβρίου 1833 ιδρύθηκε το «*Ελεγκτικόν Συνέδριον*», με πρόεδρο τον Γάλλο οικονομολόγο Arthemond de Regny, ο οποίος εργάστηκε με αρκετό ζήλο για την οργάνωση των οικονομικών του κράτους²³⁹.

Το *Ελεγκτικό Συνέδριο* ήταν ανεξάρτητο από το υπουργείο των Οικονομικών και κατευθυνόμενο απευθείας από τον αρμόδιο υπουργό. Ως κύριο έργο του είχε να εξετάζει τις οικονομικές εκθέσεις όλων των διοικητικών οργάνων του υπουργείου²⁴⁰.

Το *Ελεγκτικό Συνέδριο* και το *Ανακτοβούλιο* είχαν τόση δύναμη και δικαιοδοσίες, όσες και η Αντιβασιλεία²⁴¹. Ιδρύθηκαν ακόμη το Ανώτατο Λογιστήριο και το Εθνικό Νομισματοκοπείο για την υγιή ανόρθωση των οικονομικών του κράτους.

Διατηρήθηκε ο φόρος της δεκάτης που ίσχυε και επί τουρκοκρατίας και επί Καποδίστρια και έγινε προσπάθεια να αυξηθούν οι φόροι και τα έσοδα του κράτους με εκμεταλλεύσεις αγροτεμαχίων και αύξηση της αγροτικής παραγωγής, που είχε καθηλωθεί από την Επανάσταση σε μηδαμινά επίπεδα. Για την είσπραξη των φόρων ιδρύθηκαν κεντρικά και επαρχιακά ταμεία²⁴².

Το θεσμικό έργο της Αντιβασιλείας στο νέο ελληνικό κράτος ήταν μεθοδικό και αφορούσε την οργάνωση σε όλους τους τομείς στο νέο βασίλειο, ακολουθώντας τα γερμανικά πρότυπα. Η κρατική μηχανή στελεχώθηκε κυρίως από Βαυαρούς, αλλά και μορφωμένους Έλληνες. Μάλιστα για να υπάρχει μια σταθερή βάση για μελλοντικούς διορισμούς και προαγωγές στον διοικητικό κλάδο, καθιερώθηκαν τα βιβλία ποιότητας για κάθε υπάλληλο και ορίστηκαν ώρες εργασίας στα γραφεία²⁴³.

Το βαυαρικό μοντέλο οργάνωσης του ελληνικού κράτους, προκάλεσε όπως και στην περίπτωση του Καποδίστρια αντιδράσεις από τα κόμματα και τις φατρίες, ωστόσο η οργάνωση της Ελλάδας στα ευρωπαϊκά πρότυπα της εποχής ήταν κάτι παραπάνω από επιτακτική ανάγκη.

Η απόλυτη μοναρχία της Αντιβασιλείας, η βαυαροκρατία όπως ονομάζεται η εποχή της διακυβέρνησης της Αντιβασιλείας, θύμιζε το συγκεντρωτικό σύστημα διακυβέρνησης του Κυβερνήτη. Ωστόσο και τα δυο πρότυπα θεωρούνταν από τους

²³⁹ Α. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 219

²⁴⁰ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 219

²⁴¹ Ι. Πετρόπουλος-Αικ. Κουμαριανού, «Το ελληνικό κράτος από το 1833 ως το 1862», *ό.π.*, σ. 43

²⁴² Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 219

²⁴³ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 219

δημιουργούς τους, ως τα μόνα ικανά να καταστήσουν την Ελλάδα ένα πολιτισμένο ευρωπαϊκό κράτος ύστερα από τόσους αιώνες ακυβερνησίας.

3.4. Η Μεσσηνία στα χρόνια του Καποδίστρια και του Όθωνα

Η Μεσσηνία μετά την απελευθέρωσή της ξεκίνησε τον ελεύθερο πολιτικό βίο της όπως και οι υπόλοιπες περιοχές του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Με την έλευση του Καποδίστρια αποφασίστηκε η οργάνωση του κράτους σε επαρχίες και κοινότητες. Σχετικά διατάγματα είχαν εκδοθεί από την προσωρινή Κυβέρνηση στην Κόρινθο στις 30 Απριλίου 1822²⁴⁴.

Τα διατάγματα αυτά επικυρώθηκαν και συμπληρώθηκαν από την Εθνοσυνέλευση του Άστρους το 1823 καθώς και από δύο προεδρικά διατάγματα του Απριλίου του 1828. Οι διατάξεις αυτές διατηρήθηκαν μέχρι και την έλευση της Αντιβασιλείας και του Όθωνα στην Ελλάδα²⁴⁵.

Ο Κυβερνήτης Καποδίστριας διαίρεσε την ελληνική επικράτεια σε έξι τμήματα στην Πελοπόννησο και επτά στα νησιά του Αιγαίου, όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω. Όλο το απελευθερωμένο έδαφος χωρίστηκε σε επαρχίες, υποεπαρχίες και δήμους που περιελάμβαναν πόλεις, χωριά, ακόμη και αγροτικές κατοικίες. Τις επαρχίες τις ονόμασε νομούς και τις υποεπαρχίες επαρχίες²⁴⁶.

Με βάση αυτό το διάταγμα η Μεσσηνία χωρίστηκε σε δύο τμήματα, αυτό της Άνω Μεσσηνίας, που περιελάμβανε την Αρκαδία, το Νεόκαστρο, τη Μεθώνη και την Κορώνη. Η Κάτω Μεσσηνία περιελάμβανε τα Ιμλάκια (ή αλλιώς Ιμπλάκια ή Εμπλάκια), την Ανδρούσα, το Λεοντάρι, το Νησί (σημερινή Μεσσήνη), τη Δυτική Μάνη και τη Μικρομάνη²⁴⁷.

Η Καλαμάτα σύμφωνα με την διοικητική διαίρεση του Καποδίστρια αποτελούσε την πρωτεύουσα του τμήματος της Κάτω Μεσσηνίας, με μικρό πληθυσμό, γύρω στις 360 οικογένειες, οι οποίες κατοικούσαν σε μια πόλη ερειπωμένη από τις ορδές του Ιμπραήμ. Οι δημογέροντες της πόλης Πανάγος

²⁴⁴ Γ. Λ. Μάουρερ, *Ο ελληνικός λαός: Δημόσιο, Ιδιωτικό και Εκκλησιαστικό Δίκαιο από την έναρξη του Αγώνα για την ανεξαρτησία ως την 31 Ιουλίου 1834*, Χαϊδελέβερη 1835, σ. 314

²⁴⁵ Γ. Λ. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 314

²⁴⁶ Γ. Λ. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 314

²⁴⁷ Σ. Παπαγεωργίου, *Από το Γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους 1821-1862*, Αθήνα 2005, σ. 210

Λογοθέτης, Ιωάννης Κ. Κυριακός και Διονύσιος Τζάνες, με αναφορά τους στον Κυβερνήτη, δίνουν την εικόνα της καταστροφής²⁴⁸.

Ο Καποδίστριας ανταποκρίθηκε αμέσως στο αίτημα των δημογερόντων και διέταξε την ανοικοδόμηση της πόλης. Ένα χρόνο μετά επισκέφθηκε ο ίδιος την πόλη της Καλαμάτας για να διαπιστώσει την πρόοδο των εργασιών. Ωστόσο το ενδιαφέρον του Καποδίστρια για την ανασυγκρότηση της Καλαμάτας ανέκοψε η στυγερή δολοφονία του²⁴⁹.

Τη διοίκηση των επαρχιών ανέλαβαν Έκτακτοι Επίτροποι με διάταγμα του 1828, οι οποίοι διορίστηκαν από τον αρμόδιο υπουργό των Εσωτερικών²⁵⁰. Όσον αφορά την Μεσσηνία, Έκτακτος Επίτροπος της Άνω Μεσσηνίας διορίστηκε ο Αντώνιος Τσουνής και της Κάτω Μεσσηνίας ο Γεώργιος Ψύλλας²⁵¹.

Η πρωτεύουσα πόλη της κάθε επαρχίας ήταν η έδρα των επαρχιακών δημογερόντων, ενώ δημογεροντικές αρχές υπήρχαν σε όλες τις πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά. Το κύριο χαρακτηριστικό της τοπικής αυτοδιοίκησης ήταν η συγκέντρωση των εξουσιών στο κέντρο, ενώ η επαρχιακή διοίκηση λειτούργησε κατά πολύ ως το όργανο εφαρμογής ή επιβολής της πολιτικής της κεντρικής εξουσίας²⁵².

Δικαίωμα να εκλεγούν ως Έκτακτοι Επίτροποι είχαν όλοι οι άρρενες άνω των 25 ετών, που συγκροτούσαν το σώμα των εκλεκτόρων και καταγράφονταν σε σχετικό κατάλογο. Ωστόσο, πολλές φορές οι Έκτακτοι Επίτροποι έκαναν παντός είδους παρεμβάσεις στις υποθέσεις των δήμων, παρακάμπτοντας πολλές φορές τους δημογέροντες, σε ένα σύστημα αυτοδιοικητικό, όπου ο Καποδίστριας προσπαθούσε να μειώσει την επιρροή των κοτζαμπάσηδων στις τοπικές κοινωνίες²⁵³.

Μετά την δολοφονία του Καποδίστρια και μέχρι την έλευση των Βαυαρών, η τοπική αυτοδιοίκηση του νέου ελληνικού κράτους έμεινε ως είχε ως εκείνη τη στιγμή. Στις 3/15 Απριλίου 1833 εκδόθηκε το Βασιλικό Διάταγμα «περί διαιρέσεως του Βασιλείου και της διοικήσεώς του», σύμφωνα με το οποίο το Βασίλειον της Ελλάδας αποκτούσε δήμους, επαρχίες και νομούς²⁵⁴.

Οι οδηγίες για τον σχηματισμό των δήμων διευκρίνιζαν ότι «Ο Δήμος αποτελεί το κατώτερον μέλος εις την διαίρεσιν του Βασιλείου. Σκοπός της σύστασεως

²⁴⁸ Π. Κουμάντος, *Οι Δήμαρχοι της Καλαμάτας (1834-1978)*, Καλαμάτα 2017, σ. 13

²⁴⁹ Π. Κουμάντος, *ό.π.*, σ. 13

²⁵⁰ Γ. Λ Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 314

²⁵¹ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 211-212

²⁵² Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 211

²⁵³ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 212-213

²⁵⁴ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 316

των δήμων είναι να κατορθωθεί η οργανική ανάπτυξις του πολιτικού σώματος και των μελών αυτού και να αποκατασταθεί απλούστερα και καλύτερα η διοίκησις του κράτους ώστε η κυβέρνησις να μείνει επαναπαυμένη, ότι οι νόμοι και οι δημόσιοι σκοποί εκτελούνται εις μεν τας Νομαρχίας δια των νομαρχιακών, εις τας Επαρχίας δια των επαρχιακών και εις τους Δήμους δια των δημοτικών αρχών»²⁵⁵.

Με βάση την πρώτη διοικητική διαίρεση του νεοελληνικού κράτους επί Βαυαρών, ο νομός Μεσσηνίας αποτέλεσε έναν από τους δέκα νομούς του ελληνικού βασιλείου, σύμφωνα με το βασιλικό διάταγμα του Απριλίου του 1833 (ΦΕΚ 12). Πρώτη πρωτεύουσα-μητρόπολη του νομού ήταν η Αρκαδιά, όπως ονομαζόταν κατά τη βυζαντινή και οθωμανική εποχή η Κυπαρισσία²⁵⁶.

Φυσικά όρια του νομού σύμφωνα με το πρώτο άρθρο του διατάγματος, καθορίστηκαν «προς μεν Ηλιδα ο Αλφειός, προς δε την δυτικήν Λακωνίαν η από του Ταυγέτου προβαίνουσα ράχισ Βέργα παρά τον Αλμυρόν»²⁵⁷. Στην προσπάθεια εξελληνισμού των ονομάτων των δήμων, με σκοπό να ξεχαστεί καθετί το οθωμανικό, συνέβαλαν Έλληνες λόγιοι, όπως ο Νικόλαος Πολίτης στην περίπτωση της Μεσσηνίας²⁵⁸.

Ο νομός περιελάμβανε τις περιοχές της επαρχίας Πύργου (αρχαία Πισάτη), που βρισκόταν στη αριστερή όχθη του Αλφειού, καθώς και τις μέχρι τότε επαρχίες Φαναρίου, Αρκαδιά (Κυπαρισσία), Μεθώνης, Νεόκαστρου, Κορώνης, Καλαμάτας, Νησίου, Ανδρουσής, Ιμπλακίων ή Εμπλακίων και Μικρομάνης. Επί τουρκοκρατίας αυτές οι επαρχίες ανήκαν στο σαντζάκ της Πελοποννήσου²⁵⁹.

Ο νομός διαιρέθηκε σε πέντε επαρχίες με τις αντίστοιχες πρωτεύουσές τους και με πρωτεύουσα την Αρκαδιά (Κυπαρισσία). Η Επαρχία Ολυμπίας, αποτελούμενη από την μέχρι τότε επαρχία Φανάρι και το κομμάτι της επαρχίας Πύργου που βρίσκεται στην αριστερή όχθη του Αλφειού και πρωτεύουσα τον Πύργο (Παρασσία)²⁶⁰.

Η επαρχία Τριφυλίας αποτελούμενη από την παλιά επαρχία Αρκαδίας και με πρωτεύουσα την Αρκαδιά (Κυπαρισσία). Η επαρχία Μεθώνης, αποτελούμενη από

²⁵⁵ Π. Κουμάντος, *ό.π.*, σ. 14

²⁵⁶ Α. Μηλίτση-Νίκα, *Η μέση εκπαίδευση στη Μεσσηνία (1833-1910) . Όψεις της μεσσηνιακής κοινωνίας μέσα από την εκπαίδευση*, Καλαμάτα 2004, σ. 35

²⁵⁷ Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 35

²⁵⁸ Π. Κουμάντος, *ό.π.*, σ. 13

²⁵⁹ Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 35

²⁶⁰ Γ. Λ. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 467

τις μέχρι τότε επαρχίες Μεθώνης, Ναβαρίνου και Κορώνης, με πρωτεύουσα την Μεθώνη.

Η επαρχία Μεσσήνης, αποτελούμενη από τις επαρχίες Ανδρούσας, Ιμπλακίων και Μικρομάνης, με πρωτεύουσα την Ανδρούσα (Μεσσήνη). Και τέλος η επαρχία Καλαμών αποτελούμενη από τις επαρχίες Καλαμάτας και Νησίου, με πρωτεύουσα την Καλαμάτα (Καλάμαι)²⁶¹.

Στο νομό Μεσσηνίας, όπως και γενικά σε όλους τους νομούς δόθηκαν αρχαία ονόματα, προς τιμήν της ελληνικής εθνότητας, όπως είτε και ο Αντιβασιλέας Maurer²⁶². Επικεφαλής του κάθε νομού τέθηκε ο νομάρχης και των επαρχιών ο έπαρχος, των οποίων τα καθήκοντα καθορίστηκαν ως την τελευταία λεπτομέρεια,²⁶³ με το διάταγμα της 26^{ης} Αυγούστου/8^{ης} Μαΐου 1833 «περί της αρμοδιότητος των νομαρχών»²⁶⁴.

Ο νομάρχης και ο έπαρχος θα ασκούσαν τα σχεδόν πανομοιότυπα καθήκοντά τους, διοριζόμενοι απευθείας από το Στέμμα και περιστοιχιζόμενοι από εκλεγμένα συμβουλευτικά όργανα, τα νομαρχιακά και επαρχιακά συμβούλια²⁶⁵. Τα συμβούλια αυτά δεν είχαν κάποια ιδιαίτερη θεσμική δύναμη, καθώς το θεσμικό έργο των Βαυαρών ήταν διαμορφωμένο έτσι, ώστε να ενισχύεται η κεντρική εξουσία.

Οι δήμοι συστάθηκαν επίσης με το διάταγμα της διαίρεσης του ελληνικού βασιλείου και με τη συμβολή του Karl von Abel, σύμβουλο του βαυαρικού υπουργείου Εξωτερικών, γραμματέα και αναπληρωματικού μέλους της Αντιβασιλείας,²⁶⁶ με διάταγμα της 27^{ης} Δεκεμβρίου/10^{ης} Ιανουαρίου 1834 «περί συστάσεως των δήμων»²⁶⁷.

Οι δήμοι χωρίστηκαν, ανάλογα με τον αριθμό των κατοίκων τους, σε δήμους α', β' και γ' τάξης. Το σύστημα αυτό διατηρήθηκε ως και το 1912 και τη σύσταση των κοινοτήτων²⁶⁸. Δήμοι α' τάξεως θεωρούνταν όσοι είχαν πληθυσμό άνω των

²⁶¹ Γ.Λ. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 467

²⁶² Γ. Λ. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 465

²⁶³ Γ. Λ. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 470

²⁶⁴ Ήβη Μαυρομουστάκου, «Το ελληνικό κράτος 1833-1871. Πολιτικοί θεσμοί και Διοικητική οργάνωση», *ό.π.*, σ. 31

²⁶⁵ Ήβη Μαυρομουστάκου, «Το ελληνικό κράτος 1833-1871. Πολιτικοί θεσμοί και Διοικητική οργάνωση», *ό.π.*, σ. 31

²⁶⁶ Θ. Χρήστου, *Κωνσταντίνος Δημητρίου Σχινάς (1801-1857). Η ζωή, το έργο, η εποχή του*, Αθήνα 1998, σ. 79

²⁶⁷ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, φ.3, 10 Ιανουαρίου 1834, στο Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 316

²⁶⁸ Ήβη Μαυρομουστάκου, «Το ελληνικό κράτος 1833-1871. Πολιτικοί θεσμοί και Διοικητική οργάνωση», *ό.π.*, σ. 32-33

10.000 κατοίκων, δήμοι β' τάξεως όσοι είχαν πληθυσμό μεταξύ 2.000-10.000 κατοίκων και γ' τάξεως όσοι είχαν πληθυσμό κάτω των 2.000 κατοίκων²⁶⁹.

Στην Καλαμάτα υπήρχε ένα σύνθετο πρόβλημα από την εποχή της τουρκοκρατίας: η μισή πόλη ανήκε αποκλειστικά στους Οθωμανούς και η άλλη μισή ήταν ημιανεξάρτητη, υποκειμένη στον Μπέη της Μάνης. Η Καλαμάτα διέθετε σε διάφορες εποχές σημαντικές οικογένειες με επιρροή, όχι μόνο στην περιοχή της Μεσσηνίας, αλλά σε ολόκληρη την Πελοπόννησο²⁷⁰.

Στις 9/21 Απριλίου 1835 υπογράφηκε το διάταγμα του σχηματισμού των δήμων, με το οποίο σχηματίστηκαν και οι 58 δήμοι του νομού Μεσσηνίας²⁷¹. Ο Δήμος Καλαμάτας σχηματίστηκε ως δήμος της επαρχίας Καλαμών και κατατάχθηκε στους δήμους β' τάξεως με πληθυσμό 3.862 κατοίκους και με έδρα την πόλη της Καλαμάτας²⁷².

Την αρχική σύσταση του Δήμου αποτελούσαν η Καλαμάτα, τα Λέϊκα, τα Σπιτάκια, τα Κατσαρέικα, το Καλάμι, το Ασπρόχωμα, τα Γιαννιτσάνικα και τα Γιάννιτσα (Ελαιοχώρι). Με μεταγενέστερες προσαρτήσεις ακολούθησαν οι περιοχές Αβραμιού, Παραλία Καλαμών, Καλύβια, Πλεύνα, Μονή Βελανιδιάς, Κατσικόβο, Χάνια Κουμουνδούρου, Αράχοβα, Μονή Δημιόβης, Ταμπάκικα, Διαλελυμένοι Μοναί Αγίας Τριάδος και προφήτη Ηλία, Μονή Αγίου Κωνσταντίνου (Καλογραιών), Αλμυρός, Αλωνάκι, Μενινά, Μιχαλικά, Νεράκι, Καρβούνι²⁷³.

Επιπλέον, στις 5 Νοεμβρίου 1835 έγινε η μεταφορά του νομού Μεσσηνίας από την Αρκαδιά (Κυπαρισσία), στην Καλαμάτα, ύστερα από δοξολογία στον Ι.Ν. του Αγίου Ιωάννου. Σε λόγο που εκφώνησε για το εξαιρετικό αυτό γεγονός ο Σχολάρχης Καλλίνικος Καστόρχης, επαίνεσε την απόφαση της τότε κυβέρνησης²⁷⁴.

Η απόφαση αυτή πάρθηκε διότι η Κυπαρισσία θεωρήθηκε ότι δεν ήταν ασφαλής ώστε να αποτελεί την πρωτεύουσα του Νομού Μεσσηνίας. Η μεταφορά της έδρας του Νομού στην Καλαμάτα ωφέλησε πολλαπλώς την πόλη. Νέοι κάτοικοι προστέθηκαν στους παλιούς προκειμένου να στελεχώσουν τις υπηρεσίες της πόλης: Νομαρχία, Δημόσιες Υπηρεσίες, Εφορίες, Δημόσια Ταμεία, Σχολεία, Δικαστήρια,

²⁶⁹ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 300

²⁷⁰ Π. Κουμάντος, *ό.π.*, σ. 15

²⁷¹ *Εφημερίδα Ελευθεροτυπία-Ε Ιστορικά, Τοπική Αυτοδιοίκηση 1834-2002, Δημοτικές εκλογές*, 3/10/2002, σ. 15

²⁷² Π. Κουμάντος, *ό.π.*, σ. 15

²⁷³ Π. Κουμάντος, *ό.π.*, σ. 15

²⁷⁴ Μ. Φερέτος, «Η νομαρχία της Μεσσηνίας από την Κυπαρισσία στην Καλαμάτα», *εφ. Θάρρος*, 6 Φεβρουαρίου 1994, φ. 28445, σ.11, στο Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 35

Φυλακές, Αστυνομία, με συνακόλουθο την οικονομική, κοινωνική και πνευματική πρόοδο της πόλης²⁷⁵.

Το 1836 με διάταγμα, τροποποιήθηκε μερικώς η διοικητική οργάνωση της χώρας, με μια νέα διοικητική διαίρεση. Σύμφωνα με το νέο διάταγμα οι οργανικές θέσεις του νομάρχη και του έπαρχου αντικαθίστανται με εκείνες του διοικητού και του υποδιοικητή. Η ελληνική επικράτεια διαιρέθηκε σε 30 διοικήσεις (οι παλιοί νομοί), με προϊσταμένους τους διοικητές, που με τη σειρά τους διαιρέθηκαν σε 19 υποδιοικήσεις (οι πρώην επαρχίες), με προϊσταμένους τους υποδιοικητές²⁷⁶.

Με βάση λοιπόν αυτό το νέο διάταγμα της 20^{ης} Ιουνίου/2ας Ιουλίου 1836 (ΦΕΚ 28), στο νομό Μεσσηνίας σχηματίστηκαν 3 διοικήσεις και 19 υποδιοικήσεις. Η διοίκηση Μεσσηνίας, με έδρα την Καλαμάτα, δυο επαρχίες (Καλαμών και Μεσσηνίας) και πέντε δήμους: Καλαμών, Θουρίας, Άριος, Αλαγονίας, Αμφείας²⁷⁷.

Στη διοίκηση Μεσσηνίας υπαγόταν η υποδιοίκηση Μεσσήνης, η οποία περιελάμβανε την επαρχία Μεσσηνίας με δεκατρείς δήμους: Παμισού, Εύας, Δερρών, Στενυκλήρου, Οιχαλίας, Ανδανίας, Πολίχνης, Βαλύρας, Ιθώμης, Υαμίας, Λευκοθέας, Αριστομένους, Τομέως²⁷⁸.

Η διοίκηση Τριφυλίας, με έδρα την Κυπαρισσία, δύο επαρχίες (Ολυμπίας, Τριφυλίας), και δέκα δήμους: Κυπαρισσίας, Εράνης, Πλαταμώδους, Κενηρίου, Φλεσιάδος, Τριπύλης, Αετού, Ηλεκτρίδος, Δωρίου, Αυλώνος. Στη διοίκηση Τριφυλίας ανήκε η υποδιοίκηση Ολυμπίας με δώδεκα δήμους: Αλιφείρας, Αρήνης, Βόλακος, Είρας, Ηπείου, Θείσης, Λεπρέου, Μακίστου, Σκιλλούντος, Τυμπαναίων, Φιγαλείας, Ανδριτσαίνης²⁷⁹.

Τρίτον, η διοίκηση Πυλίας, με έδρα την Πύλο, με μια επαρχία, αυτή της Μεθώνης και δεκατρείς δήμους: Μεθώνης, Πηδάσου, Νέας Κρήτης, Αιγαλέου (Χανδρινού), Τιμαθείας, Βουφρασίου (Χατζή), Κολωνίδος, Αιπείας, Κορώνης, Βίαντος (Μίσκα), Πύλου, Κορυφασίου (Ικλαινας), Σκάρμιγγος²⁸⁰.

Το σύστημα αυτό διατηρήθηκε με μικρές μεταβολές από το 1836 ως το 1845. Συγκεκριμένα το 1838 καταργήθηκε η διοίκηση Πυλίας, ενώ στη διοίκηση

²⁷⁵ Π. Κουμάντος, *Οι Δήμαρχοι της Καλαμάτας (1834-1978)*, Καλαμάτα 2017, σ. 21

²⁷⁶ Σ. Παπαγεωργίου, *Από το Γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους 1821-1862*, Αθήνα 2005, σ. 320

²⁷⁷ Α. Μηλίτση-Νίκα, *Η μέση εκπαίδευση στη Μεσσηνία (1833-1910) . Όψεις της μεσσηνιακής κοινωνίας μέσα από την εκπαίδευση*, Καλαμάτα 2004, σ. 36

²⁷⁸ Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 36

²⁷⁹ Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 36

²⁸⁰ Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 36-37

Μεσσηνίας προστέθηκε η επαρχία Μεθώνης, η οποία αποτέλεσε ξεχωριστή υποδιοίκηση, την υποδιοίκηση Πυλίας, με έδρα την Πύλο. Η υποδιοίκηση Πυλίας καταργήθηκε το 1843 με το διάταγμα «*περί καταργήσεως των υφισταμένων υποδιοικήσεων του κράτους*», οπότε καταργήθηκαν όλες οι υποδιοικήσεις²⁸¹.

Το 1840 οι δήμοι του ελληνικού βασιλείου συγχωνεύτηκαν σε 28, από 58 για λειτουργικούς λόγους, με το διάταγμα της 30^{ης} Αυγούστου/11^{ης} Σεπτεμβρίου (ΦΕΚ 22), «*περί συγχωνεύσεως δήμων*». Οι δεκατρείς δήμοι της υποδιοίκησης Μεσσήνης, συγχωνεύθηκαν σε έξι. Επίσης, οι δεκατρείς δήμοι της υποδιοίκησης Πυλίας έγιναν πέντε και οι δώδεκα δήμοι της υποδιοίκησης Ολυμπίας συγχωνεύθηκαν σε έξι²⁸². Με Βασιλικό Διάταγμα της 22ας Ιανουαρίου 1841 (ΦΕΚ 5), «*Περί διατηρήσεως των Δήμων της Επαρχίας Καλαμών*», ο Δήμος Καλαμών διατήρησε τα όρια και την πληθυσμιακή του τάξη²⁸³.

Το νέο διοικητικό σύστημα του 1836 προκάλεσε σφοδρές αντιδράσεις από τις φατρίες κυρίως, ωστόσο η πολιτική ενίσχυσης της κεντρικής εξουσίας- όπως και στην περίοδο διακυβέρνησης του Καποδίστρια-ήταν δεδομένη. Η καθιέρωση ενός συστήματος αποκέντρωσης και αυτοδιοίκησης στο πλαίσιο του συγκεντρωτικού κράτους, αποτέλεσε στρατηγική επιλογή της απόλυτης μοναρχίας²⁸⁴.

Η τοπική αυτοδιοίκηση είχε τις βαθιές ρίζες της στην εποχή της τουρκοκρατίας και είχε εξυπηρετήσει κατά πολύ την διοίκηση των ραγιάδων, μόνο που τότε οι κοτζαμπάσηδες, οι οποίοι εισέπρατταν και τους φόρους, υπηρετούσαν τους διοικητικούς θεσμούς της οθωμανοκρατίας²⁸⁵.

Με το διοικητικό σύστημα των Βαυαρών, καταργήθηκε η προεπαναστατικού τύπου τοπική αυτοδιοίκηση, που αποτελούσε μια από τις κύριες πηγές άντλησης ισχύος των κοτζαμπάσηδων και των γαιοκτημόνων, για αυτό και αντέδρασαν στις αλλαγές αυτές²⁸⁶. Οι κοτζαμπάσηδες αντικαταστάθηκαν με τους νομάρχες, έπαρχους, διοικητές και λοιπά αξιώματα.

Η οθωνική περίοδος ξεκινά το 1833, με το νεόδμητο βασίλειο να καλύπτει 47.516 τετραγωνικά χιλιόμετρα, έκταση που δεν υπέστη καμιά αλλαγή ως το 1862,

²⁸¹ Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 37

²⁸² Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 37

²⁸³ Π. Κουμάντος, *ό.π.*, σ. 15

²⁸⁴ Ήβη Μαυρομουστάκου, «Το ελληνικό κράτος 1833-1871. Πολιτικοί θεσμοί και Διοικητική οργάνωση», *ό.π.*, σ. 31

²⁸⁵ Σ. Παπαγεωργίου, *Από το Γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους 1821-1862*, Αθήνα 2005, σ. 321

²⁸⁶ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 321

όπου και έληξε η διακυβέρνηση της δυναστείας των Βίττελσμπαχ στην Ελλάδα. Ο πληθυσμός της χώρας είχε αυξηθεί κατά 750.000 κατοίκους, όπως έδειξε η πρώτη οθωνική απογραφή του 1834²⁸⁷.

Η πρώτη επίσημη απογραφή πληθυσμού στο ελληνικό βασίλειο έγινε το 1838 και διεξαγόταν κάθε χρόνο ως το 1845. Ο πληθυσμός του νομού Μεσσηνίας το 1838 ήταν 69.737 κάτοικοι, όπως έδειξε η επίσημη απογραφή. Ως το 1862 και το τέλος της οθωνικής περιόδου ο πληθυσμός του ελληνικού βασιλείου ήταν 1.110.703 κάτοικοι, κατά προσέγγιση²⁸⁸.

Ο πληθυσμός της Μεσσηνίας για παράδειγμα ήταν το 1835, 3.862 κάτοικοι και το 1861, 117.181, αριθμός τριπλάσιος σχεδόν από το 1838. Η Πελοπόννησος (νομοί Αργολίδας-Κορινθίας, Αρκαδίας, Αχαΐας-Ήλιδας, Μεσσηνίας, Λακωνίας), με πληθυσμό 579.201 κατοίκους, εξακολουθούσε να είναι η πολυπληθέστερη περιφέρεια του κράτους, με πληθυσμιακή αύξηση 181.701 κατοίκων και με ποσοστό 53% του συνολικού πληθυσμού, όπως το 1833²⁸⁹.

Μετά τον διορισμό των δημάρχων στους νέους δήμους του ελληνικού βασιλείου, έγιναν οι πρώτες δημοτικές εκλογές τον Απρίλιο-Μάιο του 1835²⁹⁰. Οι δημοτικές αρχές της Καλαμάτας έκαναν διαχρονικές προσπάθειες για την βελτίωση της ζωής των κατοίκων, για την κατασκευή του ανύπαρκτου έως τότε οδικού δικτύου, με λιθοστρώσεις, τσιμεντοστρώσεις, ασφαλτοστρώσεις, φωτισμό με λυχνίες ελαίου, πετρελαίου και ηλεκτρικού στα μεταγενέστερα χρόνια²⁹¹.

Σπουδαίες προσπάθειες έγιναν από τις δημοτικές αρχές για την ίδρυση νοσοκομείου και ιατρείων για την αντιμετώπιση μεταδοτικών ασθενειών της εποχής, που μάστιζαν κυρίως τους άπορους δημότες. Πρωτοπόρα υπήρξε η Καλαμάτα και στον τομέα της άθλησης, με την ίδρυση του Μεσσηνιακού Γυμναστικού Συλλόγου, με πρώτο πρόεδρο τον Παναγιώτη Μπενάκη και τη διεξαγωγή των προκριματικών αγώνων στη Φραγκόλιμνα για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896²⁹².

Οι τομείς της Εκπαίδευσης και της Παιδείας του ελληνικού λαού ήταν ψηλά στις προτεραιότητες και του Κυβερνήτη και των Βαυαρών. Ο Καποδίστριας όπως αναφέρθηκε παραπάνω, θεμελίωσε την βασική, τη στοιχειώδη εκπαίδευση.

²⁸⁷ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 297

²⁸⁸ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 297

²⁸⁹ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 299-300

²⁹⁰ Π. Κουμάντος, *ό.π.*, σ. 20

²⁹¹ Π. Κουμάντος, *ό.π.*, σ. 8

²⁹² Π. Κουμάντος, *ό.π.*, σ. 9

Μόρφωση και μάλιστα ανώτερη είχαν μόνοι οι οικονομικά εύποροι Έλληνες, οι προεστοί, οι έμποροι, οι μεγαλογαιοκτήμονες και οι πλοιοκτήτες, οι οποίοι σπούδασαν και οι ίδιοι και τα παιδιά τους στο εξωτερικό.

Ο Καποδίστριας πίστευε στην ηθική και διανοητική εξύψωση των Ελλήνων και έπειτα στην ανάπτυξη μιας υγιούς παιδείας που θα γινόταν το ασφαλές εχέγγυο για την κοινωνική ανάπλαση της χώρας και της δημιουργία ενός υψηλού εθνικού πολιτισμού²⁹³.

Ο Καποδίστριας με μια ειδική Επιτροπή της Παιδείας που συστάθηκε τον Οκτώβριο του 1829, μελέτησε τα κατάλληλα μεταφρασμένα βιβλία και τα αναγκαία σχολικά βοηθήματα για το εκπαιδευτικό σύστημα της αλληλοδιδασκτικής που θα εισαγόταν στα σχολεία του ελληνικού κράτους²⁹⁴.

Η Μεσσηνία βρισκόταν και αυτή σε χαμηλά ποσοστά μόρφωσης και ίσχυσε και για το νομό αυτό η αλληλοδιδασκτική μέθοδος στα σχολεία που ιδρύθηκαν από τον Κυβερνήτη. Σχετικά επιτυχείς ήταν οι προσπάθειες λειτουργίας αλληλοδιδασκτικών σχολείων στη Μικρομάνη, Αρκαδιά (Κυπαρισσία), Καλαμάτα, Νησί (Μεσσήνη), Κορώνη, Μεθώνη και την Πύλο²⁹⁵.

Όσον αφορά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση στη Μεσσηνία, ο Καποδίστριας ίδρυσε το Ελληνικό Αλληλοδιδασκτικό Σχολείο στην Καλαμάτα, το οποίο στεγάστηκε στο πρώην τζαμί της πόλης, όπως αυτό προκύπτει από αναφορά των κατοίκων της Καλαμάτας προς τον Ιωάννη Καποδίστρια στις 17 Σεπτεμβρίου 1829, στην οποία αναφέρουν «*Άστεγοι και άοικοι εσπεύσαμεν να συστήσωμεν δυο σχολεία εις την πατρίδα μας, το μεν της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου, το δε της προγονικής γλώσσης. Όσον δια το δεύτερον έχομεν εκ παλαιού αφοσιωμένον εις τούτο τόπον, δια δε το πρώτον δεν εύρομεν άλλον αρμοδιότερον, μήτ εμείς, μήτ οι συνεχώς εντεύθεν δαβαίνοντες Φιλέλληνες Ευρωπαίοι, από τον δημόσιον τόπον του ποτέ τζαμίου*»²⁹⁶.

Τα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής πολιτικής του Καποδίστρια ήταν εντυπωσιακά, δυστυχώς όμως, οι όποιες πνευματικές εστίες φώτισαν τους σημαντικότερους οικισμούς της Μεσσηνίας, όπως και όλης της ελληνικής επικράτειας την περίοδο 1828-1832, έσβησαν με τη δολοφονία του Κυβερνήτη²⁹⁷.

²⁹³ Α. Δεσποτόπουλος, *Ο Κυβερνήτης Καποδίστριας και η απελευθέρωσις της Ελλάδος*, Αθήνα 1996, σ. 243

²⁹⁴ Ελένη Κούκκου, «Η Παιδεία», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ.29 (2015), σ. 178

²⁹⁵ Α. Μηλίτση-Νίκα, *Η μέση εκπαίδευση στη Μεσσηνία (1833-1910) . Όψεις της μεσσηνιακής κοινωνίας μέσα από την εκπαίδευση*, Καλαμάτα 2004, σ. 103

²⁹⁶ Π. Κουμάντος, *ό.π.*, σ. 22

²⁹⁷ Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 103

Η οικονομική δυσπραγία του κράτους, η ανασφάλεια και η αβεβαιότητα για το μέλλον και η αναρχία που ακολούθησε μετά τον θάνατο του Κυβερνήτη, έβαλαν τέρμα στις προσπάθειές του να αναδιοργανώσει τον τομέα της Εκπαίδευσης. Η βαυαρική Αντιβασιλεία που διαδέχθηκε τον Καποδίστρια αναδιάρθρωσε συνολικά το σχολικό δίκτυο της χώρας δίνοντας βάση περισσότερο στη Μέση Εκπαίδευση.

Με το Βασιλικό Διάταγμα της 25^{ης} Μαρτίου 1835, ιδρύθηκαν 10 Ελληνικά Σχολεία σε δέκα πόλεις της ελληνικής επικράτειας, μεταξύ αυτών και η Καλαμάτα. Αυτό ήταν το πρώτο μέσο σχολείο της Μεσσηνίας, το πρώτο Ελληνικό Σχολείο της πόλης και του νομού Μεσσηνίας γενικότερα²⁹⁸.

Το Ελληνικό Σχολείο Καλαμάτας, δύο τάξεων, ήταν ένα από τα δυο σχολεία που συστάθηκαν με απόφαση του Όθωνα τον Μάρτιο του 1835, κατόπιν αιτήματος του δημάρχου Παναγιώτη Μπενάκη. Ο σχολάρχης Καλλίνικος Καστόρχης στις εξετάσεις του σχολείου στις 12 Απριλίου 1836 εκφώνησε βαρυσήμαντο λόγο για την ίδρυση των σχολείων στην Καλαμάτα, που κυκλοφόρησε στην Αθήνα με τίτλο «*Λόγος εκφωνηθείς υπό Καλλινίκου Καστόρχη εις τας δημοσίους εξετάσεις των μαθητών του Βασιλικού Σχολείου Καλαμών*»²⁹⁹.

Στα Ελληνικά Σχολεία που ίδρυσε η Αντιβασιλεία, οι κοινότητες της έδρας των εκπαιδευτηρίων υποχρεούνταν να προσφέρουν εκπαιδευτήρια για τα σχολεία αυτά. Όπου δεν υπήρχαν διαθέσιμες οικοδομές για να στεγαστούν τα σχολεία, το ενοίκιο του σχολικού έτους 1835-1836 θα το πλήρωνε το Εκκλησιαστικό Ταμείο, που είχε συσταθεί για την ανασύσταση σχολείων και εκκλησιών³⁰⁰.

Από το 1835 έως το 1910 στο νομό Μεσσηνίας λειτούργησε ένας επαρκής αριθμός σχολείων της Μέσης Εκπαίδευσης, Ελληνικά Σχολεία και Γυμνάσια. Από το ένα Ελληνικό Σχολείο του 1835, η Μεσσηνία μετρούσε τέσσερα το 1849 και 32 ως το 1910. Συγκεκριμένα τη δεκαετία 1841-1850 Ελληνικά Σχολεία υπήρχαν: ένα στην επαρχία Μεσσήνης στο Νησί, ένα στην επαρχία Πυλίας στην Κορώνη και ένα στην επαρχία Τριφυλίας στην Κυπαρισσία³⁰¹.

Στη Μεσσήνη Ελληνικό Σχολείο ιδρύθηκε το 1846, στην πρωτεύουσά της το Νησί, δύο στον εύφορο δήμο της Οιχαλίας, ένα στο δήμο Ανδανίας, ένα στο δήμο Αριστομένους και ένα στο δήμο Εύας. Στην επαρχία Πυλίας ιδρύθηκαν την ίδια

²⁹⁸ Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 103

²⁹⁹ Μ. Φερέτος, ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, τ. Α', σ. 504, στο Π. Κουμάντος, *Οι Δήμαρχοι της Καλαμάτας (1834-1978)*, Καλαμάτα 2017, σ. 21

³⁰⁰ Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 104

³⁰¹ Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, 104-106

χροινιά Ελληνικά Σχολεία στους όλους τους δήμους της, Πυλία, Χατζή, Πεταλίδι, Μεθώνη, Λογγά. Στην επαρχία Τριφυλίας υπήρχαν εννιά Ελληνικά Σχολεία και δύο Γυμνάσια³⁰².

Στην επαρχία Ολυμπίας λειτούργησαν έξι Ελληνικά Σχολεία, ένα στην κάθε έδρα του δήμου της: Ανδρίτσεινα, Ζάχα Ζαχάρω, Αγουλινίτσα, Κρέστεινα και Ζούρτσα. Το Γυμνάσιο στην επαρχία Ολυμπίας λειτούργησε πολύ αργότερα, το 1889³⁰³.

Σύμφωνα με την *Επετηρίδα του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδεύσεως* του 1907-1908, το 1836 ιδρύθηκε στην Καλαμάτα και δεύτερο Ελληνικό Σχολείο, το οποίο όμως δεν πρέπει να λειτούργησε αμέσως. Ο Ιάκωβος Ραγκαβής αναφέρει το 1852 αναφέρει πως «το 1852 εν Καλάμαις υπάρχει Σχολείον Ελληνικόν, έχον σχολάρχην και δύο διδασκάλους Β' και Γ' τάξεως»³⁰⁴.

Αυτό σημαίνει πως στην Καλαμάτα λειτούργουσε μόνο ένα Ελληνικό Σχολείο, ενώ και ο περιηγητής Thomas Wyse αναφέρει μόνο ένα Ελληνικό Σχολείο, το οποίο μάλιστα συστεγαζόταν με δύο Δημοτικά Σχολεία. Μάλιστα περιγράφει το κτίριο εξωτερικώς πολύ καλό, αλλά εσωτερικά πολύ φτωχό, με σκαλοπάτια ετοιμόρροπα, αίθουσες χαμηλές και περιορισμένες, κακής κατασκευής και με άθλιο εξαερισμό. Στην Θουρία λειτούργουσε το 1858 για άγνωστο χρονικό διάστημα, δημοσυντήρητο Ελληνικό Σχολείο³⁰⁵.

Να σημειωθεί στο σημείο αυτό πως Ελληνικό Σχολείο στην Καλαμάτα είχε ιδρυθεί και τον Μάρτιο του 1830 από τον Καποδίστρια, το οποίο όμως λόγω οικονομικών δυσκολιών διατηρήθηκε μόνο για τρεις μήνες³⁰⁶.

Η λειτουργία του δημόσιου Ελληνικού Σχολείου στην Καλαμάτα ξεκίνησε το 1835 και συνεχίστηκε αδιάκοπα ως το 1895. Η λειτουργία του σταμάτησε τότε λόγω ανεπαρκούς αριθμού μαθητών και οι εναπομείναντες μαθητές γράφτηκαν στο δεύτερο Ελληνικό Σχολείο της Καλαμάτας. Το πρώτο Ελληνικό Σχολείο ξεκίνησε ξανά την λειτουργία του το 1901³⁰⁷.

³⁰² Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 110

³⁰³ Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 110

³⁰⁴ Ι. Ραγκαβής, *Τα Ελληνικά, ήτοι περιγραφή γεωγραφική, ιστορική, αρχαιολογική, και στατιστική της αρχαίας και νέας Ελλάδος*, Αθήνα 1853, σ. 540, 2τ

³⁰⁵ Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 284-285

³⁰⁶ Ε. Μπελιά, *Η εκπαίδευση εις την Λακωνίαν και την Μεσσηνίαν κατά την Καποδιστριακήν περίοδον 1828-1832*, Αθήνα 1970, σ. 54

³⁰⁷ Α. Μηλίτση-Νίκα, *Η μέση εκπαίδευση στη Μεσσηνία (1833-1910). Όψεις της μεσσηνιακής κοινωνίας μέσα από την εκπαίδευση*, Καλαμάτα 2004, σ. 284

Ελληνικά Σχολεία ιδρύθηκαν στις κωμοπόλεις του νομού Μεσσηνίας, που είχαν κάποια σημασία, ιστορική και οικονομική, όπως η Καλαμάτα (1835), η Κυπαρισσία (1843), το Νησί (1846) και η Κορώνη (1846). Περιοχές που αποτέλεσαν πνευματικές εστίες και κατά την προεπαναστατική περίοδο και στα χρόνια του Καποδίστρια³⁰⁸. Το δίκτυο μέσης εκπαίδευσης στη Μεσσηνία στην αρχή είχε αργούς ρυθμούς, ωστόσο κορυφώθηκε μετά το 1880.

Η οικοδόμηση του σχολικού δικτύου Μέσης Εκπαίδευσης στη Μεσσηνία ξεκίνησε από την επαρχία Καλαμάτας. Όσον αφορά τα Γυμνάσια στο νομό Μεσσηνίας, το 1861 ιδρύθηκε το πρώτο Γυμνάσιο στην Καλαμάτα, σε μια εποχή όπου τα δημόσια Γυμνάσια της χώρας δεν ξεπερνούσαν τα δέκα. Σε έκθεση που υπέβαλε ο υπουργός Παιδείας Χ. Χριστόπουλος προς τον βασιλιά Όθωνα το σχολικό έτος 1855-56 τα δημόσια Γυμνάσια της Ελλάδας ήταν μόλις επτά³⁰⁹.

Μέχρι το 1861 είχαν ιδρυθεί σε όλη την ελληνική επικράτεια τα εξής Γυμνάσια: Ναύπλιο (1833), Αθήνα (1835), Μεσολόγγι (1835), Πάτρα (1835), Σύρος (1835), στην Αθήνα η Βαρβάκειος Σχολή (1843), Τρίπολη (1846), Λαμία (1846), Χαλκίδα (1861) και η Καλαμάτα την ίδια χρονιά³¹⁰.

Στο νομό Μεσσηνίας εκτός του πρώτου Γυμνασίου στην Καλαμάτα, τα υπόλοιπα τέσσερα, στη Μεσσήνη, Ανδρίτσαινα, Φιλιατρά και Κυπαρισσία, ιδρύθηκαν πολύ αργότερα, τη δεκαετία του 1880³¹¹. Μέχρι το 1861 οι απόφοιτοι των Σχολαρχείων, όπως ονομάζονταν τα πλήρη Ελληνικά Σχολεία της Μεσσηνίας, πήγαιναν σε Γυμνάσια άλλων νομών, κυρίως στο Γυμνάσιο της Τρίπολης, που είχε συσταθεί το 1846³¹².

Στο νομό Μεσσηνίας παρόλο που υπήρχαν υψηλά ποσοστά μαθητών και στην πρωτοβάθμια και στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε το επάγγελμα του πατέρα της εκάστοτε οικογένειας, στην πρόσβαση των παιδιών στην εκπαίδευση.

Για παράδειγμα, η λογική του ότι τα παιδιά των εύπορων οικογενειών είχαν μεγαλύτερη πρόσβαση στη μόρφωση, καταρρίπτεται από τα ποσοστά των παιδιών των αγροτικών οικογενειών που πήγαιναν σχολείο (60% και 70% του μαθητικού

³⁰⁸ Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 114

³⁰⁹ ΦΕΚ, αρ. φ. 8, 3/4/1857, σ. 14-24, στο Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 109

³¹⁰ *Επετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1907-1908*, σ. 110-111, στο Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 114

³¹¹ Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 114-115

³¹² Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 109

πληθυσμού της Μεσσηνίας)³¹³. Αυτό είχε σχέση με το ότι τα εν λόγω παιδιά προσδοκούσαν ένα καλύτερο επαγγελματικό μέλλον και την κοινωνική τους άνοδο, σε σχέση με τα παιδιά των εύπορων οικογενειών που τύγγχαναν ούτως ή άλλως καλύτερης μοίρας.

Στο νομό Μεσσηνίας έχουν καταγραφεί επίσης πολύ καλοί καθηγητές, ιδίως της Μέσης Εκπαίδευσης, οι οποίοι αποτέλεσαν μια κοινωνικοεπαγγελματική κατηγορία με καλές συγκριτικά συνθήκες εργασίας, ικανοποιητικούς μισθούς και υψηλό κοινωνικό κύρος, οι οποίοι βοήθησαν στην πνευματική ανάπτυξη της επαρχίας, ως ελκυστικοί πόλοι μόρφωσης³¹⁴.

Η ιδιωτική εκπαίδευση ρυθμίστηκε αρχικά από την Αντιβασιλεία με Βασιλικό Διάταγμα της 6^{ης}/18^{ης} Φεβρουαρίου 1834 και με νέο Διάταγμα της 31^{ης} Δεκεμβρίου 1836 κατοχυρώθηκε και επίσημα ως δικαίωμα όλων των δήμων να ιδρύσουν ιδιωτικά σχολεία³¹⁵. Τα περισσότερα ιδιωτικά σχολεία ιδρύθηκαν στην Αθήνα με την αιγίδα της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας και σε αυτά φοιτούσαν κυρίως κορίτσια.

Όμως και στην Μεσσηνία η ιδιωτική εκπαίδευση, κατοχυρωμένη και από το νόμο, αποτέλεσε έναν ζωντανό μηχανισμό που έδρασε παράλληλα με τον κρατικό, καλύπτοντας τις ελλείψεις και τις αδυναμίες της δημόσιας εκπαίδευσης,³¹⁶ αν και αναπτύχθηκε κυρίως από το 1870 ως το 1910.

Η Μέση Εκπαίδευση στο νομό Μεσσηνίας θεμελιώθηκε από το 1833 και αντικατοπτρίζει τη γενικότερη πραγματικότητα που επικρατούσε στο νέο ελληνικό κράτος και ήταν αρκετά οργανωμένη συγκριτικά με άλλους νομούς της χώρας, με υψηλά ποσοστά μαθητών στα σχολεία της και καλό εκπαιδευτικό προσωπικό.

Η Καλαμάτα διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στη Μέση Εκπαίδευση με Ελληνικά Σχολεία και Γυμνάσια σε όλους σχεδόν τους δήμους της. Ως το 1910 και τις αλλαγές στην Παιδεία, (με ένα σύστημα εκπαίδευσης θεμελιωμένο από το 1833), η Μεσσηνία είχε υψηλή θέση στον εκπαιδευτικό χάρτη με συνολικά 36 Ελληνικά Σχολεία και 5 Γυμνάσια³¹⁷.

Αναφορικά με τον στρατό, ο Κυβερνήτης φρόντισε για την εκπαίδευση και τον οπλισμό του στρατού και του ναυτικού. Επικεφαλείς των Χιλιαρχιών τέθηκαν

³¹³ Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 139

³¹⁴ Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 219

³¹⁵ Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 221

³¹⁶ Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 221

³¹⁷ Α. Μηλίτση-Νίκα, *ό.π.*, σ. 107

πρώην καπεταναίοι του Αγώνα, με δύναμη και επιρροή στα αρματολίκια τους, διότι ο Καποδίστριας θέλησε να διοργανώσει τον τακτικό στρατό στη βάση των στρατιωτικών σωμάτων του Αγώνα³¹⁸.

Εκτός από την *Γραμματεία επί των Στρατιωτικών και Ναυτικών Κυβερνήσεων* (υπουργείο Πολέμου), που ίδρυσε το 1829, ο Κυβερνήτης είχε ιδρύσει από το 1828 το Πολεμικό Συμβούλιο, ένα συμβουλευτικό όργανο που θα επεξεργαζόταν τις πολεμικές υποθέσεις και τα στρατιωτικά ζητήματα, με πρόεδρο τον ίδιο και συμμετοχή των Τσώρτς και Κόχραν, αρχηγούς των χερσαίων και ναυτικών δυνάμεων αντίστοιχα³¹⁹.

Ο Καποδίστριας τον Σεπτέμβριο του 1831 απέμεινε βαθμούς σε αξιωματικούς της Μεσσηνιακής Μάνης που είχαν διακριθεί στον Αγώνα της ελευθερίας. Συγκεκριμένα απένευσε βαθμούς σε αξιωματικούς των πέντε επαρχιών της Μεσσηνιακής Μάνης, του Σταυροπηγίου, Ανδρούβιτσας, Ζυγού, Καστάνιας και Καστάνιτζας³²⁰.

Οι βαθμοί που τους προσέφερε ήταν ισοδύναμοι με αυτούς που πολεμούσαν στα χρόνια της Επανάστασης. Στον καπετάν Νικόλα Βοϊδή δόθηκε ο βαθμός του στρατηγού. Στους Γαλάνη Κουμουνδουράκη, Πιέρρο Βοϊδή, Παναγιώτη Δουράκη και Παναγιώτη Μπουκουβαλέα προσφέρθηκε ο βαθμός του αντιστρατήγου³²¹.

Χιλίαρχοι έγιναν οι: Αναστάσιος Τρουπάκης, Κωνσταντίνος Κιτρινιάρης, Ξανθός Βενετζανάκης, Βασίλης Βενετζανάκης, Γιάννης Κυβελάκος, Χριστόδουλος Γεωργίου Τρουπάκης, Μιχάλης Νικητάκης, Νικολέτος Αλέξιος. Υποχιλίαρχοι έγιναν ο Δημητράκης Ζερβέας, Αλεξανδρής Δουράκης, Γιώργης Μπονάρος και Μιχάλης Σκλαβουνάκος³²².

Ο βαθμός του ταξίαρχου δόθηκε στους Παναγιώτη Σωτηρέα, Πέτρο Κέκερη, Σταυριανό Τρουπάκη, Πέτρο Τρουπάκη, Κωνσταντίνο Δουράκη, Γεώργιο Αλεπουδέα, Βασίλη Τζανετέα, Παναγιώτη Καλλικούνη, Παναγιώτη Κοκκωνέα, Στυλιανό Ιωάννου Τρουπάκη, Παναγιώτη Ιωάννου Καραμπατέα, Νικολή Αλεμαγκέα, Γιώργη Μανωλέα, Γιαννάκη Κιτρινιάρη³²³.

Το βαθμό του εκατόνταρχου έλαβαν οι: Στρατής Κεφαλέας, Δημήτρης Αρβανίτης, Στρατής Μπαρμπέτσος, Χριστόδουλος Λαλέας, Δημήτρης Διαμαντέας,

³¹⁸ Εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, *Ε Ιστορικά, Ο ελληνικός στρατός το 19^ο αιώνα*, ό.π., σ. 15

³¹⁹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ιστορία του ελληνικού στρατού 1821-1997*, Αθήνα 1998, σ. 12

³²⁰ Βασίλης Κρεμμύδας, «Καποδιστριακά Έγγραφα», στο *Μεσσηνιακά Α'*, Αθήνα 1998, σ. 142

³²¹ Βασίλης Κρεμμύδας, «Καποδιστριακά Έγγραφα», ό.π., σ. 142

³²² Βασίλης Κρεμμύδας, «Καποδιστριακά Έγγραφα», ό.π., σ. 142

³²³ Βασίλης Κρεμμύδας, «Καποδιστριακά Έγγραφα», ό.π., σ. 142

Νικόλας Μανιατάκης, Γιάννης Περδικέας, Γιώργης Μανιατάκης, Σωτηράκης Κουμαντέας, Γιαννάκης Μαρκέας, Δημήτρης Βασιλάκος, Πέτρος Προκοπέας Παναγιωτάκης Θεοδωρέας, Αντωνάκης Τζανέτου Τρουπάκης, Γιώργης Γουδέλης, Κωνσταντής Δίζης, Χριστόδουλος Μικρούλεας, Αναστάσιος Λιανέας, Παναγιώτης Μπογέας, Γεώργιος Ζουμπουλέας, Παναγιώτης Μπούρος, Σωτήρης Καρήγιαννης³²⁴.

Τέλος ο βαθμός του πεντηκόνταρχου απονεμήθηκε στους Παναγιώτη Αρβανίτη, Θεοδωράκη Φασέα, Δημήτρη Αντωνέα, Ανδρέα Κατσουλέα, Κωνσταντίνο Μαυροειδή, Γιωργάκη Κιντινέα, Γιάννη Δημακέα, Γιαννάκη Κολοτούρη, Γιώργη Φουκέα, Νικολάκη Τζανετέα, Στρατηγούλης Καρβελέας, Πέτρος Γκουμέας, Σπύρος Ψαρέας, Αναστάσης Δίζης Πούλος Κοτρωνάρος, Γιαννάκης Ταμπαζάκης, Χαραλάμπης Μπακέας, Παναγιώτης Κολανέας, Νικολάκης Παναγέας³²⁵.

Οι αρχηγοί από τα παραδοσιακά αρματολίκια αρχικά είδαν με καχυποψία τις προθέσεις του Καποδίστρια και με τα αξιώματα ο Καποδίστριας πίστευε πως θα κατευνάσει τις όποιες αμφιβολίες τους. Επίσης ο Κυβερνήτης διατήρησε ορισμένα άτακτα στρατιωτικά τμήματα για να αποφύγει κοινωνικές και πολιτικές επιπτώσεις³²⁶.

Ωστόσο, παρά τις αξιόλογες προσπάθειες του Κυβερνήτη να αναδιοργανώσει ένα ολόκληρο κράτος, συναντούσε αντιστάσεις και καχυποψία στο έργο του. Δεν ήταν λίγες οι εξεγέρσεις που εκδηλώθηκαν εναντίον του Καποδίστρια και της κυβέρνησής του, εξεγέρσεις στις οποίες πρωτοστατούσαν πρόκριτοι και πολλές φορές και στρατιωτικά σώματα.

Στην έδρα της οικογένειας Μαυρομιχάλη στο Λιμένι της Μάνης, εκδηλώθηκε εξέγερση από τον αδερφό του Περόμπεη Μαυρομιχάλη, Γιάννη- Κατσή Μαυρομιχάλη. Η εξέγερση είχε τις ίδιες αιτίες με τους προκρίτους της Ύδρας, που είχαν επίσης στραφεί εναντίον του Κυβερνήτη. Τον κατηγορούσαν πως προσπαθούσε να τους αφαιρέσει διοικητικά και οικονομικά προνόμια τα οποία κατείχαν επί αιώνες³²⁷.

Με κατηγορίες για οικονομικές ατασθαλίες, συνελήφθη ο αδερφός του Πετρόμπεη, Γιάννης μαζί με το γιο του Ηλία, προκαλώντας δυσαρέσκεια και ταραχές στη Μάνη. Τα πνεύματα ηρέμησαν προσωρινά με κάποιες συμβιβαστικές λύσεις,

³²⁴ Βασίλης Κρεμμύδας, «Καποδιστριακά Έγγραφα», *ό.π.*, σ. 142-143

³²⁵ Βασίλης Κρεμμύδας, «Καποδιστριακά Έγγραφα», *ό.π.*, σ. 143

³²⁶ Εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, *Ε Ιστορικά, Ο ελληνικός στρατός το 19^ο αιώνα*, *ό.π.*, σ. 15

³²⁷ Σ. Παπαγεωργίου, *Από το Γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους 1821-1862*, Αθήνα 2005, σ. 274

ωστόσο τέλη του 1830 και αρχές του 1831 τα πράγματα ξέφυγαν οριστικά με νέες εξεγέρσεις στο Λιμένι και τους Μανιάτες να απειλούν να κινηθούν απειλητικά εναντίον της κυβέρνησης στο Ναύπλιο.

Την ηγεσία της νέας εξέγερσης στο Λιμένι ανέλαβε ο μέχρι πρότινος συνεργάτης του Καποδίστρια, Κωνσταντίνος, αδερφός του Πετρόμπεη και του Γιάννη Μαυρομιχάλη, ενώ ο γιος του Γιάννη, Ηλίας, δραπέτευσε από τη φυλακή και κινήθηκε προς το Λιμένι και ο ίδιος. Εν τω μεταξύ συνελήφθη με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, κάτι που η οικογένεια Μαυρομιχάλη θεώρησε ως την υψίστη προσβολή.

Η αντιπολίτευση της Ύδρας εξακολουθούσε να είναι ταγμένη εναντίον του Καποδίστρια και νέες εξεγέρσεις εκδηλώθηκαν και στην Ανατολική Στερεά Ελλάδα, με επικεφαλής τον Τσάμη Καρατάσο, διοικητή του ΙΔ' Ελαφρού Τάγματος³²⁸.

Τις εξεγέρσεις αυτές τις υποκινούσε η αντιπολίτευση της Ύδρας, με μυστικούς πράκτορες που περιφέρονταν στις έδρες των Ελαφρών Ταγμάτων και προσπαθούσαν να εκμεταλλευτούν τις διαφορές μεταξύ διοικητών και αξιωματικών και να δελεάσουν τους πάντοτε ανικανοποίητους στρατιωτικούς με βαθμούς και υλικές απολαβές³²⁹.

Η εξέγερσεις εναντίον του Καποδίστρια κορυφώθηκαν το καλοκαίρι του 1831 με την πυρπόληση της ναυαρχίδας του ελληνικού στόλου από τον Ανδρέα Μιαούλη, πρώην στενό συνεργάτη του Κυβερνήτη. Όλη αυτή η αντιπολιτευτική κίνηση, οι εξεγέρσεις, η σύλληψη του Πετρόμπεη και το κακό κλίμα εναντίον του Κυβερνήτη, είχαν ως αποτέλεσμα την δολοφονία του Σεπτέμβρη του 1831 στο Ναύπλιο, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω.

Ο στρατός μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια διαλύθηκε, ακολουθώντας την γενικότερη αναρχία που επικράτησε στο εσωτερικό της χώρας. Τα Ελαφρά τάγματα διαλύθηκαν, σχηματίζοντας και πάλι ένοπλες ομάδες με αρχηγούς τους παλιούς οπλαρχηγούς των άτακτων σωμάτων. Παιρήθηκαν οι Γάλλοι εκπαιδευτές που είχαν προσληφθεί για την εκπαίδευση του τακτικού στρατού και για δυο χρόνια μέχρι την έλευση του βασιλιά Όθωνα, είχε κλονιστεί επικίνδυνα η τάξη και η πειθαρχία στο στράτευμα³³⁰.

³²⁸ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 276

³²⁹ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 274

³³⁰ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ιστορία του ελληνικού στρατού 1821-1997*, *ό.π.*, σ. 24-25

Ο τακτικός στρατός, που στα χρόνια της διακυβέρνησης του Καποδίστρια είχε μείνει αμέτοχος σε κάθε πολιτική διαμάχη, υπέστη και αυτός αρνητικές συνέπειες: λόγω έλλειψης των απαραίτητων οικονομικών πόρων για τη συντήρησή του, σημειώθηκε μεγάλη διαρροή των ανδρών του προς τους ατάκτους³³¹.

Ο Καποδίστριας είχε προσπαθήσει να θέσει τα θεμέλια ενός τακτικού στρατού, όπως άρμοζε σε ένα σύγχρονο κράτος όμως οι εντάσεις, οι εξεγέρσεις και η συμμετοχή του στρατού σε αυτές, η κόπωση από τις συνεχείς μάχες του Αγώνα, η έλλειψη οικονομικών απολαβών, επιτάχυναν την οριστική διάλυσή του³³².

Ο βασιλιάς Όθωνας και η βουαρική Αντιβασιλεία που διαδέχθηκαν τον Καποδίστρια, έφτασαν στην Ελλάδα με ένα σώμα περίπου 4.000 ανδρών, διότι στην ελληνική επικράτεια είχαν απομείνει 700 άνδρες τακτικού στρατού και πάνω από 5.000 ένοπλοι άτακτοι, στην πλειοψηφία τους Ρουμελιώτες, Σουλιώτες, Κρητικοί κι Μακεδόνες, οι οποίοι αποτελούσαν την μόνη εξουσία του τόπου³³³.

Αυτή η κατάσταση προκαλούσε τρόμο και φυσικά δεν εξασφάλιζε καμιά ασφάλεια, ούτε στον τόπο, ούτε στον νέο βασιλιά, για αυτό είχαν καταφτάσει και οι Βουαροί στρατιώτες μαζί του, έτσι ώστε να αποτελέσουν τον πυρήνα του ελληνικού στρατού. Με τον τρόπο αυτό ο βασιλιάς Λουδοβίκος προστάτευε τον ανήλικο γιο του και τη δυναστεία του στο νέο ελληνικό βασίλειο³³⁴.

Ωστόσο, η ανασυγκρότηση των άτακτων σωμάτων δεν είχε ικανοποιητικά αποτελέσματα, παρόλο που δημιουργήθηκε η *Φάλαγγα*, τιμητικό σώμα του στρατού, για όσους οπλαρχηγούς δεν κατατάχθηκαν στον τακτικό στρατό ή βρέθηκαν χωρίς κάποια θέση μετά τη διάλυση των άτακτων σωμάτων³³⁵ και ο λόχος των απομάχων για τους άνεργους και άπορους άτακτους πολεμιστές³³⁶.

Η αποτυχία της οργάνωσης των άτακτων σωμάτων οφείλεται σε μεγάλο βαθμό σε μερίδα της πολιτικής ηγεσίας του τόπου, αλλά και του λαού, που στηρίζονταν στα έμπειρα ένοπλα σώματα των ατάκτων για την απελευθέρωση των αλύτρωτων περιοχών του ελληνισμού (Θεσσαλία, Μακεδονία)³³⁷.

Η οικονομική κατάσταση του ελληνικού κράτους ήταν κακή για πολλά χρόνια από την έλευση του Όθωνα, η εσωτερική κατάσταση ήταν εξίσου ανώμαλη

³³¹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ιστορία του ελληνικού στρατού 1821-1997*, ό.π., σ. 24

³³² Εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, *Ε Ιστορικά, Ο ελληνικός στρατός το 19^ο αιώνα*, ό.π., σ. 15

³³³ Σ. Παπαγεωργίου, ό.π., σ. 326

³³⁴ Εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, *Ε Ιστορικά, Ο ελληνικός στρατός το 19^ο αιώνα*, ό.π., σ. 15

³³⁵ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ιστορία του ελληνικού στρατού 1821-1997*, ό.π., σ. 26

³³⁶ Σ. Παπαγεωργίου, ό.π., σ. 337

³³⁷ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ιστορία του ελληνικού στρατού 1821-1997*, ό.π., σ. 26

και εκδηλώθηκαν πολλές στάσεις και εξεγέρσεις εναντίον των Βαυαρών, με ενεργή συμμετοχή του στρατού.

Η πρώτη Αντιβασιλεία (Φεβρουάριος 1833-Ιούλιος 1834), ασχολήθηκε με την αποκάλυψη δύο συνωμοσιών, της «ελάσσονος» και της «μείζονος»³³⁸. Η «ελάσσονος» σημασίας συνωμοσία είχε να κάνει με τον Βαυαρό καθηγητή Dr Franz, ο οποίος εργαζόταν στην Ελλάδα, με την οποία ζητούσε από τον Λουδοβίκο της Βαυαρίας να απομακρυνθούν ο Maurer και ο Heideck από την εξουσία. Όλες οι ενδείξεις θεωρούσαν τον κόμη Armansperg ως υπεύθυνο της συνωμοσίας, ώστε να απομακρύνει τους άλλους δυο Αντιβασιλείς από την εξουσία³³⁹.

Η πιο σοβαρή ωστόσο συνωμοσία που είχε ως αποτέλεσμα εξεγέρσεις στη Μεσσηνία με απρόβλεπτες συνέπειες για την οθωνική εξουσία, ήταν αυτή του Σεπτεμβρίου του 1833. Τότε συνελήφθη ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης μαζί με τον γιο του Γενναίο, τον Πλαπούτα, τον Νικηταρά και άλλα επιφανή στελέχη του κόμματος των Ναπαίων (ρωσικό κόμμα).

Συνελήφθησαν ως ύποπτοι για συνωμοσία και προσπάθεια ανατροπής του καθεστώτος και κλείστηκαν στις φυλακές της Ακροναυπλίας. Ήταν η εποχή που το γαλλικό κόμμα του Κωλέττη τύγχανε της εύνοιας της Αντιβασιλείας και το ρωσικό με το αγγλικό κόμμα είχαν παραγκωνιστεί από την εξουσία, με πολλά μέλη τους να στέλνονται ως πρεσβευτές σε ξένες χώρες.

Ο Armansperg ήταν αγγλόφιλος, ο Maurer υποστήριζε τη γαλλική πολιτική, η οποία θεωρούταν λιγότερο ανταγωνιστική και επίφοβη για την εξέλιξη των ελληνικών υποθέσεων³⁴⁰. Ο στρατηγός Heideck υποστήριζε το ρωσικό κόμμα και η συμμετοχή του στην τριμελή Αντιβασιλεία είχε γίνει ύστερα από ρωσική παρέμβαση³⁴¹.

Η δίκη του Κολοκοτρώνη και των συντρόφων του έγινε τον Απρίλη του 1834 εν μέσω δολοπλοκιών, αυθαιρεσιών και με τις δυο πλευρές (Αντιβασιλεία και γαλλικό κόμμα από τη μία, ρωσικό κόμμα και αγγλική πρεσβεία από την άλλη) να αγωνιούν για το αποτέλεσμα της δίκης³⁴².

³³⁸ Θ. Χρήστου, *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, 22 *Δοκίμια Ιστορίας*, Αθήνα 1999, σ. 48

³³⁹ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 51

³⁴⁰ Ι. Πετρόπουλος- Αικ. Κουμαριανού, «Το ελληνικό κράτος από το 1833 ως το 1862», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ.30 (2015), σ. 47

³⁴¹ Ι. Πετρόπουλος- Αικ. Κουμαριανού, *Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους 1833-1843*, Αθήνα 1982, σ. 85

³⁴² Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 368

Τελικά οι κατηγορούμενοι κρίθηκαν ένοχοι εσχάτης προδοσίας και καταδικάστηκαν σε θάνατο. Ωστόσο, παρά τις επίμονες πιέσεις του Κωλέττη, η ποινή μετατράπηκε σε ισόβια κάθειρξη και αργότερα σε είκοσι χρόνια και εν τέλει δόθηκε χάρη στους κατηγορούμενους από τον ίδιο τον βασιλιά Όθωνα.

Ο λαός αναγνώρισε την βασιλική επιείκεια, ακόμα και τη μεγαλοψυχία του Armansperg, ωστόσο το κύρος της πλειοψηφίας της Αντιβασιλείας μειώθηκε ανεπανόρθωτα.³⁴³ Η δίκη αυτή είχε ως αφορμή να ξεσπάσουν ταραχές στη Μάνη, από οπαδούς του ρωσικού κόμματος και με πολλές ακόμη αιτίες: απροθυμία της Μάνης να ενταχθεί στο σύστημα διοίκησης, η κατάργηση των φορολογικών προνομίων της και η εκκλησιαστική μεταρρύθμιση που θα αναφερθεί παρακάτω.

Τα βαυαρικά στρατεύματα υπέστησαν ταπεινωτική ήττα όταν 2.500 Βαυαροί στρατιώτες υπό τον αξιωματικό Σμάλτς κινήθηκαν προς τη Μάνη με σκοπό να καταπνίξουν την εξέγερση. Μεσολάβησαν οι οικογένειες Μαυρομιχάλη και Τζανετάκη ώστε να επέλθει η ειρήνη στην περιοχή, αφού έλαβαν διαβεβαιώσεις από την Αντιβασιλεία πως θα έχουν δικά τους στρατιωτικά σώματα, σεβασμό της αυτονομίας τους, χρηματικές ενισχύσεις, ακύρωση των νόμων για τους μοναχούς.³⁴⁴

Το κύρος της Αντιβασιλείας υπέστη τέτοιο πλήγμα από τα πολιτικά γεγονότα, τη δίκη, τις εξεγέρσεις που διέλυσαν τον μύθο για το ακατανίκητο των βαυαρικών στρατευμάτων, που είχε ως αποτέλεσμα την ανάκληση των Maurer και Heideck στη Βαυαρία, κατόπιν απαίτησης του ίδιου του βασιλιά Λουδοβίκου, τον Ιούνιο του 1834³⁴⁵.

Η περίοδος της δεύτερης Αντιβασιλείας (Ιούλιος 1834-Φεβρουάριος 1835) χαρακτηρίστηκε από την πολιτική διαμάχη μεταξύ του Αντιβασιλέα Armansperg και του Γραμματέα των Εσωτερικών Κωλέττη, του οποίου η συνεχής άνοδος στην πολιτική σκηνή δεν αρέσει καθόλου στον Armansperg, ο οποίος γνώριζε πως ο Όθωνας δεν ήταν θετικά διακείμενος απέναντί του και το μέλλον του μετά την ενηλικίωσή του ήταν αβέβαιο.

Νέα εξέγερση ξέσπασε στη Μεσσηνία τον Αύγουστο του 1834, λίγο καιρό μετά την ανάκληση του Heideck και του Maurer και τον εκ νέου παραγκωνισμό του ρωσικού κόμματος από το νέο υπουργικό σχήμα. Η νέα εξέγερση υποκινήθηκε από

³⁴³ Ι. Πετρόπουλος- Αικ. Κουμαριανού, «Το ελληνικό κράτος από το 1833 ως το 1862», *ό.π.*, σ. 51

³⁴⁴ Ι. Πετρόπουλος- Αικ. Κουμαριανού, «Το ελληνικό κράτος από το 1833 ως το 1862», *ό.π.*, σ. 51

³⁴⁵ Ι. Πετρόπουλος- Αικ. Κουμαριανού, «Το ελληνικό κράτος από το 1833 ως το 1862», *ό.π.*, σ. 51-52

τους Ναπαίους και υποστηρίχθηκε από τους δυσανεστημένους αγγλόφιλους, μετά την αποπομπή του Μαυροκορδάτου από την προεδρία της κυβέρνησης³⁴⁶.

Ο Armansperg για να ισχυροποιήσει τη θέση του στην εξουσία μετά την ενηλικίωση του Όθωνα, υποστήριξε με τον τρόπο του την εξέγερση, θέλοντας να την «χρεώσει» στην περίοδο της πρώτης Αντιβασιλείας. Ο Κωλέττης προχώρησε στην καταστολή της εξέγερσης για να ισχυροποιήσει τη θέση του στην πολιτική σκηνή και να εξουδετερώσει τον ενδοκυβερνητικό του αντίπαλο³⁴⁷.

Ο Κωλέττης κήρυξε στρατιωτικό νόμο στις εξεγερμένες περιοχές και απέστειλε εναντίον των Μεσσήνιων επαναστατών, 1.000 άνδρες υπό τον Σμάλτς και 500 Μανιάτες από την προηγούμενη εξέγερση, τους οποίους και αμνήστευσε. Οι Μεσσήνιοι που εξεγέρθηκαν καθοδηγούνταν από τον Μητροπέτροβα, τον Γκρίτζαλη, τον Τζαμαλή και άλλους μικρότερους καπετάνιους της περιοχής.

Επτά μέρες μετά την εξέγερση και έπειτα από έκτακτο στρατοδικείο στην Κυπαρισσία, καταδικάστηκαν σε θάνατο ο Γκρίτζαλης και ο Τζαμαλής. Ο Μητροπέτροβας λόγω ηλικίας αλλά και για όσα είχε προσφέρει στον Αγώνα, καταδικάστηκε σε ισόβια κάθειρξη, ποινή που δεν εφαρμόστηκε.

Οι επαναστάτες της Μεσσηνίας είχαν ως στόχο με την εξέγερσή τους, την οριστική διάλυση της Αντιβασιλείας, την ανάληψη της εξουσίας από τον βασιλιά, την αποφυλάκιση του Κολοκοτρώνη και του Πλαπούτα, που κρατούνταν ακόμη στη φυλακή. Επιπλέον, στην προκήρυξή τους αναφέρουν πως η επανάστασή τους είχε ως στόχο να ελευθερώσει την Ελλάδα από την καταπίεση και να υπερασπιστούν την ορθοδοξία, θέμα ευαίσθητο για τους Έλληνες³⁴⁸.

Ο Γενναίος Κολοκοτρώνης, γιος του Γέρου του Μοριά, αναφέρει στα «Απομνημονεύματα» που άφησε πως ένας ακόμη λόγος της εξέγερσης ήταν η έλλειψη του Συντάγματος, το οποίο βοήθησε ανθρώπους που δεν είχαν συμβάλει διόλου στην ελευθερία του τόπου, να ανέλθουν στην πολιτική σκηνή καθώς και η βαριά φορολογία που είχαν επιβάλει οι Βαυαροί στους Έλληνες³⁴⁹.

³⁴⁶ Σ. Παπαγεωργίου, *Από το Γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους 1821-1862*, Αθήνα 2005, σ. 371

³⁴⁷ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 371

³⁴⁸ Ι. Πετρόπουλος- Αικ. Κουμαριανού, «Το ελληνικό κράτος από το 1833 ως το 1862», *ό.π.*, σ. 57

³⁴⁹ Ι. Πετρόπουλος- Αικ. Κουμαριανού, «Το ελληνικό κράτος από το 1833 ως το 1862», *ό.π.*, σ. 57

Η στάση των Μανιατών που λίγους μήνες πριν είχαν επαναστατήσει εναντίον της Αντιβασιλείας, προκαλεί εντύπωση, πάντως είχαν βρει την ευκαιρία να κερδίσουν την εύνοια της Αντιβασιλείας και οφέλη από πιθανή λεία³⁵⁰.

Ξένοι πρεσβευτές όπως ο Βρετανός Dawkins σε εκθέσεις του αναφέρει σχετικά με την εξέγερση στη Μεσσηνία, πως οφείλεται στην δυσαρέσκεια των αγγλόφιλων για την αποπομπή του Μαυροκορδάτου, την οργή των απλών χωρικών για το εκκλησιαστικό ζήτημα και το νέο σύστημα φορολόγησης³⁵¹.

Ωστόσο οι δυο αυτές εξεγέρσεις της Μάνης και της Μεσσηνίας έχει παρατηρηθεί πως ήταν ξαφνικές και σύντομες σε διάρκεια, είχαν τοπική και όχι γενικευμένη εμβέλεια, καταστέλλονταν εύκολα και οι εξεγερμένοι αποτελούσαν πάντα μια πληθυσμιακή μειοψηφία (1.000-3.000 άτομα), στην πλειοψηφία τους αγρότες, που χειραγωγούνταν εύκολα από τους τοπικούς άρχοντες, οπλαρχηγούς και ιερείς³⁵².

Επίσης, ο απλός λαός της υπαίθρου είχε παντελή άγνοια των ιδεολογικών και πολιτικών αιτημάτων που πρόβαλαν οι αρχηγοί τους (παραχώρηση Συντάγματος, πολιτικές ελευθερίες, δικαιοσύνη) και ξεσηκώνονταν για ότι καταλάβαιναν, δηλαδή για τα φορολογικά μέτρα που έπλητταν και τους ίδιους και την προάσπιση του ορθόδοξου δόγματος, θέμα ιερό για τους απλούς ανθρώπους της υπαίθρου, που δεν έλειπε από καμιά εξέγερση της εποχής εκείνης³⁵³.

Οι μεγάλες φατρίες, της Πελοποννήσου κυρίως, είχαν πληγεί από τα μέτρα των Βαυαρών και υπάρχει η πεποίθηση πως όπως και στην περίπτωση του Καποδίστρια, έτσι και στην Βαυαροκρατία, πολλές εξεγέρσεις ήταν υποκινούμενες από τα στελέχη των παλαιών κοινωνικών τάξεων, χρησιμοποιώντας τους ελεγχόμενους από τους ίδιους χωρικούς, για την υπεράσπιση των προνομίων τους³⁵⁴.

Η σύγκρουση Κωλέττη-Armansperg συνεχίστηκε με αφορμή την εξέγερση της Μεσσηνίας με τον Βαυαρό Αντιβασιλέα να κατηγορεί τον Κωλέττη πως ο ίδιος υποκίνησε την εξέγερση και δεν την σταμάτησε, γιατί ήταν ευκαιρία να συντρίψει τους πολιτικούς του αντιπάλους, (του ρωσικού κόμματος). Η αλήθεια είναι πως συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν πολλά επιφανή στελέχη των Ναπαιών.

³⁵⁰ Ι. Πετρόπουλος- Αικ. Κουμαριανού, «Το ελληνικό κράτος από το 1833 ως το 1862», *ό.π.*, σ. 57

³⁵¹ Ι. Πετρόπουλος- Αικ. Κουμαριανού, «Το ελληνικό κράτος από το 1833 ως το 1862», *ό.π.*, σ. 57

³⁵² Σ. Παπαγεωργίου, *Από το Γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους 1821-1862*, Αθήνα 2005, σ. 372

³⁵³ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 373

³⁵⁴ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 373

Επίσης ο Κωλέττης, πείθοντας τον Armansperg να χρησιμοποιήσουν τα ένοπλα σώματα των οπλαρχηγών της Ρούμελης εναντίον των Μεσσηνίων επαναστατών, κέρδισε εκ νέου την στήριξη και την άνοδο της δημοτικότητάς του στα σώματά τους και αποκατέστησε τον στρατιωτικό έλεγχο της Πελοποννήσου³⁵⁵.

Ο Armansperg υποχρεώθηκε να ακούσει τον Κωλέττη, εν τούτοις άρχισε να παίρνει άλλα μέτρα προκειμένου να σώσει την ήδη μειωμένη δημοτικότητά του και τη θέση του πρωθυπουργού (καγκελάριου) που αποσκοπούσε μετά την ενηλικίωση του Όθωνα, θέση που τελικά την κέρδισε.

Ο Armansperg ανέθεσε τις ανακρίσεις σε βάρος των συλληφθέντων Ναπαίων στον Ανδρέα Ζαΐμη, γνωστό για όχι και τόσο φιλικά του αισθήματα απέναντι στον Κωλέττη. Ο Ζαΐμης αιτιολόγησε την εξέγερση, αποδίδοντάς την σε τοπικές δυσαρέσκειες και απέκλεισε κάθε σχέση του ρωσικού κόμματος με αυτήν την εξέγερση, αλλά και την προηγούμενη. Έτσι βρήκε τρόπο και περιόρισε κατά πολύ τις καταδίκες,³⁵⁶ για να μην εξαγριωθεί περαιτέρω η κοινή γνώμη.

Ο Armansperg διόρισε πρόεδρο του Στρατοδικείου τον Βρετανό Gordon, που έδειξε επίσης μετριοπάθεια, αποφεύγοντας επιβολή ποινών αδιακρίτως. Ο Armansperg φρόντισε επίσης και για την απελευθέρωση των σημαντικών στελεχών των Ναπαίων. Έτσι δημιούργησε την ηθική υποχρέωση των οπαδών του ρωσικού κόμματος απέναντι στον ίδιο, αλλά κυρίως τους διαφύλαξε από την εκδικητικότητα του Κωλέττη³⁵⁷.

Ένα ζήτημα το οποίο απασχόλησε όσο λίγα την κοινή γνώμη ήταν η ρύθμιση του εκκλησιαστικού ζητήματος, το οποίο είχε μείνει μετέωρο από την Άλωση. Χριστιανοί κληρικοί έφευγαν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία μετά το ξέσπασμα της Επανάστασης και κατέφευγαν στον ελλαδικό χώρο, ζητώντας άσυλο, όμως δεν γίνονταν δεκτοί σε καμιά από τις επισκοπές που είχαν μείνει ούτως ή άλλως ακέφαλες³⁵⁸.

Οι κληρικοί αυτοί περιφέρονταν στην ελληνική επικράτεια χωρίς καμιά νομιμότητα, έχοντας πολλές και αυθαίρετες δικαιοδοσίες πάνω στον απλό και ταλαιπωρημένο λαό, ο οποίος όμως πίστευε σε αυτούς λόγω της θρησκευτικότητας που είχε. Με χρηματικά ανταλλάγματα τελούσαν μυστήρια, δίκαιζαν και γενικά

³⁵⁵ Ι. Πετρόπουλος- Αικ. Κουμαριανού, «Το ελληνικό κράτος από το 1833 ως το 1862», *ό.π.*, σ. 58

³⁵⁶ Ι. Πετρόπουλος- Αικ. Κουμαριανού, «Το ελληνικό κράτος από το 1833 ως το 1862», *ό.π.*, σ. 58

³⁵⁷ Ι. Πετρόπουλος- Αικ. Κουμαριανού, «Το ελληνικό κράτος από το 1833 ως το 1862», *ό.π.*, σ. 58

³⁵⁸ Γ.Α. Μάουρερ, *Ο ελληνικός λαός: Δημόσιο, Ιδιωτικό και Εκκλησιαστικό Δίκαιο από την έναρξη του Αγώνα για την ανεξαρτησία ως την 31 Ιουλίου 1834*, Χαϊδελβέργη 1835, σ. 321

αποσπούσαν χρήματα για τις όποιες διαδικασίες τελούσαν χωρίς καμιά επίσημη δικαιοδοσία.

Οι εκκλησίες είχαν σταματήσει να μνημονεύουν τον Πατριάρχη και αντικατέστησαν το τυπικό με το συνηθισμένο που χρησιμοποιούσαν τα άλλα τρία Πατριαρχεία και οι ανεξάρτητες εκκλησίες: «*Μνησθήτω Κύριος πάσης ορθοδόξου εκκλησίας*»³⁵⁹.

Ο Κυβερνήτης είχε προσπαθήσει να εξυγιάνει τον κλήρο και να διώξει τους περιπλανώμενους κληρικούς, καθώς επίσης και να τους αποσπάσει τις δικαστικές υποθέσεις που τελούσαν, όμως οι αντιδράσεις ήταν σφοδρές και σε αυτό βοηθούσαν αρκετά και οι προύχοντες³⁶⁰.

Πολλά μοναστήρια ανακάλεσαν τους μοναχούς τους, αλλά χωρίς μεγάλη επιτυχία. Επίσης, ιδρύθηκε Εκκλησιαστικό Σχολείο στον Πόρο, αλλά δεν είχε μεγάλη απήχηση. Ο Καποδίστριας προχώρησε στον διορισμό τοποτηρητών, εκλεγμένων από αυτούς που έρχονταν από την Τουρκία. Σε πολλά μέρη συγχωνεύθηκαν επισκοπές³⁶¹.

Στα χρόνια του Καποδίστρια και πριν την έλευση της Αντιβασιλείας, που έδωσε τέλος στην ανομία του κλήρου και ρύθμισε το εκκλησιαστικό ζήτημα, η κατάσταση των επισκοπών ήταν η εξής: στην Πελοπόννησο τοποθετήθηκαν τοποτηρητές στην Ωλένη, στην Πάτρα, στην Λακεδαίμονα, στο Έλος, στη Δημητσάνα, στο Ναβαρίνο και στα Καλάβρυτα³⁶². Οι υπόλοιπες επισκοπές είτε διατήρησαν τους παλιούς τους ιεράρχες, είτε έμειναν κενές, είτε ορισμένοι ιεράρχες καθαιρέθηκαν όπως της Τεγέας και της Μαντινείας³⁶³.

Ο Κυβερνήτης αποφάσισε στην Εθνοσυνέλευση του Άργους το 1829 να περιοδεύσουν στην Πελοπόννησο και τα νησιά δυο επιτροπές να καταγράψουν την εκκλησιαστική και μοναστηριακή περιουσία, ωστόσο η έρευνά τους αποδείχθηκε ανεπαρκής. Ο θάνατος του Καποδίστρια έθεσε τέρμα και στη ρύθμιση του εκκλησιαστικού ζητήματος.

Η Αντιβασιλεία αποφάσισε να ανακαινίσει ολόκληρη τη δομή της Εκκλησίας με την εγκαθίδρυση αυτοκέφαλης Εκκλησίας με τη Διακήρυξη της

³⁵⁹ Γ. Α. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 318

³⁶⁰ Γ. Α. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 324

³⁶¹ Γ. Α. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 322

³⁶² Γ. Α. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 322-323

³⁶³ Γ. Α. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 323

Αυτοκεφαλίας της 4^{ης} Αυγούστου 1833, τη δημιουργία καισαροπαπικού συστήματος και τη μερική διάλυση των μοναστηριών³⁶⁴.

Ρυθμίστηκαν οι σχέσεις Εκκλησίας-Κράτους, με τον βασιλιά να ανακηρύσσεται κοσμικός αρχηγός της Εκκλησίας και την Ιερά Σύνοδο να αναλαμβάνει την διακυβέρνησή της, ενώ πνευματικός αρχηγός παρέμενε ο Ιησούς Χριστός. Έγινε διάκριση των εξωτερικών και εσωτερικών υποθέσεων της Εκκλησίας και συγκροτήθηκαν οι δέκα επισκοπές της χώρας³⁶⁵.

Στο νομό Μεσσηνίας συγκροτήθηκαν τρεις επισκοπές: α) η Επισκοπή Τριφυλίας για τις επαρχίες Τριφυλλίας και Ολυμπίας, με έδρα την Κυπαρισσία. β) η επισκοπή Μεσσηνίας για τις επαρχίες Μεσσηνίας και Καλαμών, με έδρα το Νησίον (Στενύκληρος), και γ) η Επισκοπή Μεθώνης για την ομώνυμη επαρχία, με έδρα την Μεθώνη³⁶⁶.

Στην Ελλάδα Είχαν καταγραφεί 440 μοναστήρια (400 ανδρικά και 40 γυναικεία). Ο αριθμός τους κρίθηκε υπέρογκος από τον Maurer, ο οποίος αποφάσισε να παραμείνουν μόνο 146 ανδρικά μοναστήρια και 3 γυναικεία³⁶⁷. Μοναστήρια με λιγότερους από πέντε μοναχούς αποφασίστηκε πως θα κλείσουν.

Αλλά αυτό που εξόργισε τον απλό λαό της Πελοποννήσου ήταν η απόφαση για τη δήμευση της περιουσίας των μοναστηριών, που υπολογίζεται πως κατείχε το ¼ της ακίνητης περιουσίας της χώρας³⁶⁸. Τα χρήματα αυτά θα χρησιμοποιούνταν σε ένα κοινό ταμείο για τις ανάγκες της Εκπαίδευσης και της Εκκλησίας.

Η εκκλησιαστική μεταρρύθμιση έγινε αιτία πολλών εξεγέρσεων και οι αφορμές ήταν πολλές: Ο βασιλιάς πίστευε στον ρωμαιοκαθολικισμό ενώ οι Αντιβασιλείς ήταν προτεστάντες (διαμαρτυρόμενοι)³⁶⁹. Ο Όθωνας δεν είχε σκοπό να αλλάξει θρησκεία, ωστόσο η Αντιβασιλεία διαμήνυε συνεχώς πως η εκκλησιαστική μεταρρύθμιση δεν αφορούσε το ζήτημα της θρησκείας των Ελλήνων, αλλά την εσωτερική της αναδιοργάνωση.

Ωστόσο, οι Έλληνες ένιωσαν πως κινδύνευαν να χάσουν την θρησκεία τους. Για το λόγο αυτό προκλήθηκαν πολλές αντιδράσεις, με πολλούς ιερείς να περιοδεύουν στην επαρχία ξεσηκώνοντας τον κόσμο πως οι Βαυαροί σκοπεύουν να

³⁶⁴ J. Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833-1843)*, Αθήνα 1997, σ. 215, 2τ

³⁶⁵ J. Petropoulos, *ό.π.*, σ. 215

³⁶⁶ Γ. Α. Μάουρερ *ό.π.*, σ. 511

³⁶⁷ J. Petropoulos, *ό.π.*, σ. 216

³⁶⁸ Γ. Α. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 516

³⁶⁹ J. Petropoulos, *ό.π.*, σ. 217

αλλοιώσουν την θρησκεία των Ελλήνων. Το ζήτημα της θρησκείας έγινε πρόφαση και πολλών εξεγέρσεων, όπως της Μεσσηνίας που αναφέρθηκε και άλλων.

Η Αυτοκεφαλία της ελλαδικής Εκκλησίας προκάλεσε σφοδρές αντιδράσεις από τον απλό κόσμο, που δεν μπορούσε να αντιληφθεί πως ένα ελεύθερο κράτος δεν μπορούσε να υπάγεται στο Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης.

Σε πολιτικό επίπεδο προκάλεσε και πάλι αντιδράσεις, με το ρωσικό κόμμα που είχε ως βάση του το ζήτημα της ορθόδοξης θρησκείας, να αντιδρά μέσω εξεγέρσεων (Μάνη, Μεσσηνία). Όμως η πράξη ίδρυσης αυτοκέφαλης ελληνικής Εκκλησίας ήταν ενέργεια καθόλα συμβατή με το κρατικό πρότυπο που ήθελε να επιβάλει η Αντιβασιλεία. Η Ιερά Σύνοδος ήταν εκλεγμένη από τον βασιλιά, ώστε όπως και στους υπόλοιπους θεσμούς, να ενισχύεται κρατική εξουσία και να μην αμφισβητείται το εξουσιαστικό της προβάδισμα³⁷⁰.

Άλλη μια εξέγερση που εκδηλώθηκε στα τέλη του 1839 και είχε ως βάση το θρησκευτικό αίσθημα ήταν από την *Φιλορθόδοξη Εταιρεία*, στην οποία ως αρχηγός φερόταν ο μικρότερος αδερφός του Καποδίστρια, Τζωρτζέτος και ο Μεσσήνιος οπλαρχηγός Νικηταράς. Σκοπός της Εταιρείας ήταν όπως υποστήριζαν οι συλληφθέντες η απελευθέρωση των αλύτρωτων περιοχών, Μακεδονίας, Ηπείρου και Θεσσαλίας³⁷¹.

Ωστόσο, σύμφωνα με τον εσωτερικό κανονισμό της Εταιρείας, σκοπός ήταν και η εσωτερική μεταβολή και η αλλαγή δόγματος από την πλευρά του βασιλιά, ο οποίος είχε παραμείνει καθολικός. Το ρωσικό κόμμα, που βρέθηκε ξανά στο στόχαστρο για την εσωτερική αυτή αναστάτωση, κατηγόρησε το αγγλικό για ακόμη μια μηχαρορραφία³⁷².

Στη δίκη που ακολούθησε τον Ιούλιο του 1840, οι αρχές επέδειξαν μετριοπάθεια στις ποινές των συλληφθέντων, ωστόσο όλο αυτό το ζήτημα επέφερε το τέλος της ρωσικής πρωτοκαθεδρίας και την επανάκαμψη του αγγλικού και του γαλλικού κόμματος³⁷³.

Γύρω στο 1850 ο άσημος κληρικός Χριστόφορος Παπουλάκος άρχισε περιοδεία στην Πελοπόννησο, εκφωνώντας φλογερούς λόγους εναντίον της κυβέρνησης και του Στέμματος. Ο Παπουλάκος αν και αρχικά είχε χαρακτηριστεί

³⁷⁰ Σ. Παπαγεωργίου, *Από το Γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους 1821-1862*, Αθήνα 2005, σ. 350

³⁷¹ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 385

³⁷² Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 385

³⁷³ Σ. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 386

ακίνδυνος, εντούτοις οι κυβερνητικές αναφορές του ενόχλησαν το Στέμμα. Η κυβέρνηση ζήτησε από την Ιερά Σύνοδο να επέμβει, του ζητήθηκε να παρουσιαστεί ενώπιόν της, όμως κρύφτηκε. Ο απλός κόσμος τον θεωρούσε προφήτη και τον προστάτευε.

Η επιρροή του ήταν τόσο μεγάλη στον απλό λαό, που η Ιερά Σύνοδος αποφάσισε να στείλει μορφωμένους ιεροκήρυκες στα μέρη που δρούσε ο Παπουλάκος, ώστε να ξεφύγει ο κόσμος από την επιρροή του, ενώ η κυβέρνηση έστειλε τον Γενναίο Κολοκοτρώνη με στρατό να συλλάβει τον Παπουλάκο.

Ο Παπουλάκος βλέποντας ότι δε είχε άλλη επιλογή κινήθηκε με 3.000 οπαδούς του προς την Καλαμάτα και απείλησε με κατάληψη της πόλης. Με μια προκήρυξη ο νομάρχης της Μεσσηνίας τόνιζε μεταξύ άλλων, ότι έρχεται ο Παπουλάκος με πολλούς Μανιάτες για να αρπάξουν και να πλιατσικολογήσουν. Τόνιζε επίσης ότι τον Παπουλάκο τον καταδιώκει η Ιερά Σύνοδος³⁷⁴.

Έτσι, οι Καλαματιανοί δεν άφηναν τον Παπουλάκο και τους οπαδούς του να μπουν στην πόλη. Εκείνος αποσύρθηκε στο κρησφύγετό του στον Ταΰγετο. Έπειτα συνελήφθη το 1852, κλείστηκε στις φυλακές του Ρίου και έπειτα στην Μονή Παναχράντου της Άνδρου, όπου και πέθανε το 1861. Το ζήτημα της Αυτοκεφαλίας της ελλαδικής Εκκλησίας έγινε αντικείμενο όλων των ειδών των εξεγέρσεων στον ελληνικό χώρο για πολλά χρόνια.

Ο Ιωάννης Καποδίστριας άρχισε την αναδιοργάνωση της Δικαιοσύνης, ως απαραίτητο στοιχείο της αποκατάστασης της τάξης και της ευταξίας στο εσωτερικό της χώρας και ξεκίνησε με τη σύσταση τακτικών δικαστηρίων. Το ψήφισμα «*Περί του Διοργανισμού των Δικαστηρίων*» του Δεκεμβρίου του 1828 ήταν από τα πρώτα μέτρα του Κυβερνήτη³⁷⁵. Το 1830 ιδρύθηκε στην Καλαμάτα το *Πρωτόκλητον Δικαστήριο Καλαμών και Νησίου*³⁷⁶.

Μετά τη δολοφονία του Κυβερνήτη, στην Εθνοσυνέλευση του 1832, αποφασίστηκε από τον Πρόεδρο της Προσωρινής Κυβέρνησης, Αυγουστίνο Καποδίστρια, η παύση ορισμένων δικαστηρίων και η παραχώρηση δικαιοδοσιών στους δημογέροντες, όπως και στην προεπαναστατική περίοδο.

Με την έλευση του Όθωνα ξεκινά η αποφασιστικότερη καμπή στην εξέλιξη του ελληνικού δικαίου και αυτό σφραγίζεται με μια πυκνή και έντονη νομοθετική

³⁷⁴ Π. Κουμάντος, *Οι Δήμαρχοι της Καλαμάτας (1834-1978)*, Καλαμάτα 2017, σ. 10

³⁷⁵ Α. Δεσποτόπουλος, *Ο Κυβερνήτης Καποδίστριας και η απελευθέρωση της Ελλάδος*, Αθήνα 1996 σ. 226

³⁷⁶ Εφημερίδα *Ελευθεροτυπία-Ε Ιστορικά*, Καλαμάτα, ο αστικός μετασχηματισμός, 6/9/2004, σ. 17

παραγωγή στην ιστορία της ελληνικής έννομης τάξης³⁷⁷. Ο Maurer δήλωσε πως πριν φτάσει ο βασιλιάς Όθωνας στην Ελλάδα δεν μπορούσε να γίνει λόγος για απονομή Δικαιοσύνης, διότι επικρατούσε το δίκαιο του ισχυρότερου³⁷⁸.

Ίσχυσε η Εξάβιβλος του Αρμενόπουλου και παρατηρήθηκε μια προσκόλληση στη γερμανική νομική επιστήμη, μέσω όμως του βυζαντινού δικαίου.³⁷⁹ Το 1834 ιδρύθηκαν από την Αντιβασιλεία δέκα Πρωτοδικεία, τρία Εμποροδικεία, δύο Εφετεία και ο Άρειος Πάγος και έγινε μια αξιόλογη προσπάθεια για τον εκσυγχρονισμό της Δικαιοσύνης³⁸⁰.

Όσον αφορά το εθιμικό δίκαιο που ίσχυε από τα βυζαντινά χρόνια, ο Maurer υποστήριξε την αξία του και το γεγονός πως ήταν σεβαστό από όλους και δεν επέτρεψε την κατάργησή του, όπως είχε ζητηθεί. Έδωσε λοιπόν εντολή να καταγραφεί το εθιμικό δίκαιο κάθε τόπου για να διαπιστωθεί αν είναι πρακτικό και εφαρμόσιμο για να ενσωματωθεί σε μια μελλοντική ενιαία αστική νομοθεσία³⁸¹.

Στο νομό Μεσσηνίας υπήρχαν στην Κορώνη, στη Μεθώνη, στο Αμπελάκι, στην Καλαμάτα, στην Μικρομάνη, στην Ανδρίτσαινα και στο Νησί, εθιμικό δίκαιο για το ζήτημα της κληρονομιάς και της προίκας.³⁸² Επίσης, στις επαρχίες Νησίου, Φαναρίου, Κυπαρισσίας (Αρκαδιά), Κορώνης, Καλαμάτας, ίσχυε το εθιμικό δίκαιο περί επιτροπείας, πατρικής εξουσίας, νομής, κυριότητας, δουλειών, προνομίων και υποθηκών³⁸³.

Το νομοθετικό έργο της Αντιβασιλείας, παρά τα απολυταρχικά του χαρακτηριστικά, όπως το σύνολο του κρατικού μηχανισμού, ήταν αξιόλογο³⁸⁴. Εισήχθη γραπτή νομοθεσία, ιδρύθηκαν δικαστήρια για την απονομή της δικαιοσύνης, ορίστηκαν όλα με κάθε λεπτομέρεια και αναγνωρίστηκε το εθιμικό δίκαιο των επαρχιών, όπου αυτό είχε επικρατήσει³⁸⁵.

Η Καλαμάτα, μια πόλη με μεγάλη ιστορία, δεν μπορούσε να μην έχει παράδοση στην οικονομία, από τα προεπαναστατικά κιόλας χρόνια. Στη διάρκεια του

³⁷⁷ Μιχάλης Τσαπόγας, «Η ανανέωση του Δικαίου», στην: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ.4 (2019), μέρος Α', σ. 51

³⁷⁸ Γ. Λ. Μάουρερ, *Ο ελληνικός λαός: Δημόσιο, Ιδιωτικό και Εκκλησιαστικό Δίκαιο από την έναρξη του Αγώνα για την ανεξαρτησία ως την 31 Ιουλίου 1834*, Χαϊδελβέργη 1835, σ. 606

³⁷⁹ Μιχάλης Τσαπόγας, «Η ανανέωση του Δικαίου», *ό.π.*, σ. 53

³⁸⁰ Μιχάλης Τσαπόγας, «Η ανανέωση του Δικαίου», *ό.π.*, σ. 55

³⁸¹ Γ. Λ. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 617

³⁸² Γ. Λ. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 160-165

³⁸³ Γ. Λ. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 202-208

³⁸⁴ Π. Πετρίδης, *Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1821-1862. Από τα Δημοκρατικά Πολιτεύματα στην κατάλυση της Οθωνικής Μοναρχίας*, Αθήνα 1990, σ. 167, τ.1

³⁸⁵ Π. Πετρίδης, *ό.π.*, σ. 168

18^{ου} αιώνα η Καλαμάτα εξελίχθηκε σε αξιόλογο κέντρο εμπορίου, με βασικό της άξονα τις εξαγωγές³⁸⁶.

Από το λιμάνι της Καλαμάτας γίνονταν εξαγωγές ξερών συκών και λαδιού της Μεσσηνιακής Μάνης. Το λάδι της Καλαμάτας προοριζόταν κυρίως για διατροφικούς σκοπούς στα γερμανικά κρατίδια, μέσω του λιμανιού της Τεργέστης³⁸⁷.

Ιδιαίτερη ανάπτυξη είχε και το λιμάνι της Κορώνης, όπου Γάλλοι έμποροι άρχισαν να εγκαθίστανται στην περιοχή με σκοπό το λάδι της περιοχής, το οποίο το χρησιμοποιούσαν στις γαλλικές σαπωνοποιίες. Γαλλικά πλοία επίσης προσέγγιζαν τα λιμάνια του Ναβαρίνου και της Μεθώνης. Για εμπορικούς λόγους η γαλλική κυβέρνηση προχώρησε στη σύσταση της έδρας του γαλλικού προξενείου στην Κορώνη και μια έδρα υποπρόξενου στην Καλαμάτα³⁸⁸.

Ο μεγαλύτερος κεφαλαιούχος της Καλαμάτας και ολόκληρης της Πελοποννήσου, ο Παναγιώτης Μπενάκης, είχε σταθερή συνεργασία με τους Μανιάτες παραγωγούς λαδιού και ήταν ο σημαντικότερος εξαγωγέας των προϊόντων της Μάνης, που διοχετεύονταν στο εξωτερικό από το λιμάνι της Καλαμάτας. Με τους Γάλλους εμπόρους συνεργάστηκαν και οι αδερφοί Δημητράκης και Ηλίας ΤΖάνε. Οι έμποροι της Μεσσηνίας συγκροτούσαν την οικονομική αριστοκρατία της περιοχής, η οποία είχε πολιτικό και διοικητικό ρόλο³⁸⁹.

Από το λιμάνι της Καλαμάτας εξαγονταν και προϊόντα όπως μετάξι, ακατέργαστο δέρμα, στάρι. Το λιμάνι της Καλαμάτας, ως επίνειο της κοντινής ενδοχώρας, εξελίχθηκε σε αξιόλογο κέντρο εμπορίου, με βασικό άξονα τις εξαγωγές αγροτικών πρώτων υλών και προϊόντων διατροφής. Η Καλαμάτα κατέστη τις παραμονές του 1821 τόπος με αξιόλογη εμπορική κοινότητα που έμελλε να διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο στην Επανάσταση³⁹⁰.

Με την έλευση των Βαυαρών το ελληνικό κράτος τοποθετήθηκε με αποφασιστικότητα στην τροχιά του εκσυγχρονισμού.³⁹¹ Πέραν των οικονομικών μέτρων για την αναδιάρθρωση των οικονομικών του κράτους, οι Βαυαροί προχώρησαν στην στήριξη της οικονομίας στην αγροτική οικονομία, η οποία

³⁸⁶ Εφημερίδα *Ελευθεροτυπία-Ε Ιστορικά, Καλαμάτα, ο αστικός μετασχηματισμός, ό.π., σ. 16*

³⁸⁷ Εφημερίδα *Ελευθεροτυπία-Ε Ιστορικά, Καλαμάτα, ο αστικός μετασχηματισμός, ό.π., σ. 12*

³⁸⁸ Εφημερίδα *Ελευθεροτυπία-Ε Ιστορικά, Καλαμάτα, ο αστικός μετασχηματισμός, ό.π., σ. 12*

³⁸⁹ Εφημερίδα *Ελευθεροτυπία-Ε Ιστορικά, Καλαμάτα, ο αστικός μετασχηματισμός, ό.π., σ. 13*

³⁹⁰ Εφημερίδα *Ελευθεροτυπία-Ε Ιστορικά, Καλαμάτα, ο αστικός μετασχηματισμός, ό.π., σ. 15-16*

³⁹¹ Χριστίνα Αγραντώνη, «Η ελληνική οικονομία στον πρώτο βιομηχανικό αιώνα», στην: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ.4 (2019), μέρος Α', σ. 63

αποτελούσε ακόμη και μετά τον θάνατο του Καποδίστρια, τον μεγαλύτερο συντελεστή στο ετήσιο εθνικό εισόδημα³⁹².

Οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις έφταναν το 46% του εδάφους. Το 58% των γεωργικών εκτάσεων ανήκε στην Πελοπόννησο, η οποία αποτελούσε και στα πρώτα χρόνια της οθωνοκρατίας το μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής επικράτειας, με 6.225 τετραγωνικά μίλια έκταση³⁹³.

Στα πρώτα χρόνια του Όθωνα η οικονομία της Ελλάδος, ήταν οικονομία της επιβίωσης στην ηπειρωτική Ελλάδα, ενώ πιο εξελιγμένη οικονομία λειτουργούσε στα παράλια και τα νησιά. Το θαλάσσιο εμπόριο προσέφερε πολλά κέρδη και προεπαναστατικά σε πολλά μέρη, όπως Ναύπλιο, Πάτρα, Καλαμάτα, Ναβαρίνο, Κορώνη, αλλά και τα νησιά Ύδρα, Σπέτσες, Κάσο, Μήλο, Μύκονο³⁹⁴.

Η αγροτική παραγωγή ενισχύθηκε με νέα προϊόντα και νέες τεχνικές από τους Βαυαρούς και σε αυτό βοήθησε και η καταστολή της ληστείας και της τρομοκρατίας στην ύπαιθρο από την Αντιβασιλεία. Οι γεωργοί κατόρθωσαν να αυξήσουν τις καλλιεργημένες εκτάσεις κατά 2/3 μόλις σε μια χρονιά (1834)³⁹⁵.

Έγιναν επίσης εισαγωγές ζώων από τη Θεσσαλία κυρίως, για την ενίσχυση της κτηνοτροφίας και ενισχύθηκε και ο κλάδος της βιοτεχνίας, που βασιζόταν στην οικογένεια και την παραγωγή προϊόντων μικρής κλίμακας, γιατί για βιομηχανία δεν μπορούσε να γίνει λόγος διότι δεν υπήρχαν δρόμοι που θα βοηθούσαν στη ανάπτυξη μιας βιομηχανίας μικρής κλίμακας³⁹⁶.

Η βιομηχανία άρχισε να αναπτύσσεται ξανά πάνω στην μεταξουργία, την παλαιότερη εμπορευματική μεταποιητική δραστηριότητα του ελληνικού χώρου, που είχε ιδιαίτερα συστηματοποιηθεί και επικεντρωθεί στη νότια Ελλάδα, στην περιοχή του Μυστρά και της Καλαμάτας και σε μερικά νησιά των Κυκλάδων, κυρίως την Άνδρο³⁹⁷.

Η ζήτηση του μεταξιού αυξανόταν με ταχύτητα χάρη στην ανάπτυξη της μεταξουργίας και της υφαντουργίας στην Ευρώπη και ιδίως στη Λυόν της Γαλλίας. Η ελκυστικότητα του κλάδου ήταν τέτοια που αρκετοί Ευρωπαίοι επιχειρηματίες έρχονταν στη Ελλάδα. Έλληνες επιχειρηματίες, όπως ο Κωνσταντίνος Δουρούτης

³⁹² Ι. Πετρόπουλος-Αικ. Κουμαριανού, *Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους (1833-1843)*, Αθήνα 1982, σ. 259

³⁹³ Ι. Πετρόπουλος-Αικ. Κουμαριανού, *ό.π.*, σ. 258

³⁹⁴ Ι. Πετρόπουλος-Αικ. Κουμαριανού, *ό.π.*, σ. 261

³⁹⁵ Α. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 221

³⁹⁶ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 220

³⁹⁷ Χριστίνα Αγριαντώνη, «Η ελληνική οικονομία στον πρώτο βιομηχανικό αιώνα», *ό.π.*, σ. 65

άνοιξαν τα δυο πρώτα μεταξουργεία στη Σπάρτη και τη Μεσσήνη στο τέλος της δεκαετίας του 1830, έχοντας προνόμια και διευκολύνσεις από το ελληνικό κράτος³⁹⁸.

Αργότερα ιδρύθηκαν μεταξουργεία στην Αθήνα, τον Πειραιά, την Ύδρα διότι ο Όθωνας και οι κυβερνήσεις του ήθελαν να διαμορφώσουν την οικονομική ζωή του τόπου με βάση τον διεθνή οικονομικό ορίζοντα³⁹⁹. Η Αντιβασιλεία και μετέπειτα ο Όθωνας έκαναν συνεχείς τονωτικές κινήσεις στην οικονομία της χώρας με την εκμετάλλευση της αλιείας και των αλυκών, με το νομισματικό και τελωνειακό σύστημα, τους φόρους, την οικονομική διοίκηση⁴⁰⁰.

Ήδη με την έλευση του Όθωνα το 1833 η Καλαμάτα αναδείχθηκε σε εμπορικό και ναυπηγικό κέντρο του νεοσύστατου βασιλείου. Η Καλαμάτα από το 1843 ως το 1857 κατείχε την 9^η θέση ανάμεσα στα ναυτιλιακά κέντρα της Ελλάδας από άποψη δυναμικότητας του εμπορικού στόλου της. Συγκεκριμένα στο νηολόγιο της Καλαμάτας φέρονται εγγεγραμμένα 145 πλοία, κυρίως καΐκια, γεγονός που υποδηλώνει μεταφορές σε κοντινές περιοχές και μεταφορές προϊόντων της γειτονικής παραλιακής ζώνης⁴⁰¹.

Η οικονομική ανάπτυξη της Καλαμάτας οφείλεται στον κυρίαρχο ρόλο του εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου, στην αγροτική και βιομηχανική παραγωγή. Ο ρόλος του λιμανιού της Καλαμάτας καθιστά αυτόνομο το γιατί στα τέλη του 19^{ου} αιώνα στην Καλαμάτα λειτουργούσαν 12 Προξενία ξένων χωρών⁴⁰².

Επίσης, το 1865 ιδρύθηκε το Λιμενικό Ταμείο Καλαμάτας που έθεσε τις βάσεις για την περαιτέρω ανάπτυξη της οικονομίας της πόλης και δρομολόγησε το όνειρο των Καλαματιανών ώστε να γίνει η πόλη τους η Μασσαλία του Μοριά, όπως έλεγαν.

Το ζήτημα των εθνικών γαιών αποτελούσε μια πληγή στην οικονομία της χώρας και επί Καποδίστρια και επί Όθωνος, διότι ειδικά ο Καποδίστριας δεν μπόρεσε να κάνει κάτι για το ζήτημα αυτό. Σύμφωνα με τον Maurer αυτή η εθνική ακίνητη κτηματική ιδιοκτησία παρέμενε μοιρολατρικά σε χέρια ορισμένων καλλιεργητών, ενώ μπορούσε να αποτελέσει μια σημαντική πηγή εσόδων του νέου κράτους⁴⁰³.

³⁹⁸ Χριστίνα Αγραντώνη, «Η ελληνική οικονομία στον πρώτο βιομηχανικό αιώνα», *ό.π.*, σ. 65

³⁹⁹ Χριστίνα Αγραντώνη, «Η ελληνική οικονομία στον πρώτο βιομηχανικό αιώνα», *ό.π.*, σ. 66-67

⁴⁰⁰ Γ. Λ. Μάουρερ, *Ο ελληνικός λαός: Δημόσιο, Ιδιωτικό και Εκκλησιαστικό Δίκαιο από την έναρξη του Αγώνα για την ανεξαρτησία ως την 31 Ιουλίου 1834*, Χαϊδελβέργη 1835, σ. 588-591

⁴⁰¹ Εφημερίδα *Ελευθεροτυπία-Ε Ιστορικά*, Καλαμάτα, ο αστικός μετασχηματισμός, *ό.π.*, σ. 17

⁴⁰² Π. Κουμάντος, *Οι Δήμαρχοι της Καλαμάτας (1834-1978)*, Καλαμάτα 2017, σ. 7

⁴⁰³ Γ. Λ. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 585

Με τον όρο «εθνικές γαίες» εννοούνται οι ακίνητες κτηματικές ιδιοκτησίες της ελληνικής επικράτειας, που ανήκαν σε μουσουλμάνους ιδιώτες που τις εκμεταλλεύονταν ή σε μουσουλμανικά θρησκευτικά ιδρύματα επί Τουρκοκρατίας. Η πλειοψηφία αυτών των κτημάτων βρίσκονταν στην Πελοπόννησο και μερικές εκτάσεις στη Στερεά Ελλάδα. Τα εθνικά αυτά κτήματα αποτελούσαν τη μόνη ιδιοκτησία του ελληνικού κράτους και το μόνο οικονομικό της εχέγγυο και προεπαναστατικά και μετεπαναστατικά και κατά τη διάρκεια του ελεύθερου πολιτικού βίου της.

Με διάταγμα του Απριλίου του 1834 αποφασίστηκε πως τα μισθωμένα δημόσια κτήματα θα παρέμεναν στους ενοικιαστές τους και άλλα θα νοικιάζονταν, όπως οι ελαιώνες της Κορώνης και της Μεθώνης⁴⁰⁴. Έγιναν ακόμη δύο προσπάθειες εκποίησης των εθνικών γαιών, η μια το 1835 με το «νόμο περί προικοδότησης» και το 1838 για την πώληση της γης σε στρατιωτικούς και την ίδρυση πόλεων⁴⁰⁵.

Ο νόμος περί προικοδότησης προέβλεπε τη διανομή των γαιών στις φτωχές οικογένειες και άπορους αγωνιστές, με σκοπό την γεωργική τους αποκατάσταση. Με το μέτρο αυτό αποζημιώθηκαν αρκετοί αγωνιστές της Επανάστασης, αλλά ο νόμος αυτός άργησε να αποφέρει αποτελέσματα⁴⁰⁶.

Το ζήτημα της εκποίησης των εθνικών κτημάτων το έλυσε ο Αλέξανδρος Κουμουδούρος, Μεσσηνίος πολιτικός και δικηγόρος, από μεγάλη οικογένεια της Μεσσηνίας που υπηρέτησε επίσης τον Αγώνα της ανεξαρτησίας, το 1871 με σχετικό νομοσχέδιο που πέρασε στη Βουλή.

Από την αρχή της βασιλείας του Όθωνα, έως και την έξωσή του το 1862, στην Καλαμάτα διτέλεσαν δήμαρχοι άνθρωποι κύρους, από μεγάλες ιστορικές οικογένειες, όπως ο Παναγιώτης Μπενάκης (1834-1841), εγγονός του μεγάλου προύχοντα Παναγιώτη Μπενάκη⁴⁰⁷. Επί δημαρχίας Παναγιώτη Μπενάκη, το βασιλικό ζεύγος Όθωνα-Αμαλίας, επισκέφθηκαν την πόλη της Καλαμάτας, στις 18 Σεπτεμβρίου 1840, για τον εορτασμό των γενεθλίων του νεαρού βασιλιά. Η πόλη επιλέχθηκε για ιστορικούς λόγους, στην πόλη από όπου ξεκίνησε ο μεγάλος ξεσηκωμός του 1821⁴⁰⁸.

⁴⁰⁴ Γ. Λ. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 587

⁴⁰⁵ Γ. Λ. Μάουρερ, *ό.π.*, σ. 586

⁴⁰⁶ Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 223

⁴⁰⁷ Π. Κουμάντος, *ό.π.*, σ. 17

⁴⁰⁸ Π. Κουμάντος, *ό.π.*, σ. 34

Στην εορταστική εκδήλωση πρωτοστάτησε ο δήμαρχος Παναγιώτης Μπενάκης και το Δημοτικό Συμβούλιο. Εφημερίδες των Αθηνών έγραψαν σχετικά με την επίσκεψη του βασιλικού ζεύγους στην Καλαμάτα «Ο τόπος άρεσε πολύ εις τας Α.Α.Μ.Μ. δια την φυσικήν του καλλονήν και διότι η πόλις περιστοιχίζεται από λεμονοπορτοκαλόδενδρα περιβόλια, και ελαιόδενδρα, μάλιστα εφημίσθη ότι η Βασίλισσα είπεν, ότι θέλει οικοδομήσει ενταύθα και οικίαν δια να έρχεται κατ'έτος..»⁴⁰⁹.

Δεύτερος δήμαρχος της Καλαμάτας ήταν ο Ιωάννης Κ. Κυριακός (1841-1857), από οικογένεια προεστών και Φιλικών της Μεσσηνίας και αδερφός του γνωστού Φιλικού Κυριακού Καμαρινού⁴¹⁰.

Τρίτος δήμαρχος της πόλης από το 1858-1862, ήταν ο Θεόδωρος Ιωάννου Κυριακός, γιος του προηγούμενου δημάρχου, Ιωάννη Κ. Κυριακού, αδερφός του Φιλικού και προκρίτου Χατζηγιαννούλη, που σκοτώθηκε στις μάχες εναντίον του Ιμπραήμ και εγγονός του Παναγή Κυριακού, τον οποίο είχαν φυλακίσει οι Τούρκοι ως όμηρο μαζί με άλλους προκρίτους της Καλαμάτας παραμονές της Επανάστασης⁴¹¹.

Μετά την εκθρόνιση του Όθωνα τον Οκτώβρη του 1862 και πριν την εκλογή του νέου βασιλιά από τις Μεγάλες Δυνάμεις, ανέλαβε ως αιρετός Δήμαρχος της Καλαμάτας ο Παναγιώτης Ζάρκος, ως τον Γενάρη του 1863⁴¹² που ανέλαβε ο Πέτρος Μαυρομιχάλης, γιος του Αντωνίου Μαυρομιχάλη και ανιψιός του Πετρόμπεη.⁴¹³ Από το 1863 καθιερώθηκε στην Καλαμάτα ο θεσμός του Αντιδημάρχου⁴¹⁴.

Η Μεσσηνία πρωτοστάτησε και στα χρόνια του ελεύθερου πολιτικού βίου, με προσωπικότητες που σημάδεψαν την τοπική και όχι μόνο ιστορία. Η πόλη της Καλαμάτας, συμπεριλαμβανόμενη στο θεσμικό έργο των πρώτων κυβερνόντων της χώρας, οργανώθηκε διοικητικά, οικονομικά, εκπαιδευτικά, απέκτησε δικαστήριο με τον Αλέξανδρο Κουμουδρούρο να διορίζεται αντιεισαγγελέας στην πόλη της Καλαμάτας το 1847 και γενικότερα υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα αστικά κέντρα της Πελοποννήσου⁴¹⁵.

⁴⁰⁹ Π. Κουμάντος, *ό.π.*, σ. 34

⁴¹⁰ Π. Κουμάντος, *ό.π.*, σ. 17

⁴¹¹ Π. Κουμάντος, *ό.π.*, σ. 83-84

⁴¹² Π. Κουμάντος, *ό.π.*, σ. 109

⁴¹³ Π. Κουμάντος, *ό.π.*, σ. 111

⁴¹⁴ Π. Κουμάντος, *ό.π.*, σ. 113

⁴¹⁵ Εφημερίδα *Ελευθεροτυπία- Ε Ιστορικά, Καλαμάτα, ο αστικός μετασχηματισμός, ό.π.*, σ. 17

Επίλογος

Η μακρά ιστορία της Μεσσηνίας αποδεικνύεται από την συμμετοχή της σε πολλά και σημαντικά στάδια στα πλαίσια της νεότερης και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας. Η Μεσσηνία πρωτοστάτησε σε απελευθερωτικά κινήματα, προάγγελους της μεγάλης Επανάστασης του 1821, με την οποία έληξε οριστικά ο οθωμανικός ζυγός.

Τα Ορλωφικά ξεκίνησαν από την μεσσηνιακή γη και την σκυτάλη πήραν η Φιλική Εταιρεία και οι οπλαρχηγοί, με την Καλαμάτα να κατέχει τα πρωτεία ως η πρώτη ελληνική πόλη που απελευθερώθηκε από τους Τούρκους. Η Μεσσηνία ανέδειξε μια πληθώρα οπλαρχηγών, πολιτικών και στρατιωτικών αρχηγών, με καταβολές από μεγάλες οικογένειες της περιοχής και με απογόνους τους να πρωταγωνιστούν έως σήμερα σε σημαντικούς κλάδους του κοινωνικού γίγνεσθαι.

Πληθώρα μαχών δόθηκε στην μεσσηνιακή γη, με τη θυσία του Παπαφλέσσα στο Μανιάκι να προκαλεί ρίγος συγκίνησης έως τις μέρες μας. Ακολούθησε η ναυμαχία στο Ναβαρίνο, όπου με τη συμβολή του στόλου των τριών Μεγάλων Δυνάμεων, δόθηκε τέλος στην ελληνική Επανάσταση

Με την εκλογή του Ιωάννη Καποδίστρια στο αξίωμα του πρώτου Κυβερνήτη της ελεύθερης Ελλάδος, άρχισαν να τίθενται τα θεμέλια ενός σύγχρονου ευρωπαϊκού κράτους, στα δυτικά πάντα πρότυπα. Οι αξιόλογες προσπάθειες του Κυβερνήτη για την ανασύνταξη της χώρας, περιελάμβαναν και τον νομό Μεσσηνίας, με πλούσιο έργο σε όλα τα επίπεδα: εκπαιδευτικό, κοινωνικό, στον τομέα της Δικαιοσύνης και οικονομικά, με την Καλαμάτα να αναδεικνύεται σε υπολογίσιμη οικονομική δύναμη.

Το έργο του Καποδίστρια συνεχίστηκε από τους Βαυαρούς, κάνοντας την Ελλάδα ένα σύγχρονο κράτος, διοικητικά διαρθρωμένο με βάση το Ναπολέοντειο σύστημα διοίκησης.⁴¹⁶ Η πόλη της Καλαμάτας, αντάξια της ιστορίας της, είναι μια πόλη που συμμετέχει ενεργά σε όλα τα επίπεδα της ελληνικής κοινωνίας και μιας χώρας ενταγμένης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και είναι μια πόλη που διεκδικεί με αξιώσεις τον τίτλο της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης στα 200 χρόνια της απελευθέρωσής της.⁴¹⁷

⁴¹⁶ Π. Κουμάντος, *Οι Δήμαρχοι της Καλαμάτας (1834-1978)*, Καλαμάτα 2017, σ. 13

⁴¹⁷ Π. Κουμάντος, *ό.π.*, σ. 10

Πηγές και βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Δημοσιευμένες Πηγές

ΓΑΚ- Αρχεία Νομού Μεσσηνίας, <http://gak.mes.sch.gr/>.

2. Εφημερίδες

Ελευθεροτυπία, Ε Ιστορικά, Ο ελληνικός στρατός το 19^ο αιώνα, Αθήνα 2001.

Ελευθεροτυπία, Ε Ιστορικά, Καλαμάτα, ο αστικός μετασχηματισμός, Αθήνα 2001.

Ελευθεροτυπία, Ε Ιστορικά, Τοπική Αυτοδιοίκηση: 1834-2002, Δημοτικές Εκλογές, Αθήνα 2002.

3. Διαδικτυακές Πηγές

Η Μηχανή του Χρόνου, «Η απελευθέρωση της Καλαμάτας», www.mixanitouxronou.gr, πρόσβαση στις 30/10/2019.

Η Μηχανή του Χρόνου, «Νικηταράς ο Τουρκοφάγος», www.mixanitouxronou.gr, πρόσβαση στις 30/10/2019.

Ίδρυμα Καπετάν Βασίλη και Κάρμεν Κωνσταντακόπουλου, «Η ιστορία της Μεσσηνίας», www.cvf.gr/history-messinia, πρόσβαση στις 14/1/2020.

Λήμμα: «Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (1770-1843)», www.wikipedia.gr, πρόσβαση στις 20/1/2020.

Λήμμα: «Ο Παπαφλέσσας (1788-1825)», www.wikipedia.gr, πρόσβαση στις 20/1/2020.

Λήμμα: «Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης (1765-1848)», www.sansimera.gr, πρόσβαση στις 20/1/2020.

Λήμμα: «Ο Μητροπέτροβας (1745-1838)», www.sansimera.gr, πρόσβαση στις 20/1/2020.

Λήμμα: «Νικήτας Σταματελόπουλος ή Νικηταράς (1782-1849)», www.sansimera.gr, πρόσβαση στις 20/1/2020.

Λήμμα: «Η Προειδοποίησης εις τας ευρωπαϊκάς αυλάς», www.wikipedia.gr, πρόσβαση στις 20/1/2020.

Σαν Σήμερα, «Τα Ορλωφικά», www.sansimera.gr, πρόσβαση στις 12/10/2019.

Σαν Σήμερα, «Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης (1773-1848)», www.sansimera.gr, πρόσβαση στις 20/10/2019.

Σαν Σήμερα, «Νικήτας Σταματελόπουλος», www.sansimera.gr, πρόσβαση στις 25/10/2019.

Σαν Σήμερα, «Παπαφλέσσας», www.sansimera.gr, πρόσβαση στις 26/10/2019.

Σαν Σήμερα, «Μήτρος Πέτροβας», www.sansimera.gr, πρόσβαση στις 30/10/2019.

Σαν Σήμερα, «Οι εμφύλιες διαμάχες της ελληνικής Επανάστασης», www.sansimera.gr, πρόσβαση στις 8/11/2019.

Σαν Σήμερα, «Ιμπραήμ πασάς», www.sansimera.gr, πρόσβαση στις 10/11/2019.

Σαν Σήμερα, «Η Μάχη στο Μανιάκι», www.sansimera.gr, πρόσβαση στις 10/11/2019.

B. Βιβλιογραφία

Αναπλιώτης Γ., *Το ημερολόγιον του Αγώνος της ελευθερίας εν Μεσσηνία (1816-1828)*, Καλαμάτα 1971.

Αναπλιώτης Γ., *Το ξεκίνημα του εικοσιένα*, Καλαμάτα 1968.

Βακαλόπουλος Α., *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005.

Βακαλόπουλος Α., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Τουρκοκρατία (1453-1669)*, Θεσσαλονίκη 2000, τ.2

Βαρφής Κ., *Βενετοτουρκικοί και ρωσοτουρκικοί πόλεμοι στις ελληνικές θάλασσες (1453-1821)*, Αθήνα 1995.

Βερέμης Θ., Κολιόπουλος Γ., Μιχαηλίδης Ι., *1821: Η δημιουργία ενός έθνους-κράτους*, Αθήνα 2018.

Βουρνάς Τ., Κόκκινος Δ., Κορδάτος Γ., Βλαχογιάννης Γ., Φωτιάδης Δ., *Άπαντα για τον Παπαφλέσσα*, Αθήνα 2009.

Βουρνάς Τ., *Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας. Από την Επανάσταση του 1821 ως το κίνημα του Γουδί (1909)*, Αθήνα 2015, τ.1

Brewer D., *Ελλάδα 1453-1821: Οι άγνωστοι αιώνες*, Αθήνα 2019.

ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ιστορία του ελληνικού στρατού 1821-1997*, Αθήνα 1998.

Γιαννόπουλος Γ., «Αλέξανδρος και Δημήτριος Υψηλάντης», στη σειρά: *Ιδρυτές της Νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα 2010.

Dakin D., *Η ενοποίηση της Ελλάδας (1770-1923)*, Αθήνα 1982.

Dakin D., *Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία (1821-1833)*, Αθήνα 1983.

Δερτιλής Γ., *Ιστορία του ελληνικού κράτους 1830-1920*, Ηράκλειο 2017.

Δεσποτόπουλος Α., *Ο Κυβερνήτης Καποδίστριας και η απελευθέρωση της Ελλάδος*, Αθήνα 1996.

Δημητρόπουλος Δ., «Θεόδωρος Κολοκοτρώνης», στη σειρά: *Ιδρυτές της Νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα 2009.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Ο ελληνισμός υπό ξένη κυριαρχία (περίοδος 1669-1821), Τουρκοκρατία-Λατινοκρατία, τ.25 (2015).

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Η ελληνική Επανάσταση, τ.27 (2015).

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Η ελληνική Επανάσταση (Β), τ.28 (2015).

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Η ελληνική Επανάσταση (Γ), τ.29 (2015).

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Νεώτερος Ελληνισμός από το 1833 έως το 1881, τ.30 (2015).

Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-1871: Η Οθωμανική κυριαρχία, 1770-1821. Πολιτική πραγματικότητα, τ.1 (2019), μέρος Α΄.

Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-1871: Η ελληνική Επανάσταση, 1821-1832. Ο αγώνας της Ανεξαρτησίας και η ίδρυση του ελληνικού κράτους, τ.3 (2019), μέρος Α΄.

Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-1871: Το ελληνικό κράτος, 1833-1871. *Η εθνική εστία και ο Ελληνισμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, τ.4 (2019), μέρος Α΄.

Καπετανάκης Σ., *Οι Μανιάτες στην Επανάσταση του 1821*, Αθήνα 2015.

Κουμάντος Π., *Οι Δήμαρχοι της Καλαμάτας (1834-1978)*, Καλαμάτα 2017.

Λούκος Χ., «Ιωάννης Καποδίστριας», στη σειρά: *Ιδρυτές της Νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα 2009.

Μάουρερ Γ. Λ., *Ο Ελληνικός Λαός: Δημόσιο, Ιδιωτικό και Εκκλησιαστικό Δίκαιο από την έναρξη του αγώνα για την ανεξαρτησία ως την 31^η Ιουλίου 1834*, Χαϊδελβέργη, 1835.

Μεσσηνιακά Α΄, Αθήνα 1998.

Μηλίτση-Νίκα Α., *Η Μέση Εκπαίδευση στη Μεσσηνία (1833-1910). Όψεις της μεσσηνιακής κοινωνίας μέσα από την εκπαίδευση*, Καλαμάτα 2004.

Μιχαηλάρης Π., «Οι Φιλικοί», στη σειρά: *Ιδρυτές της νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα 2009.

Μουτσόγλου Β., *Η ελληνική μεταβολή του 1821*, Αθήνα 2018.

Μπελιά Ε., *Η εκπαίδευσις εις την Λακωνίαν και την Μεσσηνίαν κατά την Καποδιστριακήν περίοδον 1828-1832*, Αθήνα 1970.

Μπιζάκη Β., «Θεόδωρος Κολοκοτρώνης», στη σειρά: *Μεγάλοι Έλληνες*, Αθήνα 2009, τ.3

National Geographic, *Ο ξεσηκωμός του 1821. Η ελληνική Επανάσταση και η αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού*, Αθήνα 2010.

Παπαγεωργίου Σ., *Από το γένος στο έθνος: Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους, 1821-1862*, Αθήνα 2005.

Πετρίδης Π., *Ελληνική Πολιτική και Κοινωνική Ιστορία 1821-1940 (επισκόπηση)*, Θεσσαλονίκη 1986.

Πετρίδης Π., *Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1821-1862. Από τα δημοκρατικά πολιτεύματα στην κατάλυση της Οθωνικής Μοναρχίας*, Αθήνα, 1990, 1τ

Πετρίδης Π., *Πολιτικοί και Συνταγματικοί Θεσμοί στη Νεότερη Ελλάδα (1821-1843), Η Πολιτική Οργάνωση του Αγώνα-Η Καποδιστριακή Πολιτεία- Η Βαυαροκρατία*, Θεσσαλονίκη 1990.

Πετρόπουλος Ι.-Κουμαριανού Α., *Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους (1833-1843)*, Αθήνα 1982.

Petroopoulos J., *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833-1843)*, Αθήνα 1997, 2τ.

Ραγκαβής Ι., *Τα Ελληνικά, ήτοι περιγραφή γεωγραφική, ιστορική, αρχαιολογική, και στατιστική της αρχαίας και νέας Ελλάδος*, Αθήνα 1853.

Σαθάς Κ., *Η ιστορία της τουρκοκρατούμενης Ελλάδας 1770-1821*, Αθήνα 1995, 4τ

Σακελλαρίου Μ., *Η απόβαση του Ιμπραήμ στη Πελοπόννησο*, Ηράκλειο 2016.

Τα Νέα Ιστορία, *«Πρωτοπόροι της ελληνικής ελευθερίας: 10 πρόσωπα που σφράγισαν την Ελληνική Επανάσταση»*, Αθήνα 2012.

Τόμπρος Ν., *«Η Μεσσηνία σε επαναστατική τροχιά (1766-1828)»*, στο: *Μεσσηνία: Συμβολές στην ιστορία και στον πολιτισμό της*, (Επιμ. Αριστείδης Ν. Δουλαβέρας, Ιωάννα Κ. Σπηλιοπούλου), Αθήνα 2012.

Τρικούπης Σ., *Ιστορία της ελληνικής Επανάστασης. Από την ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας ως την άφιξη του Δημητρίου Υψηλάντη στην Ελλάδα*, Αθήνα 1993, τ.1

Χρήστου Θ., *Πολιτικές και κοινωνικές όψεις της Επανάστασης του 1821*, Αθήνα 2013.

Χρήστου Θ., *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, 22 Δοκίμια ιστορίας, Αθήνα 1999.

Χρήστου Θ., *Κωνσταντίνος Δημητρίου Σχινάς (1801-1857). Η ζωή, το έργο, η εποχή του*, Αθήνα 1998.

Woodhouse C., *Η ιστορία ενός λαού: Οι Έλληνες από το 324 έως σήμερα*, Αθήνα 2008.

Woodhouse C., *Ο πόλεμος της ελληνικής ανεξαρτησίας*, Αθήνα 1978.

Παράρτημα

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (1770-1843),

Πηγή: www.wikipedia.gr

Ο Παπαφλέσσας (1788-1825),

Πηγή: www.wikipedia.gr

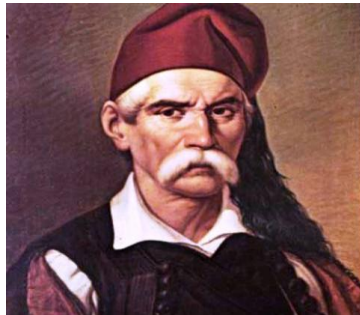

Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης (1765-1848),

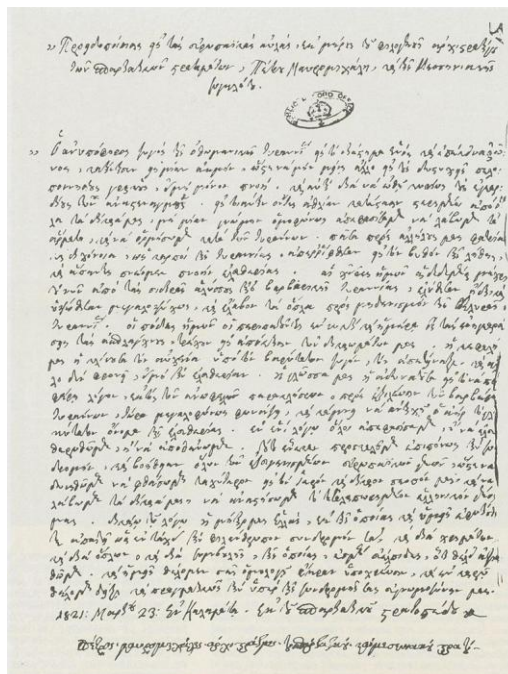
Πηγή: www.sansimera.gr

Ο Μητροπέτροβας (1745-1838),
 Πηγή: www.sansimera.gr

Νικήτας Σταματελόπουλος ή Νικηταράς (1782-1849),
 Πηγή: www.sansimera.gr

Η «Προειδοποιήσις εις τας ευρωπαϊκάς αυλάς», Καλαμάτα, 23 Μαρτίου 1821

Πηγή: www.wikipedia.gr

Περίληψη

Η Καλαμάτα καταλήφθηκε από τους Οθωμανούς Τούρκους το 1459. Το 1464 καταλήφθηκε από τους Βενετούς και το 1685 καταστράφηκε ολοσχερώς από τον Μοροζίνι, ωστόσο το 1715 ξανάπεσε στα χέρια των Οθωμανών.

Παραμονές της Επανάστασης του 1821, όταν ο επαναστατικός αναβρασμός ήταν διάχυτος σε ολόκληρο τον ελληνισμό και κυρίως στην Πελοπόννησο, όπου είχε αποφασιστεί πως θα ξεκινήσει η Επανάσταση, η Μεσσηνία προσέφερε πλήθος οπλαρχηγών και αγωνιστών, οι οποίοι είχαν μνηθεί στους σκοπούς της Φιλικής Εταιρείας μερικά χρόνια πριν και είχαν προσφέρει ότι μπορούσαν στον εθνικό σκοπό της απελευθέρωσης.

Ο όγκος των οπλαρχηγών που μπήκαν στο πάνθεον των ηρώων του 1821 προέρχεται από τη Μεσσηνία: Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Γρηγόριος Δικαίος ή Παπαφλέσσας, Νικηταράς, Αναγνωσταράς, Παπατσώνης και πολλοί ακόμη, πρωτοστάτησαν στις μάχες του Αγώνα που οδήγησαν στην απελευθέρωση της Ελλάδος.

Η μεγαλύτερη στιγμή στην ιστορία της Μεσσηνίας και ειδικότερα της Καλαμάτας ήταν η απελευθέρωση της πόλης στις 23 Μαρτίου 1821, όταν οι οπλαρχηγοί Νικηταράς, Κολοκοτρώνης, Παπαφλέσσας, με τη συνδρομή των Μανιατών υπό τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, εισήλθαν στην πόλη και την απελευθέρωσαν, ύστερα από δόλο προς την τουρκική φρουρά του βοεβόδα της Καλαμάτας, Αρναούτογλου Σουλεϊμάν αγά, ο οποίος δεν μπόρεσε να αντιδράσει.

Ακολούθησε δοξολογία στον Ιερό Ναό των Αγίων Αποστόλων, όπου ευλογήθηκε η επαναστατική σημαία και κηρύχθηκε επίσημα η έναρξη της Επανάστασης. Την ίδια μέρα υπεγράφη στην πόλη της Καλαμάτας από τον πρόεδρο της Μεσσηνιακής Γερουσίας που συστάθηκε στην πόλη, Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, η «*Προκήρυξη προς τις ευρωπαϊκές αυλές*», με απαίτηση τη διεθνή αναγνώριση της ελληνικής Επανάστασης.

Στη μεσσηνιακή γη δόθηκαν μερικές από τις σημαντικότερες μάχες του Αγώνα, όπως η μάχη στη Σφακτηρία, στο Νιόκαστρο, η μάχη στο Μανιάκι, που στοίχησε τη ζωή στον ηρωικό Παπαφλέσσα, αλλά και η ναυμαχία του Ναβαρίνου που επισφράγισε ουσιαστικά τη λήξη της Επανάστασης και οδήγησε στην τελική διευθέτηση του ελληνικού ζητήματος.

Ακολούθησε ο ερχομός του Καποδίστρια και η διαμόρφωση των θεσμών του ελληνικού κράτους. Μετά τη δολοφονία του Ιωάννη Καποδίστρια, ακολούθησε η εκλογή και η έλευση στην Ελλάδα, του Βαυαρού βασιλιά Όθωνα, γιου του βασιλέα Λουδοβίκου Α΄ της Βαυαρίας, συνοδευόμενος από τριμελή Αντιβασιλεία ως την ενηλικίωσή του.

Η Μεσσηνία, όπως όλη η ελληνική επικράτεια διαμορφώθηκε σε όλους τους τομείς, όπως διοικητικά, οικονομικά, στον τομέα παραγωγής, ανάπτυξης, Εκπαίδευσης, Δικαιοσύνης και γενικότερα ακολούθησε μια τροχιά συνεχούς προόδου και ανάπτυξης. Η Μεσσηνία πρωτοστάτησε και σε ένοπλες εξεγέρσεις εναντίον και του Καποδίστρια και της Αντιβασιλείας.

Ο νομός Μεσσηνίας πρωτοστάτησε στον Αγώνα της ελευθερίας, με οπλαρχηγούς και πολιτικά τζάκια να προέρχονται από τους κόλπους της, με απογόνους τους να πρωτοστατούν στην πολιτική και κοινωνική ζωή έως και σήμερα. Η μετάβαση της Μεσσηνίας από την ύστερη τουρκοκρατία ως τη δεκαετία του 1840 είναι το θέμα της μεταπτυχιακής διατριβής που θα εκπονήσω.